

Onderzoek naar den aard en de geschiedenis der vicarie- goederen in Nederland

<https://hdl.handle.net/1874/303850>

10.

SPECIMEN HISTORICO-JURIDICUM
CONTINENS
INQUISITIONEM
IN
INDOLEM ET HISTORIAM
BONORUM VICARIARUM
IN BELGIO.

QUOD,
ANNUENTE SUMMO NUMINE,
EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI,
LUDOVICI CHRISTIANI VAN GOUDOEVER,
MED., CHIR. ET ART. OBST. DOCT. ET PROF. EXTRAORD.,

NEC NON
AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU
ET
NOBILISSIMAE FACULTATIS JURIDICAE DECRETO,

Pro Gradu Doctoratus

SUMMISQUE IN
JURE ROMANO ET HODIERNO HONORIBUS AC PRIVILEGIIS,
IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA,
RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS,

ERUDITORUM EXAMINI SUBMITTET
FRANCISCUS CONSTANTINUS GUILIELMUS KOKER,
Hornanus,

A. D. XXIX JUNII ANNI MDCCCLVII, HORA II.

TRAJECTI AD RHENUM,
APUD J. GREVEN.
MDCCCLVII.

FRANCIS FORSTNER'S ALGEBRA
PART I
BY FRANCIS FORSTNER
OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE
LONDON: PRINTED BY J. JOHNSON, ST. PAULS CHURCH-YARD
1825

ONDERZOEK
NAAR
DEN AARD EN DE GESCHIEDENIS
DER
VICARIE GOEDEREN
IN NEDERLAND.

ONDERZOEK

NAAR

DE WYSE VAN DE GEBRUIK

DE

VICARIE GOEDEREN

IN NEDERLAND.

ONDERZOEK

NAAR

DEN AARD EN DE GESCHIEDENIS

DER

VICARIE - GOEDEREN

IN NEDERLAND.

DOOR

F. C. W. KOKER.

UTRECHT,

J. GREVEN.

1857.

ONDERZOEK

NAAR

DE WAARD EN DE GESCHIEDENIS

DER

VICARIE-GOEDEREN

IN NEDERLAND

DOOR

K. G. W. KORN

UTRECHT.

J. G. REYER

GEDRUKT BIJ KEMINK EN ZOON, TE UTRECHT.

ALS BLIK

VAN

LIEFDE EN DANKBAARHEID

TOEGEWIJD

AAN

MIJNE OUDERS.

THE BANK

PAID BY BANK OF AMERICA

FOR DEPOSIT

NEW YORK

INHOUD.

	Blz.
Inleiding. Oorsprong en begrip der vicariën	I.
Geschiedenis der vicarie-goederen in ons vaderland, voorna- melijk na de Hervorming tot de omwenteling van 1795.	
Inleiding	18.
Gelderland.	22.
Holland	44.
Zeeland.	56.
Utrecht.	60.
Priesland	70.
Overijssel	75.
Groningen.	79.
Drenthe.	84.
Generaliteitslanden	88.
Geschiedenis der vicarie-goederen na de omwenteling van 1795 tot het jaar 1813	93.
Geschiedenis der vicarie-goederen na de omwenteling van 1813.	109.
Regterlijke uitspraken aangaande de vicarie-goederen.	123.
Besluit	162.

Aanhangsel. Iets over de vicarie-goederen in een gedeelte
van Duitschland 168.

Bijlagen.

- A. Memorie tot verantwoordinge van de saeck van Geslagt-goederen of vicarye-goederen, enz. 1.
- B. Redenen en Motieven tegen het plakkaat 12 December 1658 4.
- C. Consideratien, dienende tot justificatie van de resolutien ende placeaten bij voorgen. Staten 5 September 1578 en 12 December 1658 gemaakt, mitsgaders tot wederlegginge van de redenen en motiven vervat in seeckere deductie bij de Heeren van de Ridderschap over het voorn. subject overgelevert 9.
- D. Brieven van confirmatie van de collatien van de vicaryen vóór en na het jaar 1658 18.
- E. Accord op de differentiale punten nopende d'administratie van de Geestelicke goederen van Suyt Beveland. 21.
- F. Ordonnantie van den Stadhouder ende hooftmannen van de stad en omlanden van Groningen tot de overgave van het *jus patronatus* der pastoryen, vicaryen enz 23.
- G. Protcst van burgemeesteren en raad van Groningen tegen bovenvermelde ordonnantie op het *jus patronatus* 24.

INLEIDING.

OORSPRONG EN BEGRIP DER VICARIËN.

Door verscheidene regtsgedingen, die in den laatsten tijd tusschen het domeinbestuur en de bezitters van vicariëgoederen zijn gevoerd, is de belangstelling in dit onderwerp weder opgewekt, en niet ongepast kan het alzoo gerekend worden, de vicariën in hare instelling, geschiedenis en tegenwoordigen toestand te beschouwen.

In de eerste eeuwen des Christendoms gaven de geloovigen vrijwillig zoo vele offers, dat het onderhoud van de priesters en de kerken daaruit gemakkelijk kon worden gevonden, zonder daaraan eenige verplichtingen te verbinden of daarvoor eenige regten te bedingen ¹⁾.

1) *Habetur quidem ex antiquis formulis foundationum ac dotationum Monasteriorum et Ecclesiarum, quod fundatores solerent bona sua in foundationem ac dotationem pro remedio animae suae*

In latere tijden echter, toen de Christelijke godsdienst zich meer uitgebreidde, en hare priesters en alzoo ook hare behoeften vermeerderden, waren er midde-len noodig, om de Christenen tot milde giften te be-wegen, en verleende men sommige eereregten aan de begiftigers van de kerk en weldra zelfs invloed op de benoeming der priesters.

In navolging der Vorsten, die in ieder hunner pa-leizen eene kapel hadden, waarin zij de godsdienst door hunne geestelijken lieten waarnemen, bouwden de edelen afzonderlijke kleine kerken ter eere van een of anderen Heilige, voor het heil hunner ziel of ter voldoening aan geloften, die zij hadden gedaan. Tot onderhoud van een priester verbonden zij daaraan genoegzame goederen en genoten, indien de geeste-lijke overheid hunne stichting bekrachtigde, het pa-tronaatregt in die kerk ¹⁾. Dit bestond, behalve in andere eereregten, voornamelijk in het *jus praesenta-tionis*, dat is het regt van den stichter, in lateren tijd ook van zijne erfgenamen, om aan den bisschop of anderen hoogen geestelijke, bij het openstaan van het priesterschap in die kerk, een ander voor te

aut parentum suorum offerre: nullus tamen determinatus Missa-rum numerus expressus reperitur pristinis illis sacculis. Van Espen Jus Ecclesiasticum universum. p. II. sect. I. tit. V. § 15. Barth. Handbuch des Kirchenrechts. I. pag. 393.

1) Hoe het patronaatregt is ontstaan, leest men bij v. Espen, Jus Eccles. univers. p. II. sect. III. tit. VIII.

Walter, Lehrbuch des Kirchenrechts, 1854. p. 417.

Permaneder, Handbuch des Kirchenrechts, 1846. I. p. 554.

1086-4957

stellen, die, zoo hij aan alle vereischten voldeed, door den bisschop in het bezit van het beneficium moest worden gesteld.

Ook andere personen, wier vermogen niet toeliet geheele kapellen te bouwen en deze met een inkomen te voorzien, waaruit én de priester én het gebouw konden worden onderhouden, maakten naast reeds bestaande kerken met bewilliging van hare priesters kleine nevengebouwen, welke men nog bij verscheidene kerken ook in ons vaderland kan aanschouwen. Anderen weder vergenoegden zich met een nieuw altaar aan een der pilaren op te rigten, hetzij alleen, hetzij gezamenlijk zooals vele gilden deden ¹⁾).

Beiden werden door de stichters voorzien van al hetgeen noodig was voor de kerkdienst en den priester, die deze moest waarnemen, en de stichters goeden, indien de bisschop op hun verzoek dit alles goedkeurde en bevestigde, het regt van presentatie, doch niet de overige regten, die tot het patronaatschap behoorden, welke alleen zij verkregen, die én den grond gaven voor den bouw der kerk én de kerk zelve bouwden en begiftigden ²⁾). Dit regt van presentatie ontvingen evenzoo die personen, welke daarmede door de stichters waren beschonken bij den stichtingsbrief, die van elke oprigting en begiftiging eener vicarie werd opgemaakt.

1) V. Espen, Jus Eccl. univers. p. III. sect. III. tit. I. cap. IV. § 14 seq.

2) V. Espen, Jus Eccl. univ. p. II. sec. III. tit. VIII. § 14. Patronum faciunt dos, aedificatio, fundus.

Voor de XI. eeuw matigden zich de leeken, die vicariën of altaren hadden gesticht, behalve het *jus praesentationis* ook het *jus collationis* (collatieregt) aan, welke beide regten ¹⁾ hoewel dikwijls verward, toch veel van elkander verschillen. Het collatieregt namelijk is het regt van den bisschop, om een priester in het genot van een beneficie te stellen en hem het herderlijk werk op te dragen, hetzij hem die goestelijke is gepresenteerd door den daartoe geregtigde, hetzij hij dien priester zelf heeft gekozen ²⁾).

Behalve dat door deze bisschoppelijke bevestiging het presentatieregt ontstond, werd de stichting zelve tot een kerkelijk ambt verheven en de goederen geamortiseerd, het eigendom der kerk en onderworpen aan de kerkelijke vrijdommen, hetwelk duidelijk blijkt uit het gewone bevestigingsformulier, waarin de bisschop verklaart: „*foundationem et erectionem perpetuae vicariae s. capellaniae tenore praesentium ratificamus, approbamus et in Dei nomine confirmamus, ipsamque perpetuam Vicariam in titulum perpetui Ecclesiastici beneficii erigimus et bona ad ipsam in dictis literis assignata de ceteris fore et esse Ecclesiastica decernimus et sub Ecclesiastica libertate tuenda.*”

Was de bevestiging niet verzocht of niet verkregen,

1) Walter, Lehrbuch, enz. p. 419. Waar aangehaald wordt een *Edictum Caroli M. ad Comites*, an. 800, benevens een besluit van het *Conc. Salegunst.*, an. 1022, c. 13, en van het *Concil. Bitur.*, an. 1031, c. 21, die allen doen zien, hoe weinig men zich in het begeven der kerkambten om de geestelijkheid bekreunde.

2) V. Espen, p. II, sect. III, tit. IV, § 4.

omdat de inkomsten te gering waren, dan werd deze stichting slechts beschouwd als een *legatum pium* of *donatio ad pias causas*. Zij bleef het eigendom van den oprigter of zijne erfgenamen, zonder dat de geestelijkheid het minste regt op die goederen konde doen gelden ¹⁾.

De priester, die met dit kerkambt werd bekleed, ontving den naam van *Vicarius perpetuus* of *Capellanus*; de stichting zelve werd *Vicaria* of *Capellania*, *Vicarye* of *Capellanye* genoemd.

De naam schijnt zijnen oorsprong te danken te hebben aan de gewoonte, die zeer algemeen was, dat de Kanonniken en Pastoors de herderlijke zorg en de kerkdienst overlieten aan plaatsvervangers of *Vicarii* of aan *Capellani*, mindere priesters, die slechts met de dienst in eene kapel waren belast, en dat zoo naderhand aan allen, wien eenige kerkdienst was toevertrouwd, de naam van *Vicarii* of *Capellani* is gegeven ²⁾.

Zij, die het regt van presentatie hadden, werden in de stichtingsbrieven gifters of gevers genoemd; meer gewoon is evenwel de naam van *collatores*, die hun verkeerdelijk wordt gegeven op dezelfde wijze als col-

1) Illephons. Perez. de Lara. De anniversariis et Capellaniis 1610. pag. 273. *Capellaniae fundatae a laicis, si non fuerint approbatae ab Episcopo dioecesano nec ab eo, nec a Papa conferri possunt, et sic laicus fundator pleno jure dabit tamquam legata pia, quia non possunt dici beneficia Ecclesiastica ante approbationem Episcopi. Quare computantur inter bona temporalia et possunt collectari et onerari, sicut bona aliorum civium, deducto tamen onere pio.*

2) V. Espen, *Jus Eccles. univ.* deel VI, pag. 18.

latie- en presentatieregt worden verward. In latere tijden vooral na de hervorming wordt hun zelfs meestal de naam van patronen geschonken.

Bij de oprigting der vicariën werd door de stichters gewoonlijk bepaald, door wien het presentatieregt moest uitgeoefend worden; was dit verzuimd, dan ging dat regt altijd over op den naasten bloedverwant van den stichter, niet van den laatsten collator, en zoo, dat een jongere man ging voor eene oudere vrouw in denzelfden graad van bloedverwantschap ¹⁾).

De collatoren, onder welk woord ik verder om mij aan het gewone spraakgebruik te houden, steeds de *gifiers* of *gevers* versta, moesten, indien zij leeken waren binnen vier, zoo zij geestelijken waren binnen zes maanden, een geschikt persoon, minstens 14 jaren oud ²⁾ aan den bisschop voorstellen, die priester was of weldra priester zoude worden, indien bij de stichtingbrieven niet anders was bepaald ³⁾. Gewoonlijk werd daarin aan de collatoren bevolen, om zooveel mogelijk altijd iemand uit het geslacht der stichters aan den bisschop voor te stellen, om welke redenen die goederen later wel eens *Geslagt-goederen* ⁴⁾ zijn genoemd.

1) Van Leeuwen, Roomsche Hollandsche Regt. p. 190.

2) V. Espen, l. l. p. II. sect. III. tit. I. § 11.

Nullum beneficium quocumque nomine appelletur obtineri potest ante annum decimum quartum non quidem completum, sed inchoatum.

3) Walter, l. l. p. 422.

4) Deductie der Edelen op de plakaten van 1578 en 1650, omtrent de Vicariën. Anno 1661. Zie beneden in de bijlagen.

De collator mogt zich zelven niet presenteren, wel zijnen zoon; evenwel kon hij afstand doen van zijn regt aan den bisschop en dezen verzoeken hem met het beneficium te willen begiftigen en in het genot der inkomsten te stellen, hetgeen alleen het verlies van zijn presentatieregts voor dien enkelen keer ten gevolge had ¹⁾.

Evenzoo verloor de collator zijn regt, wanneer hij den gestelden tijd, zonder iemand voor te dragen, liet voorbijgaan, of wanneer hij zich voor de presentatie had laten betalen, of indien hij twist had over dat regt: in al die gevallen oefende de bisschop vrij zijn collatieregts uit, doch alleen voor ditmaal.

De erfgenamen der stichters sloten gewoonlijk om het verlies van hun regt te voorkomen, wanneer er vrees bestond voor twist, overeenkomsten omtrent de voordragt, die om van kracht te zijn door den bisschop moesten bevestigd worden, daar men geene verandering in de stichtingbrieven mogt maken, dan uit hooge noodzakelijkheid of klaarblijkelijk nut voor de kerk.

Dit regt konden de collatoren alleen verkoopen, wanneer het door de stichters was verbonden aan het eigendom van bepaalde vaste goederen, als een aangesel van deze, en zonder daarom den koopprijs van het goed te mogen verhoogen, dewijl men zich anders aan simonie zou schuldig maken; om diezelfde reden

1) Permaneder. I. I. I. p. 560.

Barth. Handb. des Kirchenrechts, I. 412 seq.

was ook ruiling verboden tegen wereldlijk goed, en werd alleen schenking toegelaten ¹⁾).

Het presentatierecht ging geheel te niet, wanneer eene Parochiekerk werd veranderd in eene Collegialekerk met een Kapittel van Kannonnikken, zoo als wij later zien zullen; vervolgens door uitdrukkelijke of stilzwijgende overgave aan den bisschop of andere geestelijken; verder als straf, wanneer de collator zijn recht tegen de regels van het Kerkelijk recht had vreemd, of den geestelijke mishandeld en dergelijke; eindelijk, wanneer de collator kettersche gevoelens aankleefde.

De oprigting van vicariën werd zeer begunstigd door het geloof, dat langzamerhand algemeen was geworden, dat het misoffer alleen voor hen geldende was, die daartoe hadden bijgedragen, en daarom werden door zeer vele vrome lieden vicariën gesticht voor het heil hunner eigene zielen of voor die hunner bloedverwanten of andere personen ²⁾). Ook als boetedoening werd

1) Permaneder, l. l. I. p. 558.

Barth. l. l. I. 408.

2) Van Espen, l. l. p. II. s. 1. tit. V.

Walter, l. l. p. 500.

Van Bommel, Beschrijving van Amersfoort, pag. 139. In den fundatiebrief eener vicarie leest men aldaar „wantter luttel luyden „sterven ende sonder Vageviër ten Hemel voeren, soo syn wy „mede bedugt sonder Vagevier niet then Hemel to comen. Ende „want swaer en lastig is daer lange te wesen, om dan daer „ejerling verlost te worden ende then Hemel to comen en naer „de schrift niet oirberlyker en nutter is dan de offerhande de „Misse, soo stichten wy, enz.”

door de geestelijkheid somtijds den moordenaar de straf opgelegd, om van zijn goed eene vicarie voor de rust der ziel van den verslagene te stichten. Zoo werd door Graaf Willem van Beyeren in 1357 in de Jacobskerk te 's Gravenhage eene vicarie, voor het heil van de ziel van Gerard, Heer van Wateringhe, dien hij had omgebracht, gesticht, met ongemeene gunsten begiftigd en het regt van voordragt aan den zoon van den verslagene geschonken ¹⁾.

Bij den stichtingbrief werd meestal het aantal missen bepaald, die door de vicarissen moesten gelezen worden; andere stichters droegen hun daarenboven de verplichting op om aalmoezen uit te reiken of school te houden, „en die kijnderen, knechtken ende maechdekens te leeren, dat hem van noode te weten, als „hoor Paternoster ende Ave Maria, 't Gelove in Duits „of Latijn als dat best dienen sel, en diet van staede „wesen sel te leeren zinghen ende Misse dienen ende „scryven” ²⁾; terwijl weder anderen niets omtrent de dienst der Vicarissen hadden bepaald, in welk geval de bisschop hun werk vaststelde, opdat aan den regel van het Kerkelijk regt: *beneficium datur propter officium* voldaan wierd ³⁾. Door het aanstellen van plaatsvervangers, die dikwijls met zeer weinig tevreden wa-

1) De Riemer, Beschrijving van 's Gravenhage, p. 184.

H(eussen) en v. R(ijn) Kerkelijke Historiën en Oudheden der zeven vereenigde provincien. II pag. 66. Folio Uitg.

2) H. en v. R. l. l. II. pag. 290.

3) Van Hattum, Beschrijving van Zwolle. V. p. 133.

ren, wisten de vicarissen zich evenwel aan dien regel te onttrekken en de inkomsten van hun beneficie te genieten, zonder daarvoor eenige kerkdienst te verrigten, of zelfs ter plaatse van hun altaar te wonen. In de vroegere eeuwen, toen onder *missa* nog de geheele godsdienstoefening werd verstaan, was dit onmogelijk, daar de priester toen gerekend werd het kerkambt, om zijne kundigheden te hebben verkregen en dat dadelijk verloor, als hij het niet zelf waarnam¹⁾. Later evenwel noemde men alleen *missa* het misoffer en meende men, dat daartoe geene bijzondere kunde werd vereischt en dat de vicaris het alzo ook wel door een ander konde doen waarnemen, indien de stichtingbrieven dit niet uitdrukkelijk hadden verboden. En dit misbruik was zoo algemeen, dat men menigmaal bij de vicariën vindt opgegeven, hoeveel de vicaris ontving, indien hij de dienst door een ander deed waarnemen, terwijl het overige door dien plaatsver-

1) Van Espen, l. I. p. II. sect. III. tit. 1. c. 4. Notandum autem Missae nomine primum comprehensum divinum officium ac praesertim ipsius Evangelii explanationem, quae Missae celebrationi connexa erat.

Verum postquam invaluit, ut nomine Missae intelligeretur Missa privata persuasumque fuit, quod hi, quibus onus Missas celebrandi incumbit, defungerentur Missae privatae celebratione, sine alia cujuscumque Officii Ecclesiastici persolutione sensim quoque creditum est, quod in hac Missarum celebratione non videretur consideranda capacitas aliave personalis qualitas hujus illiusve Sacerdotis, sed perinde esse, quis Missam celebraret, si modo expresse et nominatim in fundatione expressum non esset, quod Capellaniam possidens per se celebrare deberet.

vanger werd genoten¹⁾. Daarom zijn bij de latere stichtingen bepalingen gemaakt, hoelang de vicaris zich buiten de plaats van zijn beneficie zal mogen bevinden, op straffe van ontzet te worden van zijn ambt of van boete, om daarvoor door een ander priester de verzuimde missen te doen lezen²⁾.

De bisschop gaf evenwel somtijds dispensatie aan den vicaris, om op de plaats van zijne vicarie te wonen, ten einde zich naar eene *schole* te begeven en zich daar in de Theologie te oefenen, indien de benoemde slechts zorgde, dat de missen door een ander bekwaam priester werden gelezen³⁾.

Na goedkeuring van den bisschop mogt de vicaris

1) Erfgraafelijke Bediening, p. 127.

2) In den stichtingbrief eener vicarie genaamd Scti Jacobi, Bartholomei, Thomae de Aquini in de St. Joriskerk te Amersfoort leest men p. a. „voorts soo sal de vicarius in der tijd ge-
„stadig woonachtig wesen binnen dese stad van Amersfoort en
„tot wat tijden hy van eenige saken uit wesen moet, soo sal hy
„nogtans besorgen, dat alle de missen tot dese vicarie behoo-
„rende die tyden wilen, dat hy buiten te doen had, gedaan
„worden in allen schijn, of hy by huis ware, uitgez., dat hy
„uit wesen mag van noodsake deser vicarie aangaende ofte toe-
„komende ofte syn persoon, en dat en sal niet geschien, dan by
„oirlof des Collatoirs in der tijt, en ware het sake, dat hy ses
„weken lang binnen een jaer hem absenteerde buiten bysondere
„noodsake en oirlof als voors. is soo soude hy vervallen wesen
„van alle al sulcke regten als hy tot dese vicarie had.” (Uit een
„slecht geschreven manuscript).

3) H. en v. R. l. l. VI. 619.

Magnin, Kloosters in Drenthe, p. 155.

afstand doen van zijn beneficie, doch eerst na de XII eeuw ten voordeele van een derde, indien de collator dezen goedkeurde. Deze afstand (*resignatio*) was evenwel door vele bepalingen beperkt, welke echter niet verhinderden, dat de vicaris, die afstand deed, dikwijls geheel in strijd met kerkelijk regt, zich, zolang hij leefde, een jaargeld voorbehield uit de inkomsten van zijn beneficie en daarop de goedkeuring van den bisschop verkreeg¹⁾.

Behalve in het geval dat de vicaris zich misdroeg of den stichtingsbrief niet opvolgde, was hij onafzetbaar, en verschilde daarin van de vicarissen, welke voor de pastoors of kanonniken de kerkdienst waarnamen. Benevens den collator werd het kapittel, de pastoors, de kerkvoogden of fabriekmeesters door de stichters soms uitgenoodigd, om naauwkeurig toezigt te houden, dat de vicaris de voorwaarden aan de vicarie verbonden naleefde, en om de boeten in te vorderen, die op het verzuimen der dienst waren gesteld, voor welke zorg deze somtijds met een jaarlijksch geschenk werden beloond²⁾.

De goederen, die aan de stichtingen werden verbonden, waarvan de vicaris de inkomsten genoot, bestonden meestal uit landerijen, huizen, vaste renten en dergelijke. Enkele, zooals die gesticht door Phi-

1) V. Espen, l. l. pars II. sect. III. tit. X. cap. 4 en 5.

II. en v. R. l. l. II 594.

2) II. en v. R. l. l. IV. p. 177. „Ende sy sullen voor hun toesigt hebben, dat de dienst wel bewaert, ien mingelen rinschen „Wyns van dat hiertoc gemaekt is.”

lippus a Leidis waren behalve met de noodige inkomsten ook met een aantal manuscripten begiftigd.¹⁾ Tot bewaring dier goederen, welke meestal door den vicaris werden bestuurd, waren door verscheidene synoden bepalingen gemaakt, doch deze schijnen het beoogde doel niet te hebben bereikt, daar bij de meeste stichtingbrieven werd voorgeschreven, dat de vicaris den eed moest afleggen, dat hij de goederen tot zijn beneficie behoorende zoude bewaren en hetgeen verduisterd was zoeken terug te bekomen, of ook wel borgen moest stellen, *die gelant en gegoed zijn*, terwijl nog daarbij bepaald werd, waar de akten van stichting en andere bewijzen tot de vicarie behoorende moesten bewaard blijven.²⁾

In de meeste kerken was het aantal der vicariën zeer groot, daar de stichters meenden, dat niets meer sieraad bijzette aan de godsdienstoefening, dan een groot aantal priesters, welk denkbeeld de vromen dier dagen niet minder tot het oprigten van vicariën drong dan de bezorgdheid voor het heil hunner ziel, gelijk dit door vele stichtingbrieven wordt bewezen³⁾ Soms tijds

1) Van Mieris, Beschrijving van Leiden. II. pag. 403.

2) H. en v. R. I. I. II. 224, 288, 536.

3) Matthaeus *fundationes Ecclesiastic.* p. 27.

V. Espen, I. I. p. II. sect. III. tit. 1. cap. 4. § 18. *Crediderunt earum (Cappellanarum) fundatores augmentum hoc non parum ad decorem domus Dei et divinorum officiorum profectum pertinere; dum hi Cappellani non tantum Altaribus seu Sacellis praecessent; sed una cum Canonicis diurnum pariter ac nocturnum Officium Canonicum solemniter peragerent.*

gaf dit groote getal aanleiding, dat er moest bepaald worden, hoe de vicarissen na elkander de mis zouden bedienen, opdat nimmer twee missen te gelijk zouden gelezen worden en allen toch gereed zouden zijn, om de groote of Hoogmis bij te wonen,¹⁾ waartoe de vicarissen boven de hun opgelegde diensten verplicht waren, te gelijk met de overige priesters van de kerk hunner stichting. Van deze priesters waren zij vroeger ook volstrekt niet onderscheiden, maar toen de inkomsten van de parochiepriesters en kanonniken gedurig grooter werden, terwijl die der vicarissen deels hetzelfde bleven, deels door ontrouw verminderden, werden deze weldra niets meer dan de dienaren der kanonniken en stonden zoo weinig in achting²⁾.

Daar kwam nog bij, dat de pastoors en andere geestelijken dikwijls moesten klagen over ongehoorzaamheid der vicarissen³⁾, die hunnen plicht om de overige kerkdiensten bij te wonen gewoonlijk verwaarloosden⁴⁾ en zoo werd het in vele kerken eene vaste

1) Matthacus l. l. p. 70. In 1326 is door Decanus en Capitulum Sct. Salvatoris te Utrecht eene dergelijke regeling gemaakt.

2) V. Espen, l. l. p. II. sect. III. tit. I. cap. 4. § 22 en 23.

3) Schrassert, Beschrijving van Harderwijk, pag. 35.

4) Het in vroegere eeuwen onbekende verschil tusschen *beneficia curata* en *simplicia* heeft ook hieraan zijnen oorsprong te danken: vroeger namelijk werden alle beneficiën geacht aan hunne bezitters het toezigt over eene gemeente en het volbrengen der kerkdienst in dezelve op te leggen; later echter rekende men, dat sommigen, waaronder ook de vicariën, den begiftigde alleen ver-

gewoonte, om niet eerder den vicaris tot het aanvaarden van zijn ambt toe te laten, voordat hij den eed van getrouwheid, gehoorzaamheid en eerbied aan de Geestelijkheid der kerk had gedaan ¹⁾).

Uit die gedurig herhaalde twisten zoowel met de geestelijkheid hunner kerk als onderling, die dikwijls eerst met een verdrag eindigden, kan men begrijpen, waarom de pastoors somtijds in het geheel niet of eerst na lang beraad de oprigting der vicariën in hunne kerk wilden toestaan ²⁾. Misschien kan evenwel de vrees,

pligten, om de diensten bij den stichtingsbrief voorgeschreven te volbrengen, terwijl zij de zorg voor de gemeente geheel mogten overlaten aan den pastoor en zijnen kapellaan of hulppriester; — dien ten gevolge noemde men de vicarie een *beneficium simplex*, het beneficie van den pastoor een *curatum* of *annexam animarum curam habens*. V. Espen, Jus Eccles. III. pag. 7.

1) H. en v. R. I. l. II. 188.

2) H. en v. R. I. l. II. 78. Evenzoo leest men in de Riemer Fundatiën en dotatiën van vicariën, enz. te 's Gravenhage in manuscript op het Rijks Archief aanwezig, pag. 31: „Wy Willem van der Does by der gratie Gods, Abt van het Convent van onsen Vrouwenklooster in Middelburg doen kond alle lyden, want ons die H. Geestmeesters van den Haghe met sommighe goede eersame personen lange gebeden en vervolcht hebben van eene Capelrie, die sy gaarne maacken souden in die eere Goeds en des H. Geests, om den dienst Goeds mede te meerren en om meerre nutschap en oirbaer der Heiliger kerken en des H. Geests, soe hebben wy den H. Geestm^{rs} voors. ter eere en Love Goeds en om verzonck en bede wille van hun lyden sulcke gratie gedaen, dat wy hen geconsenteert hebben en consenteren met desen openen brieve de dotatie van eene capelrie, die sy voordacht en ordonneert hebben te maken, enz.”

dat de offers door de geloovigen op de altaren der vicarissen gelegd, hun zouden ontgaan, ook wel eene belangrijke oorzaak tot weigering voor de geestelijkheid geweest zijn, ten minste in Leiden, waar een volstrekt verbod van vicariën in sommige kloosters te stichten op verzoek der priesters van de Parochiekerk aldaar door den bisschop werd uitgesproken ¹⁾.

De vicariën konden niet vernietigd worden dan in hoogen nood of uit duidelijk voordeel voor de kerk en na bekomen goedkeuring van den bisschop.

Onder die redenen was de voornaamste het veranderen van eene Parochiekerk in eene Kathedraal- of Hoofdkerk met een Collegie van Kanonniken; doch het geschiedde niet, dan nadat de vicarissen hun ambt hadden nedergelegd en met toestemming van den collator.

De inkomsten der vicariën en der kerk werden daartoe vereenigd en deze meestal in gelijke deelen verdeeld en aan de kanonniken gegeven. Er bleef van de vicariën in dat geval alleen over, dat van de namen der stichters onder de Hoogmis gedachtenis werd gehouden ²⁾. Evenzoo werden sommige beneficiën, die zeer klein waren, door de collatoren vereenigd, of aan den pastoor geschonken, die dan de bepaalde diensten moest waarnemen.

Het Concilie van Trente eindelijk gaf, met het oog op de talrijke vicariën, die zulke geringe inkomsten

1) Van Mieris, Beschrijving van Leiden, I. p. 118, 120, 126.

2) Van Bommel, Amersfoort. p. 73.

hadden, dat niemand er zich mede wilde belasten, aan de bisschoppen vrijheid, om in overleg met de Synode van hunne dioecese door vereeniging van meerdere of anderszins ten meesten voordeele van de Godsdienst en tot nut der kerk volgens hun geweten hierin te voorzien ¹⁾).

1) Concilium Tridentinum. Sessio 25. cap 4. de Reformatione. Sess. 44. c 4: 13, 15, 17, Sess. 14. c 13. Sess. 22. c 6. Sess. 23. c 18. de Reform.

GESCHIEDENIS

DER

VICARIEGOEDEREN IN ONS VADERLAND,

VOORAL NA DE HERVORMING TOT DE
OMWENTELING VAN 1795.

Even als in andere landen, was ook in ons Vaderland de geestelijkheid langzamerhand in het bezit van uitgebreide goederen gekomen. Deze goederen waren bevrijd van alle belastingen en daarom drukte hunne vermeerdering zeer op de burgers, zoodat dikwijls plakkaten door de Graven en zelfs door enkele steden zijn uitgevaardigd, die beperkingen of wel geheel verbod van het begiftigen der geestelijkheid inhielden ¹⁾.

Onder die goederen behoorden zeer velen aan vi-

1) S. v. Leeuwen, *Batavia illustrata*, pag. 598, alwaar men een plakkaat vindt van Karel V. 19 Octob. 1520, waarbij verboden wordt nieuwe stichtingen te maken in het land van Brandenburg of Overmaze.

Schoock, *de bonis ecclesiasticis*. p. 42. Plakkaat van den magistraat van Utrecht in het jaar 1546.

cariën, die door de vroomheid onzer voorouders in menigte waren gesticht¹⁾ en waarin veel belang door hen werd gesteld, zoo als dit, behalve uit vele andere proeven, ook daaruit blijkt, dat in de meeste overeenkomsten en privilegiën bepalingen omtrent de vicariën en andere beneficiën werden gevonden. In het tractaat door Karel V in 1543 met het Landschap Gelre en Graafschap Zutphen gesloten, beloofde de Keizer te bewilligen in alle collatiën en giften van geestelijke beneficiën en prebenden vóór het tractaat gedaan en de bezitters in het genot te laten blijven.²⁾ Evenzoo verbond zich de Keizer bij de bevestiging der privilegiën van Friesland, om het *jus patronatus* te eerbiedigen³⁾, en toen de landvoogdesse Maria daarna verzocht, om het presentatierecht te hebben van een beneficie op O. L. V. altaar in de St. Maartenskerk te Franeker, werd dit verzoek afgeslagen⁴⁾.

Een ander voorbeeld van belangstelling levert Graaf Willem VI, die ter belooning van de diensten

1) Matthaeus, *Fundationes Ecclesiasticae*. pag. 100. 180.

Van Bommel, *Beschrijving van Amersfoort*. pag. 65.

2) Geldersch Plakkaatboek. Prelimin. Puncten. p. 30.

3) Visser en Amersfoort, *Archief voor Vaderlandsche Geschiedenis*. deel III. pag. 360. Opt seste aengaende dye Gheestelicke beneficiën, sy sullen moeghen nomenyeren doer dat olde recht van *jus patronatus* alle pastoren, vicarien, praebendaten, die sy den Keyser ofte den Potestaet ende Raet bynnen der tyt van twe maenten ghehouden sullen wesen te presentieren, dyemen dat selve conferiren sal.

4) *Analecta* ofte eenige oude ongedrukte stukken tot Vriesland. specterende pag. 1.

hem door de stad Delft bewezen, aan haar het regt van voordragt eener Capelrie afstaat¹⁾). Van vele vicariën behoorde het collatieregts aan de Graven, doch door verloop van tijden was dit regt dikwijls aan andere personen gekomen, die behalve dat zij zich het collatieregts hadden toegeëigend, de goederen daaraan verbonden als hun eigendom beschouwden. Tegen deze werd door Keizer Karel in 1524 een plakkaat gemaakt, waarin hun werd gelast binnen eene maand het bewijs van hun regt te vertoonen²⁾).

Was zulk een plakkaat reeds noodig, om de vicariëgoederen voor verduistering te bewaren, toen de geestelijkheid nog magtig was, dan kan men begrijpen, hoe moeilijk het was de vicariën in wezen te houden gedurende de verwarring, die ontstond, toen de hervorming zich meer en meer uitbreidde en eindelijk de overhand verkreeg. Daarenboven bleef het eene bijzonder moeilijke vraag, hoe men zou handelen met de geestelijke goederen in het algemeen en met de vicariën in het bijzonder, daar nu aan de stichtingbrieven van de laatsten, die meest het lezen van missen voorschreven, niet meer konde voldaan worden en slechts weinigen der lateren bepaald hadden, hoe er met de inkomsten moest gehandeld

1) Bleyswijk, Beschrijving van Delft. I. p. 294.

Andere bewijzen van belangstelling in de vicariën vindt men in H. en v. R. Utrechts Bisdome II. 817, waar de collator haar presentatieregts wegschenkt en tot bevestiging daarvan niet alleen de bisschoppelijke maar ook de pauselijke magt inroept.

2) Brandt, Historie der Reformatie, I. p. 87.

worden, indien er verandering in de godsdienst zoude komen ¹⁾).

Sommigen oordeelden, dat al de goederen, die aan de Roomsche kerk hadden behoord, heerloos waren geworden, nu deze als zoodanig had opgehouden erkend te zijn, en dat zij alzoo zonder eenig beding aan den Staat waren vervallen.

Anderen, zooals de beroemde Menso Alting, meenden, dat zij wel aan den Staat waren vervallen, maar onder den last ze *ad pias causas* te gebruiken, namelijk tot kerken, scholen, armen en de dienst der justitie ²⁾).

Weder anderen wilden de goederen aan hen, die ze hadden geschonken of hunnen erven teruggegeven volgens den regel: *quod errore legatum, nullo jure legatum videtur*, ofschoon dit meestal zeer moeilijk, zoo niet geheel onmogelijk was, daar vele stichting-brieven en andere kerkelijke stukken deels bij den beeldenstorm vernield, deels door de gevlugte geestelijkheid waren medegenomen, en men alzoo, behalve dat vele geslachten waren uitgestorven, niet in staat was de familie der stichters uit te vinden.

Nog anderen wilden de geestelijke goederen schenken aan de gemeenten, waar zij gelegen waren.

Eindelijk wenschten velen, dat de vicariën zouden worden gegeven aan de collatoren, maar onder verband ze aan jongelieden te geven, om daarop te stu-

1) II. en v. R., Utrechtsch Bisdom. I. p. 345.

2) Apologie ofte Klare Verdediginge Matthiae Netheni. p. 14.

hadden van
I. Alting

deren of zich in de krijgsdienst te bekwamen, of tot andere nuttige doeleinden ze te gebruiken, zooals de collatoren dit met hun geweten konden overeenbrengen ¹⁾.

Bij zoovele verschillende gevoelens is het niet te verwonderen, dat men bijna in iedere provincie anders met de vicariën heeft gehandeld en zullen wij de geschiedenis dier stichtingen in elke provincie afzonderlijk moeten nagaan.

GELDERLAND.

Onder de zeven Vereenigde Gewesten was Gelderland niet het minste voorzien van geestelijke goederen en daarvan maakten de vicariën een niet onbelangrijk deel uit, zoo als blijkt uit een register op het Geldersch Provinciaal Archief, opgemaakt uit de Institutieboeken van het Hof, waarin 363 vicariën worden opgenoemd, welk getal vóór de Hervorming ongetwijfeld nog veel grooter is geweest, daar het register eerst aanvangt met 1609, toen er reeds vele vicariën waren verdonkerd, of aan hare bestemming onttrokken volgens de klagten in de plakaten van dien tijd daarover genit. In hetzelfde register vindt men ook de inkomsten opgeteekend, die verschilden van 5 \mathcal{L} tot 250 \mathcal{L} ²⁾.

1) L. 16. Digestorum de usu et usufructu.

2) O. L. V. Vicarie te Hal bragt op 5 \mathcal{L}
O. L. V. " " Putten " " 24 \mathcal{L}
St. Catharina " Ermelo " " 221 \mathcal{L}
St. Catharinae " Nykerk " " 250 \mathcal{L}

Zij werden ook steeds als een belangrijk punt van wetgeving beschouwd, gelijk de talrijke plakaten daarover gemaakt getuigen.

De vicariën, in het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen, die begeven werden door de priesters of kloosters, werden met de overige geestelijke goederen onder het bestuur gesteld van eene afzonderlijke rekenkamer, om ze voor geheelen ondergang te bewaren en ze te gebruiken volgens den wil der stichters „*ad pios usus* und Godts eher, insonderheyt „*averst tot onderholt Godtsaliger, ervarener und ge- „lehrte kerkendiener, wtspandung der almissen, stif- „tung, operbouwing und verbeterung der scholen und „tho conservation der verarmten eerlichen und adelicken geslaghten*” ¹⁾.

De rekenkamer deed die goederen door Rentmeesters besturen, doch gewoonlijk was dit beheer zoo slecht, dat wel verre dat de predikanten daarvan eenig voordeel trokken, meestal de uitgaven ter administratie alléén de inkomsten overtroffen ²⁾.

Het regt der collatoren van de overige vicariën werd door den Landdag te Arnhem van 1581 erkend, mits dat deze het bewijs leverden, gerochtigd te zijn tot het

Van dit stuk is mij benevens van vele anderen door den Archivaris van Gelderland den heer Mr. Is. An. Nyhoff met de meeste bereidwilligheid inzage verleend, waarvoor ik ZEd. Gestr. bij dezen mijnen hartelijken dank betuig.

1) Plakk. 31 Mei 1580, Geldersch Plakkaatboek. I. 754.

2) Van der Capellen, Gedenkschriften. II. p. 358. 419.

jus patronatus ¹⁾, dat is tot het *jus praesentationis* van vicariën, daar men van deze om vroeger gezegde redenen geen patroon kan zijn. Toen evenwel met de hervorming het geheele onderscheid dier beide regten was vernietigd door het ophouden der eerbewijzen, die aan den patroon in zijne kerk werden toegebracht, noemde men gewoonlijk ook diegenen patronen, die alleen het regt van presentatie bezaten.

Zeer weinige collatoren leverden evenwel het bewijs van hun regt aan het Hof en zoo zij dit nog gaven, gebruikten zij evenwel de inkomsten „to oerer taffelen „und eigen nuts” in plaats van ze aan „duchtige personen tho conferieren, die daer van naer voergaender „confirmation dieses Haeffs *in studiis* sullen onderhouden worden, op dat sie hier namaels dem Vaterlant „in Kerken und politischen officien des to beter verciere und dienen muchten.” Om dit misbruik tegen te gaan, beval men bij plakkaat van 3 Mei 1582 ²⁾ nogmaals aan alle patronen, om binnen veertien dagen voor het Hof het bewijs van hun regt over te leveren, op straffe *perpetui silentii* en dat het Hof de goederen aan de vicarie verbonden voor kerk, school en armen zoude behouden; terwijl zij, die de geestelijke goederen tot hun eigen gebruik hadden aangewend, de genotene vruchten en renten moesten teruggeven, en daarenboven met arbitraire straf werden bedreigd.

1) Landdagsreces 1. Novemb. 1581. Schrassert. Codex Gelro-Zutphanicus. p. 497.

2) Geldersch Plb. II. p. 13.

Desniettegenstaande ontzag men zich niet de vicariën en andere geestelijke goederen te vervreemden of te verpanden, en werd alzoo bij een nieuw plakkaat ^{6 juli 1593} 1) aan de Rentmeesters, Kerkmeesters, Broederschappen en allen, die eenig bestuur van Geestelijke goederen hadden, bevolen, om binnen twee maanden aan het Hof over te leveren registers van de pastoriën, vicariën, altaren, officiën en andere beneficiën, die in hunne kerken gesticht waren met de fundatiebrieven en een lijst der goederen en inkomsten, die aan elk waren verbonden; zonder eenigen twijfel zoude door middel van deze registers, indien zij ter goeder trouw hadden kunnen worden opgemaakt, alle verduistering onmogelijk zijn geworden, doch door ontrouw der bestuurders waren de meeste brieven en andere bewijzen op de geestelijke goederen betrekking hebbende weggemaakt, en konde men alzoo aan dit bevel niet geheel voldoen.

Verder werd bij hetzelfde plakkaat nogmaals aan alle patronen gelast hun regt te komen bewijzen, en verboden eenige goederen tot de vicariën en andere geestelijke beneficiën behoorende te verkoopen, of in waarde te verminderen.

In 1593 werden door den landdag ^{2) 2000 d. a. f. d. 26 dec} 2) de bepalingen, die bij onderscheidene besluiten omtrent de vicariën

1) 6 Julij 1593. Geld. Plb. II. 39.

2) Landdagsreces 9 October 1593, in een ander register op het Geldersch Archief wordt 8 October 1583 voor dit besluit opgegeven.

*opmerking in
Recht II*

waren gemaakt, vereenigd en bij deze eenige nieuwe gevoegd, zoodat daaruit een volkomen reglement op die beneficiën werd zamengesteld, dat de grondslag was van alle latere plakkatens.

Bij dat besluit werd bepaald, dat alle privaatspersonen hun regt van presentatie zouden behouden, en dat *Cantzler* en *Raden* van het Hof den gepresenteerde gratis zouden bevestigen, uitgezonderd *die Liefdenis* voor den griffier voor registratie en het schrijven der akte na het goedvinden van het Hof. De gepresenteerde moest den vollen ouderdom van tien jaren hebben bereikt, en zou de inkomsten gedurende zeven jaar mogen genieten, om daarop te studeren; doch zoo na dien tijd de collatoren bevonden, dat hij met vrucht had gestudeerd, dan konden zij den vicaris op nieuw voor zeven jaar de inkomsten geven, mits zij hem vooraf weder aan het Hof presenteerden, zoodat die persoon tot zijn vier en twintigste jaar, doch ook niet langer de vruchten van de vicarie kon genieten.

Om bedrog tegen te gaan moest de vicaris ieder jaar aan den *Cantzler* bewijs overleveren van den Rector of Meester van eene Gereformeerde Latijnsche school, waar hij studeerde; terwijl bij een later vonnis werd uitgemaakt, dat het bewijs van den vader, die Predikant was, en van wien de vicaris onderwijs genoot, of van den schoolmeester van het dorp of van eene andere *duitsche schole* niet voldoende was ¹⁾.

1) Schraassert. Cod. Gehr. Zutph. in voce Sent. v. h. Hof 14 Dec. 1633. e. a. m.

Was de vicaris op de Universiteit, dan moest hij evenzeer het Hof de bewijzen daarvan overzenden op straffe, dat hij van ieder jaar, waarin hij dit mogt nalaten de vruchten zoude verliezen, die door *Cantzler* en *Raden* tot andere *pii usus* zouden gebruikt worden.

De collator was verplicht binnen zes maanden iemand voor te dragen, anders waren de vruchten van dat half jaar verbeurd; wachtte hij langer dan een jaar, zoo verloor hij behalve al de inkomsten ook zijn regt voor dien keer ten voordeele van het Hof, dat de inkomsten der vicarie aan een bekwaam persoon moest geven. Eindelijk werd voorgesteld om het derde deel van de zuivere inkomsten tot de dienst van kerk en school te gebruiken. Dit derde deel, gewoonlijk de tertiën genoemd, was afkomstig van de instellingen der Roomsche kerk, waarbij dat deel der inkomsten van de kerk en der offers van de geloovigen aan de bisschoppen werd geschonken ¹⁾.

Was het geven der tertiën eerst vrij gelaten, reeds in 1594 werd op het voorbeeld van Holland bevolen van alle vicariën het derde deel der zuivere inkomsten te betalen voor de kerk en school in de gemeente, waar de vicarie was gelegen, en zoo daar genoegzame inkomsten waren voor die op de naburige plaatsen, waar gebrek was. Evenwel werd dit niet alleen zeer

1) Permaneder, Handb. des Kirchenrechts, II. p. 552.

De bisschop ontving een deel, de *presbyteri* en *diaconi* het tweede; het laatste ontvingen de *subdiaconi* en *clerici*. Gewoonlijk geschiedde de verdeling in vier deelen met een deel voor de armen.

2853 Maria

slordig opgebracht, maar de goederen zelve dikwijls verdonkerd of door de patronen gebruikt en werd aan deze nogmaals ten ernstigste gelast, bij een plakkaat van 22 October 1595, om bekwame personen voor te dragen en zich even als de vicarissen te onthouden de tertiën zelve te genieten, op straffe van ieder jaar, dat zij dit gedeelte niet betaalden, al de vruchten te zullen verliezen ¹⁾). Niettemin bleef dit misbruik voortduren, daar de leden van sommige kwartieren daartoe niet meenden verplicht te zijn en werd de resolutie van 1595 in het jaar 1604 herhaald ²⁾) en op verzoek van de Geldersche Synode in het volgende jaar nogmaals ³⁾).

Voornamelijk waren de tertiën een moeilijk punt bij de reductie van Bommel aan het Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen, waarover de partijen het niet eens konden worden ⁴⁾). Het werd toen uitgesteld tot de eerste vergadering van het kwartier en de bezwaren schijnen daar uit den weg te zijn geruimd, dewijl uit latere resolutiën blijkt, dat de tertiën ook in Bommel en Bommelerwaard zijn betaald.

Bij de reeds vroegere reductie van den Tielerwaard aan Gelderland ⁵⁾) werd even als aan die van Bommel en

1) Geld. Plb. II. 48.

2) Geld. Plb. II. p. 97.

3) Landdagsreces 21 December 1605 op het Prov. Geld. Archief.

4) Geld. Plb. Prelimin. punten pag. 115. Landd. reces. 31 Maart 1602.

5) Geld. Plb. Prelimin. punten pag. 113. Landd. reces. 29 Maart 1593.

den Bommelerwaard toegestaan, dat de geestelijke beneficiën ter collatie zouden blijven van de patronen, die hun regt daarop zouden bewijzen onder voorwaarde, dat deze ze dadelijk zouden vergeven aan diegenen, aan wie het hun zoude goëddunken. Er werden evenwel zoo vele geestelijke goederen aldaar verduisterd, dat het in het jaar 1605 door de Staten noodig werd gerekend, om alle „patronen, collateurs, besitters of gebruyckers” van zulke goederen te bevelen, ze binnen de stad Bommel aan te brengen bij de Gecommitteerden van het landschap, met opgave van de inkomsten, en iederen huurder of gebruiker, hunne pacht te betalen aan diegenen, die door de Staten zouden worden aangewezen, blijvende het patronaatregt niettemin in stand ¹⁾, onder beding, dat de patronen de beneficiën ten dienste van kerk en gemeente zouden aanwenden, zooals twee jaar vroeger voor al de geestelijke goederen was besloten. Tegen dit besluit was door de *Jonkeren* van den Tielerwaard protest aange-teekend, en ofschoon de Landdag daarbij bleef volhardend en door het plakkaat van 1605 er nog nader op aandrang, werd door sommige Edelen toch geweigerd daaraan te gehoorzamen ²⁾. Onder hen behoorden de heeren van Haaften en Rossum, die zich in 1609 tot de Staten wendden, om uit kracht van hun collatie-regt het bewind der canonisiën, vicariën en gasthuis-

1) Geld. Plb. II. p. 104.

2) P. Nijhoff, Registers op het archief van het hof des Vortendoms Gelre en Graafschap Zutphen, pag. 26.

goederen van Haaften, Herwijnen, Hellouw en Rossum te mogen voeren. De landdag besloot niettemin, dat het geheele inkomen van de canonisiën en pastoriën hebbende *curam animarum annexam* behoorde besteed te worden tot onderhoud van de kerkdienst en wat daartoe behoort, en dat zij met de vicariën in het openbaar moesten verhuurd worden door den rentmeester, ten overstaan van den patroon of vicaris en dat twee derden van de inkomsten van de vicarie zouden gegeven worden aan hen, die na institutie van het hof, op de voordragt van den patroon tot het ontvangen dier inkomsten uit handen van den rentmeester was bevoegd verklaard. Ook tegen deze resolutie werd geprotesteerd, doch toen door de Staten besloten, ze niet alleen in die dorpen, maar in het algemeen te zullen opvolgen ¹⁾).

Tien jaren later werd op nieuw door de Ridder-
schap van Tiel en Bommelerwaard geklaagd, en ver-
zocht, dat het bewind over de geestelijke goederen
bij de patronen tegen afgifte van het derde der in-
komsten mogt blijven; doch ook toen bleven de Sta-
ten bij hun besluit volharden ²⁾).

Al de pastorie en vicariegoederen van de dorpen in
den Tieler- en Bommelerwaard met uitzondering van
Haaften, Herwijnen, Dalen en Rhenoy, Nederhemert,

1) Landd. rec. 19 December 1609. Te vinden in Mr. A. Phi-
lips Overeenkomst omtrent de Kapittelgoederen van Haaften enz.
II. Gedeelte p. 22.

2) Landd. rec. 3 Junij 1619. Prov. Geld. Archief.

Helft en Zuilichem ¹⁾ werden met de tertiën der vicariën onder toezigt van den Amptman en vier Gecommitteerden uit de Ridderschap, twee van den Tieler- en twee van den Bommelerwaard, door eenen rentmeester bestuurd en de inkomsten gelijkelijk onder de zestien predikanten aldaar verdeeld ²⁾).

In 1635 werd bij eene overeenkomst tusschen Amptman en Ridderschap met de predikanten het bestuur aan de laatste overgegeven niet alleen van de pastorie-, maar ook der vicariegoederen, blijvende echter het regt van collatie over twee derden aan de patronen, en daar deze niet worden gevonden ³⁾, blijft het geheele inkomen aan de predikanten, onder voorwaarde, dat zij daaruit aan de kosters vijftig of zestig gulden zouden betalen. De pastoriegoederen van dorpen, waar geen afzonderlijke predikant was, bleven gecombineerd, totdat daarin anders zoude zijn voorzien. Al de goederen werden door de Ridderschap

1) Aldaar bleven de heeren met het bestuur om verschillende redenen bekleed: zoo werd aan den heer van Haaften, op verzoek van de Staten-Generaal en om de goede diensten aan het land met de wapenen bewezen, de administratie toegestaan. Landd.rec. 29 Mei 1613. A. Philips, Overeenkomst enz. I. gedeelte pag. 9.

2) Rapport van Gedeputeerden over de congrue portie der predikanten in Tieler- en Bommelerwaard, in Quartierreces van Nijmegen 7 Mei 1685. Prov. Geld. Archief.

3) In het ambt van Maas en Waal telde men twee en twintig vicariën, welker patronen onbekend waren, en welker inkomsten op verzoek van Amptman en Ridderschap tot betaling van predikanten en schoolmeesters door het hof werden aangewezen. 1 Mei 1634. Prov. Geld. Archief.

vrij overgeleverd zonder eenige lasten behalve van de daarop gehypotheceerde rente en dat van dezelve de Classicale en Synodale onkosten moesten betaald worden, zoo als dit ook vroeger geschiedde.

Verder zullen zij een register van de pastorie- en vicariëgoederen moeten opmaken, en alle geschillen, daarover onderwerpen aan het oordeel van den Amptman en de Ridderschap ¹⁾.

De Rossumsche Kapittel- en Kloostergoederen bleven onder het bestuur van Gedeputeerden; op klagte van de collatoren werden in 1678 alle vicariën weder aan de predikanten ontnomen en ook door den rentmeester van de Gedeputeerden bestuurd ²⁾; in 1707 zijn om het kostbaar beheer op verzoek der predikanten de vicariën, waarvan geene collatoren bekend waren, verkocht en de koopenningen op het landschap belegd ³⁾.

Om eindelijk van de afzonderlijke besluiten van het Nijmeegsche kwartier af te stappen moet er eerst nog melding gemaakt worden van eenen twist, die over de vicariën met de andere kwartieren is uitgebroken.

Reeds verscheidene malen was er door de predikanten aldaar over slechte betaling en geringheid van tractement geklaagd; eindelijk liep het zoo hoog, dat het kwartier op den landdag moest verklaren „in

1) P. Nijhoff, Register enz. pag. 385.

2) Quartierreces van Nijmegen, 14 Mei 1678. Prov. Geld. Archief.

3) Quartierreces van Nijmegen, 28 Januarij 1707. Prov. Geld. Archief.

„desen pressanten nood” geen ander middel te weten, om daarin te voorzien dan de vicariegoederen¹⁾ te gebruiken voor twaalf jaren en het collatiereg^t voor dien tijd te schorsen. Door de kwartieren Zutphen en Veluwe werd het goedgekeurd „sonder prejudicie” voor hunne ingezetenen. Nijmegen nam hiermede geen genoegen en verklaarde, dat het alleen den kwartieren geen nadeel zoude doen, wel den ingezetenen, daar dit besluit anders van weinig nut zoude zijn; doch de andere kwartieren bleven bij hun beweeren²⁾.

1) In die resolutie leest men : „De vicarie goederen *curam animarum annexam* hebbende.” Hieruit schijnt te blijken, dat men die goederen bedoelt, uit welke inkomsten de vicaris of helper van den pastoor werd betaald en niet de vicaris, die de mis voor de ziel van den stichter volgens den fundatiebrief las, en die bij het Kerkelijk reg^t der latere tijden niet werd gerekend de *cura animarum* te hebben, dat is, niet verplicht te zijn tot de kerkdienst. Zie boven pag. 14. Aant. 4. Bij verscheidene schrijvers worden onder vicariën alleen de inkomsten verstaan van die hulppriesters, terwijl de stichtingen tot heil der ziel prebenden of leenen worden genoemd. Eekhof, Beschrijving van Leeuwarden, I. pag. 325, en bij andere vooral Friesche en Groningsche schrijvers. Volgens H. en v. R., Kerkelijke oudheden van Friesland, pag. 128 noemt men aldaar vicarisschap de inkomsten van den hulppriester en neemt men vicarie in onze beteekenis. Daar gewoonlijk de keuze en collatie van de hulppriesters aan den pastoor en andere geestelijken behoorden, welk reg^t alzoo zou te niet zijn gegaan en de collatoren dus niet hadden kunnen klagen, moet men onder vicariën, waaraan de *cura animarum* is verbonden, misschien de gewone vicariën verstaan, daar die bijgevoegde woorden ook in de handelingen der Synode van dat jaar zijn weggelaten.

2) Landdree. 24 Januarij en 9 April 1679 Prov. Geld. Archief.

De collatoren van vicariën in het Nijmeegsche kwartier dienden weinige jaren later hun beklag over hetzelfde bij den landdag in, omdat de bevestigde vicarissen werden ontzet van hunne beneficiën en zoo het collatierecht, dat sommigen *titulo oneroso* door koop hadden verkregen aan de patronen ontnomen, en zij beweerden, dat het tractement der predikanten gemakkelijk uit de tertiën en de belastingen kon worden betaald. Veluwe en Zutphen erkenden het regt der patronen voor twee derden en gaven hun vrijheid om, indien Nijmegen bleef weigeren, regt bij het Hof te zoeken ¹⁾. Hiertegen werd door dat kwartier geprotesteerd, daar het geene Provinciale zaak was en verklaard, dat de uitspraak van het Hof van geener waarde zijn zoude ²⁾. Hoe in deze zaak verder is gehandeld, heb ik niet kunnen ontdekken.

In het Graafschap Zutphen zijn ook eenige bijzondere resolutiën gemaakt: zoo werd aan alle patronen in 1609 bevolen, binnen drie maanden hun regt te komen bewijzen aan de Gedeputeerden van het Kwartier met juiste opgave van de goederen aan de vicarie behorende, en bepaald, dat zij ook niet anders zullen mogen vergeven, dan met voorweten van de Gedeputeerden aan jongelingen twaalf jaar oud, die dezelve tot hunne studie zullen mogen behouden niet langer als tot hun vier en twintigste jaar en onder voorwaarde de tertiën uit te keeren. De beneficiën ter be-

1) Landdagsrec. 2 April 1683. Prov. Geld. Archief.

2) Landdagsrec. 30 April 1684. Prov. Geld. Archief.

geving van steden en dorpen zullen geheel moeten gebruikt worden voor kerk en school, zoolang die niet door andere middelen kunnen worden onderhouden ¹⁾. De Gedeputeerden van Zutphen namen uit dit besluit aanleiding, om zelve de goedkeuring van de voorgedragene vicarissen, in plaats van het Hof, aan wien het opgedragen was, te verleenen, en daar het Hof hierover had geklaagd, werden de Gedeputeerden van het Kwartier van Zutphen daartoe onbevoegd verklaard ²⁾.

Na de laatste resolutie voor het geheele Vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen van 1604 bleven nog vele patronen weigerachtig, om de vicariën op te geven, deels uit kwade trouw, deels vreezende, dat het Hof de begeving aan zich zoude houden en werden ook gedurig de inkomsten van vicariën door de patronen zelve gebruikt. In 1615 trachtten de Staten door een nieuw plakkaat die misbruiken tegen te gaan en dreigden op alle vicariegoederen, die bezeten werden door onbevoegde personen, al waren zij de patronen zelve, beslag te leggen, totdat bekwame jongelingen waren voorgedragen en bevestigd, of daarin anders zoude zijn voorzien. Verder moesten de patronen bij het verzoeken der bevestiging van den vicaris het bewijs overleggen van hun regt en opgave der goederen tot het beneficie behoorende; terwijl de gepresenteerde verplicht was op eene gereformeerde school te studeren en zoo dikwijls dit ge-

1) Geld. Plb. II. 79.

2) Landdagsrec. 27 Maart 1622. Geld. Plb. II. p. 199.

vraagd werd, het bewijs van den Rector overleveren; daarenboven moest hij jaarlijks het derde deel der inkomsten tot onderhoud der predikanten en schoolmeesters betalen: voldeed hij hieraan niet dan werd zoolang ook op de andere inkomsten beslag gelegd, totdat de geheele uitkering was geschied. Indien de vicarën echter of door de patronen of door andere onbevoegden werden gebruikt en bezeten, dan zouden zij na vier maanden mogen verleend worden aan hen, die geschikt waren tot studie en zich daartoe bij het Hof hadden aangemeld ¹⁾. Hoe weinig dit werd gehoorzaamd, kan blijken uit de woordelijke herhaling van hetzelfde in 1635 ²⁾.

Niet alleen werden de inkomsten der vicariën aan jonge lieden ter studie gegeven, maar ook indien de bezoldiging van den predikant zeer gering was, aan dezen geschonken, welk gebruik door den landdag was goedgekeurd ³⁾. Op die wijze werd gehandeld door de Heeren van Zuilichem, waar het bestuur ook aan den predikant en koster was overgelaten. Toen Constantijn Huygens Heer van dit dorp was geworden en bevond, dat deze zich al te rijkelijk daaruit betaalden, vergaf hij de vicarie aan zijnen neef, die door het Hof werd bevestigd; deze heeft echter nooit eenig voordeel van zijn beneficie gehad, daar Huygens van plan was, om die goederen tot nut van kerk,

1) Geld. Plb. II, pag. 142.

2) Geld. Plb. II, pag. 273.

3) Landdagsrec. 4 September 1618. Prov. Geld. Archief.

school en armen te blijven besteden en het alleen zijn doel was om het bestuur der goederen zelve te verkrijgen, zoodat zijn neef daarvan onkundig is gebleven en alzoo het bewijs van studie nimmer door het Hof schijnt gevraagd te zijn, daar anders dit vrome bedrog zou zijn uitgekomen ¹⁾.

In andere opzichten hield zich het Hof evenwel streng aan het plakkaat van 1615, want naauwelijks was er eene vicarie opengevallen, of zij werd reeds door het Hof *ex jure devoluto* vergeven bijna, voordat de patroon eenen anderen vicaris had kunnen voordragen. Op klagte van de patronen bij den landdag werden deze handelingen echter goedgekeurd ²⁾ en eerst in 1662 is deze groote strengheid gematigd door te bepalen, dat de patroon eerst zou gewaar-schuwd worden en dan binnen zes weken iemand zou moeten presenteren, mits dat daarvan middelijk noch onmiddelijk Roomschegezinden voordeel zouden trekken ³⁾.

Dit besluit was genomen op verzoek der Gelder-

1) Van Dam van Brakel. De eer van Constantijn Huygens gehandhaafd tegen het vermoeden van oneerlijke dijkverlating, pag. 8. Huygens schrijft over deze collatie: „Aldus simpelick *pro forma*, sonder dat mijne neven, die dit onbekent is, zich „daaruit eenig recht tot de vicarie hebben aan te meten, als „sijnde inderdaed myne oprechte intentie dat inkomen neffens „al het andere Geestelicke ten dienste van kereke, schole en de „armen te laten strecken, gelyk tot nu toe geschiet is.”

2) Landdagsrec. 19 November 1633. Geld. Plb. II. pag. 266.

3) Geld. Plb. II. pag. 394.

sche Synode, die even als de andere kerkelijke besturen groot belang in de vicariën stelde en zich dikwijls door hunne *Deputati* tot den landdag wendde. Verscheidene malen werd door de Synode aan alle predikanten last gegeven, lijsten der vicariën op te maken, om dan de verduisterden bij het Hof terug te vragen, zooals somtijds is geschied¹⁾. In 1653 werd ook aan den predikanten en Inspectoren der *Classis* door den landdag opgedragen om te letten, dat geene vicariën werden geconfereerd, als op kinderen van de Hervormde godsdienst in de Theologie of Gereformeerde school studerende²⁾.

Met dit laatste was de Synode niet tevreden en verlangde, dat de vicariën, die zij meende, dat alleen ten nutte van kerk en school mogten gebruikt worden, slechts zouden gegeven worden aan hen, die in de Theologie studeerden. Doch de landdag was niet gezind aan dit verlangen toe te geven en stemde alleen toe in het andere gedeelte van hun verzoek, om niet meer dan 150 of 300 gulden aan een persoon te geven³⁾.

In het Graafschap Zutphen rekende men het plakkaat van 1615 niet genoeg en wenschte een reglement voor het presenteren der patronen en het bevestigen bij het Hof volgens de resolutie van 1622. Het Hof

1) Roijaards en Kist. Nieuw Archief voor Kerkelijke Geschiedenis IV. pag.

2) Landdagsrec. 15 September 1653. Prov. Geld. Archief.

3) Landdagsrec. 10 April 1682. Geld. Plb. II. 532.

werd aangewezen om hierover inlichtingen te geven ¹⁾, doch dit had geene nadere gevolgen, evenmin als het reglement, dat door de Synode in 1661 aan den landdag was overgegeven ²⁾. In 1685 werd alzoo door de Staten van het Graafschap Zutphen voor dat Kwartier eene nieuwe regeling der vicariën gemaakt, die, zoo zij in alle deelen heeft kunnen worden opgevolgd het misbruik der inkomsten zeer zal hebben verminderd ³⁾. 2056

In het eerste artikel van dit besluit werd bepaald, dat de vicaris uit gereformeerde ouders moest zijn geboren en dat, indien vader of moeder eene andere godsdienst mogt belijden, borg moest gesteld worden, dat de vicaris gereformeerd zoude blijven, maar al het genotene zoude teruggeven, indien hij van belijdenis veranderde. Bij de verdere artikelen werd bevolen, dat de vicaris twaalf jaren oud moest zijn en studeren op eene gereformeerde school, doch niet langer dan tot den ouderdom van vier en twintig jaar de inkomsten mogt genieten. Ook mogt niemand door de patronen worden voorgesteld dan voorzien van het bewijs van den Rector der school, dat de voorgedragene „tot studie habiel en van goede hope” was.

Verder moest de benoemde vicaris zich na de presentatie dadelijk aan de Gedeputeerden vertoonen en de bevestiging in het bezit der vicarie van hen verzoeken, en ook naderhand alle twee of drie jaar zich

1) Landdagsrec. 10 Junij 1646. Prov. Geld. Archief.

2) Landdagsrec. 11 Oct. 1661. Prov. Geld. Archief.

3) Ordre en reglement op de vicariën van 29 Mei 1685.

bij hen begeven, voorzien van een getuigschrift van goed gedrag hunner professoren of leermeesters, om door een bevoegd persoon geëxamineerd te worden en alzoo te onderzoeken of hunne vorderingen zoo groot zijn, dat men kan rekenen, dat de inkomsten der vicarie wel worden besteed.

Vooraf moesten de vicarissen zóó studeren, dat zij vroeger of later, na voleindigde studiën, de kerk- of schooldienst konden waarnemen, voornamelijk in dat Graafschap, hetwelk hun onderhoud had geschonken, en behalve in het geval, dat er geene plaatsen open waren, waar men hunne personen zoude kunnen gebruiken, mogten zij nergens anders hunne dienst aanbieden: en dan nog alleen onder het beding, dat zij, zoodra zij in het Graafschap werden beroepen, zullen mogen vertrekken. Handelde een vroeger vicaris in strijd met dit besluit, dan zou hij al de genotene inkomsten moeten teruggeven.

Verder moest door de vicarissen borg worden gesteld, om alles terug te geven, wanneer zij onbekwaam tot de dienst van kerk, school „of andere politycque chargien” de academie of scholen verlieten. Zonder het bewijs van den Rector dat de gebeneficiëerde als bekwaam tot hoogere studie behoorlijk „*habitis solemnibus* is gepromoveerd,” mogt deze zich niet naar de academie begeven op verbeurte van de vicarie, uit welke niemand meer zou mogen genieten dan honderd rijksdaalders en nooit mogt eene vicarie worden geschonken aan dezulken, wier ouders in staat waren hunne kinderen uit eigen middelen te doen studeren.

De patronen zullen middelijk noch onmiddelijk eenig voordeel uit de inkomsten der vicariën mogen genieten op straffe van twaalf jaar het collatiercgt te verliezen, terwijl al het genotene aan den aanbren-ger zal worden gegeven. Zij mogen de vicariën ook op geene andere personen bij de akte van col-latie stellen als die volgens dit reglement daartoe bevoegd zijn, tenzij met goedvinden der Gedeputeerden.

Aan de rentmeesters werd gelast een juisten lijst te maken van de vicariën onder hun ressort met de namen der vicarissen, den tijd der begeving en de inkomsten, om dezen aan de Gedeputeerden over te leveren; eindelijk werd hun bevolen de inkomsten, die tegen dit reglement werden genoten met al hetgeen de som van honderd rijksdaalders overschreed, in ont-vangst te nemen en met de andere inkomsten aan het Kwartier te verrekenen.

Andere besluiten omtrent de vicariën zijn mij niet voorgekomen, zoodat het schijnt, dat het bij deze resolutiën is gebleven.

De zorg voor het nakomen der plakkatcn was op-gedragen aan het Hof, die ook de voordragt der pa-tronen moest goedkeuren en *brieven van institutie* in de vicariën geven ¹⁾.

Evenzoo was aan hetzelfde de beslissing van geschil-

1) Schrassert. Stucken behoorende tot den Codex Gelro Zut-phaniens. pag. 102. Alwaar men eenen brief van institutie in eene vicarie vindt.

len over vicariën gegeven ¹⁾), die gedurig zich voordeden, zooals de talrijke vonnissen van het Hof getuigen.

Onder anderen deed het verscheidene malen uitspraak, aan wien het patronaatregt behoorde ²⁾) en verklaarde, dat het regt van collatie aan de landvorstelijke hoogheid was vervallen voor dien keer, dat er geschil was, wien het regt van collatie over eene vicarie toekwam gelijk dit door het Kanoniek regt wordt geleerd ³⁾).

Verder besliste het Hof, welke landerijen tot eene vicarie behoorden, en alle schikkingen omtrent de geestelijke beneficiën moesten door de partijen aan hetzelfde ter goedkeuring worden onderworpen ⁴⁾).

Aan de Staten bleef het regt om toe te staan, dat vicariëgoederen werden verkocht, zooals een en andermaal is vergund, mits dat de opbrengst op een der Kwartieren werd belegd ⁵⁾), evenzoo moest aan hen worden verzocht om zulke goederen in erfpacht te geven ⁶⁾).

1) Kanselary ordonnantie van 10 Julij 1622. Schrassert. Stucken tot den Cod. Gelro. Zutph. pag. 90.

2) P. Nyhoff. Registers, enz. pag. 5, 23, 25, 29, 33, 47, 52, 57, 67, 69, 82, 128, 130, 134 e. a. p. m.

3) Vonnis van het Hof 22 Julij 1609. P. Nyhoff. Register. p. 32.

4) P. Nyhoff, enz. 41, 57, 67, 69, 50, 62, 99.

5) Landdagsrec. 18 Januarij 1692, 14 en 21 April 1698 e. a. m. en Geld. Plb. III. pag. 3.

6) Landdagsrec. 12 Mei 1686, 9 April 1688, 21 Junij 1690. e. a. m.

Het bestuur dier goederen werd gewoonlijk door de vicarissen gevoerd, zooals blijkt uit een vonnis van het Hof, waarbij verklaard wordt, dat het regt van verhuring bij den vicaris alleen berustte, en dat hij daarin om de tertiën niet mag gestoord worden; en uit een ander, waarin het Hof verbiedt, dat een vicaris bij het eindigen van den tijd, waarvoor hem de inkomsten waren gegeven, het harde hout ten nadeele van den volgenden vicaris hakke, maar beveelt, dat de opbrengst naderhand na gelang van den tijd tusschen de vicarissen worde verdeeld¹⁾.

Uit andere stukken blijkt daarentegen dat het bestuur bij Rentmeesters is geweest²⁾, voornamelijk in de Tieler- en Bommelerwaard, volgens de landdags-resolutien van 1609.

Aan die rentmeesters was het regt van parate executie voor alle schulden van pachten en dergelijke toegestaan³⁾, en tegelijk het regt om deugdelijke „legerboecken”, registers en rekeningen als bewijzen in regten over te leggen, behoudens het regt van tegenbewijs, daar de meeste oorspronkelijke stukken omtrent de vicariën waren ontvreemd⁴⁾.

1) Schrassert. Codex Gelro. Zutph. pag. 500 en 501 en Stucken, enz. pag. 551.

2) Schrassert. Stucken, enz. pag. 102.

3) Geld. Plb. II. pag. 467.

4) Schrassert. Codex pag. 330.

HOLLAND.

In hoeveel onzekerheid men zich bij de vestiging der Hervorming bevond omtrent het gebruik der vicariën, blijkt ten duidelijkste uit de resolutiën der Staten van dit gewest. Tot het jaar 1578 werden meestal de inkomsten aan de patronen toegestaan, evenwel onder de bepaling, zoolang niet anders omtrent die goederen zou beslist zijn ¹⁾.

In 1574 werd er reeds beraadslaagd door de Staten of men aan de patronen de inkomsten zou laten behouden of alleen hun collatiereg^t, of wel al de goederen der vicariën ten behoeve van den Staat gebruiken ²⁾: doch eerst in 1578 kwam men tot eene beslissing en besloot, dat de patronen de beschikking over twee derden der vruchten zouden blijven behouden onder de verplichting, om ze te besteden „tot onderhoud en stigtinge van de Jongens of Scholieren” of anders *ad pios usus*, mits dat zij daarop de bevestiging der Staten of hunne Gecommitteerden vroegen en het andere derde gedeelte voor de predikanten afstonden. Bij dit zelfde plakkaat vernietigden de Staten alle collatiën door hen tegen den wil der patronen gedaan, terwijl zij, die vicariën vóór den oorlog wettig hadden verkregen, de inkomsten

1) Resolutie der Staten van Holland en West-Vriesland, 10 November, 24 November 1574, 1 Julij, 7 Julij, 10 Julij 1577.

2) Resolutie 12 November 1574.

hun leven lang zouden mogen blijven genieten na aftrek der tertiën; eindelijk gelastten zij aan alle gebruikers en Collatoren, om binnen zes maanden de inkomsten der vicariën met alle goederen en landerijen daaraan verbonden op te geven, op straffe van verlies van het collatierecht voor de patronen en van alle inkomsten voor de vicarissen ten voordeele van predikanten en scholieren ¹⁾. Dit plakkaat was de grondslag van alle volgenden, doch schijnt vooral wat het betalen der tertiën aangaat, slechts gehoorzaamd te zijn, daar de Ridderschap niet in het betalen van het derde deel heeft toegestemd en ook er tegen heeft geprotesteerd, waarop de Staten zich bereid verklaarden de zaak aan het hof van Holland ter beslissing over te laten ²⁾, doch de Edelen schijnen hiermede geen genoegen te hebben genomen, daar de steden in December van hetzelfde jaar verklaarden het derde te willen blijven besteden voor kerk en school en nog daarover in „het vrundelijk” met de Edelen te willen handelen. Uit verscheidene latere besluiten en vooral uit de Deductie der Edelen tegen het plakkaat van 1658, die wij later zullen behandelen, blijkt het nogtans, dat de betaling der tertiën zeer ongeregeld geschiedde ³⁾ en dat verscheidene personen van die betaling zijn verschoond.

1) Resol. 5 September 1578.

2) Resol. 4 Junij 1581.

3) Deductie der Edelen, art. 26, 27, 28. In de bijlagen.
Resol. 29 November 1611, 6 April, 15 Junij 1617, 21 Junij 1618.

Op de resolutie van 1578 zijn nadere besluiten gevolgd: zoo werd in hetzelfde jaar aan alle bezitters van vicariën, die zich buiten de plaats der stichting en bijzonder buiten de Nederlanden onthielden, al was het zelfs na verkregene ontheffing van het Kanoniek regt het genot der inkomsten ontzegd, en den collator het regt gegeven, om eenen anderen vicaris te benoemen, mits de bevestiging van de Staten verzoevende en na aftrek van het derde der vruchten voor de kerk ¹⁾. Kort daarop werd door de Staten besloten, dat, wanneer die bevestiging verzocht werd, zij of hunne Gecommitteerden dezelve zouden geven, onder voorwaarde dat de vicaris binnen drie weken behoorlijken staat der goederen aan het geestelijk kantoor overleverde tot aftrek van de tertiën, daar de bevestiging anders zoude vervallen ²⁾.

Om de vruchten zelve te genieten werd aan de patronen slechts in zeer bijzondere gevallen verlof toegestaan ³⁾, daarentegen meermalen om de goederen der vicariën te verkoopen onder beding van vaste renten op het verkochte te houden, die in de plaats traden van de vroegere inkomsten der vicarie of wel, dat de penningen, die voor het vicariegoed zouden gegeven worden, ten laste van Holland en Westfries-land moesten belegd worden en de verkooping moest geschieden in het openbaar ten over-

1) Resol. 14 October 1578.

2) Resol. 8 Januarij 1579.

3) Resol. 19 Januarij 1583, 4 Junij 1585.

staan van een uit de Gecommitteerde Raden. Zelden werd aan den collator de geheele opbrengst der verkoop ingelaten tot zijn eigen gebruik, doch wel hetgeen het goed meer opbragt dan de daarop te vestigen renten, die zeer verschillend waren, zoo moest de patroon daarop somtijds rente vestigen, even groot als de huur, een vierde meer, of ook wel driemaal meer dan die som ¹⁾).

In 1622 werd voorgesteld, om aan alle ingezetenen, die het regt van collatie hadden over vicariën, toe te staan ze als vrije goederen te verkoopen, mits het derde gedeelte der opbrengst ten voordeele van het Land overgevend, doch daar vele leden hiertegen bezwaren inbragten, kwam men tot geen besluit en bleef het bij het oude ²⁾).

De inkomsten der vicariën werden niettemin nog vele malen door de patronen genoten, zelfs zonder het derde uit te keeren, en dit werd veelal ook door de vicarissen verzuimd, zoodat het onderhoud der predikanten zeer bezwaarlijk werd en deze verschiedene malen klagten inleverden over nalatige betaling hunner tractementen: daarop werd 18 Julij 1657 een voorstel van een nieuw plakkaat omtrent de tertiën gemaakt, doch sommige leden der Staten hadden er zooveel tegen, dat het eerst een jaar later werd aan-

1) Resol. 21 Mei 1588, 17 October 1590, 13 Junij, 8 September 1595, 23 September 1596, 9 Maart 1601, 16 Januarij 1607, 7 November 1608, 19 December 1612, 15 Januarij, 6 November 1618, 8 Februarij 1619, 4 October 1621, 15 April 1622.

2) Resol. 15 Junij 1622.

genomen en daarbij aan alle bezitters van vicariën bevolen binnen 3 maanden, of zoo zij uitlandig waren, binnen 6 maanden, eenen juisten lijst over te leveren van de inkomsten hunner beneficiën tot aftrek van het derde voor predikanten, kosters, scholen, opbouw en reparatie der kerken, en indien zij geene bevestiging hadden verzocht, die alsnog binnen denzelfden tijd te vragen en verder geregeld de tertiën te betalen, alles op straffen van verlies van het collatieregt voor den patroon en van de inkomsten voor den vicaris, ten voordeele van het *Geestelijk Comptoir*, terwijl aan de aanbrengrers van overtredingen van dit besluit twee jaar de vruchten werden beloofd. Verder werd bepaald, dat de goedkeuring der collatiën zou gegeven worden door de Staten, niet zooals tot nog toe bij eenvoudige apostille, maar bij afzonderlijke akte ¹⁾ voorzien met het uithangende wapen der provincie en moesten ook de collatoren niet alleen een eenvoudig verzoekschrift aan de Staten inleveren, maar behalve dat het op gezegeld papier moest geschreven worden, tevens overleggen notariële getuigschriften, dat zij geregtigd waren tot de collatie en naderhand ook het bewijs, dat zij de Gereformeerde godsdienst waren toegedaan ²⁾.

Was dit plakkaat niet zonder hevigen tegenstand van de Edelen aangenomen, zoo zonden deze ook wei-

1 In de bijlagen vindt men zoowel van de vroegere als latere brieven van confirmatie een voorbeeld bijgebracht.

2) Resol. 16 Junij en 12 December 1658.

nige jaren later hun beklag daarover aan de Staten ¹⁾, waarin zij beweerden, dat wel verre, dat de vicarie-goederen aan de kerk hadden behoord, het geslacht der stichters daarvan den eigendom had blijven behouden, en dat het alzoo onbillijk was die landen behalve met de overige belastingen nog door het betalen van een derde der vruchten te drukken.

De Advokaat-Fiscaal van Strijen verdedigde het plakkaat tegen de Edelen en beweerde dat de patronen geen voordeel mogten trekken uit de vicariën, maar alleen de vicarissen, en dat het niet meer dan billijk was, dat deze, nu zij de diensten, die zij vroeger moesten doen, niet langer mogen volbrengen, een gedeelte der inkomsten missen. Beide stukken werden om advies aan het Hof van Holland gezonden, dat als zijn gevoelen opgaf, dat de redenen door de Edelen opgegeven niet van grond ontbloot waren, en dat de zaak te belangrijk was om op eenvoudige *deductien* te beslissen en men alzoo het plakkaat zoude moeten schorsen, tot dat door de Justitie uitspraak zoude zijn gedaan ²⁾. Op advies der Gecommitteerden werd eindelijk besloten aan den ontvanger te bevelen om tot nadere beslissing, die echter niet is gevolgd, met de inning van het derde deel der vruchten te wachten ³⁾ en toen daarop de vicarissen en collatoren, die reeds de tertiën hadden betaald, hunne klagten inleverden bij de Staten,

1) Resol. 19 Junij 1663. Zie de bijlagen hier achter gevoegd.

2) Resol. 4 December 1663.

3) Resol. 20 December 1663.

werd de Ontvanger der Geestelijke goederen gelast, al het reeds van de vicariën genotene aan de vicarissen terug te geven ¹⁾, en zoo alle kracht aan het plakkaat ontnomen: alleen werden nog tertiën betaald van de vicariën, welker begeving aan de Staten of den Stadhouder toekwam en die bestuurd werden door het Geestelijk kantoor ²⁾. Opmerkingswaardig is het, dat men dit plakkaat evenwel vindt opgenomen in het Groot Placaatboek van Cau en Scheltus.

Verkoop van vicariegoederen werd na dien tijd niet meer zoo gemakkelijk toegestaan ³⁾, daar het hof om advies gevraagd als zijn oordeel opgaf, dat men nimmer mogt toestaan aan de patronen om dat goed te vervreemden „daer ten opsigte van vicariegoederen „nog den patroon, dewelcke alleen het regt heeft, „om eene collatie van eene vicarie te doen, nog den „vicaris, die alleenlijk gequalificeert is, om de op- „compsten der goederen bij den fundateurs *ad pios* „usus geaffecteert jaarlijx te trekken, geen eigendom „van de geaffecteerde goederen en heeft ⁴⁾,” en dat

1) Resol. 26 November 1666.

2) Hollandsche Consultatien en Advysen. Deel VI, p. 372.

3) Resol. 19 Maart, 3 November 1761, 9 Mei 1766.

4) Resol. 15 October 1726.

Zoo oordeelde het hof ook op een verzoek, om vicarieland te verkoopen ontheven van het verband der vicarie tot betaling van schulden en lasten van den oorlog „dat dese geestelijke benefi- „ciën daarvan hij den fundateur de incompsten *ad pios usus* syn „gedestineert sonder eenige de minste dispositie te hebben, om „dese te belasten ofte te beswaren veel min te mogen vercoopen

het alzoo eene vaste wet moest zijn, dit nimmer toe te laten; hierover werd door de Staten beraadslaagd, doch daar eenige leden meenden eerst het oordeel hunner principalen te moeten inwinnen, werd het uitgesteld *ad kalendas Graccas*¹⁾ en is slechts enkele keeren verkooping toegelaten onder voorwaarde, dat al de penningen, die het goed zoude opbrengen, werden belegd op den „Gemeene Lande” en dat op de schuldbrieven door de Secretarissen van de Staten zou worden aangeteekend, dat het vicariegoed was²⁾.

Meermalen werden de vicariën aan Roomschgezinden gegeven, doch in 1728 werd besloten dit niet meer te doen; om deze reden is de approbatie ook somtijds door de Staten geweigerd en moest ieder, die door den collator werd gepresenteerd een uittreksel uit het doopboek overleggen ten bewijze dat hij Gereformeerd was³⁾. Tot aan de omwenteling van 1795 zijn omtrent de vicariën, welke begeving aan leeken toekwam, geene nadere resolutiën gemaakt; er blijft ons alzoo over, om de geschiedenis dier vicariën

„in prejudicie van den successerenden patroon, dewelcke alleen
„het regt heeft, om de collatie daarvan te doen, en dat alzoo
„des suppliant's verzoek moet worden geslagen van de hand, om
„geen prejudicie te leggen aan de Ecclesiastique beneficiën, die
„tot nog toe in weesen syn gebleven en tot reputatie en luister
„van de fundateurs ende geslachten geconserveerd.” 19 Maart 1663.
Beide stukken van het Rijksarchief.

1) Resol. 24 October 1726.

2) Resol. 27 October 1762, 15 Februarij 1771, 18 Maart 1772.

3) Resol. 25 November 1728.

na te gaan, wier begeving aan de geestelijkheid, aan den Koning van Spanje of zijnen stadhouder heeft toebehoord.

In 1575 werden alle officieren, magistraten, gezworenen binnen en buiten de steden van Holland, Zeeland en Westfriesland gelast met de kerkmeesters, ontvangers en andere ingezetenen dezer landen binnen ééne maand in handen van Gecommitteerden aan te brengen al de goederen, landen, renten, actiën, crediten en inkomsten van alle pastoriën, vicariën enz., om ze te gebruiken voor predikanten, schoolmeesters en kerkendienaars, de armen en het onderhoud der kerken ¹⁾. Veel scheen er echter niet te zijn opgegeven, daar het werd herhaald in 1577, 1581 en in 1586 ²⁾. Eindelijk in 1591 vaardigden de Staten een uitgebreid plakkaat uit over de geestelijke beneficiën, waarin zij herinnerden, hoe aan de regering van Holland en Westfriesland van ouds het regt van patronaatschap en collatie van verscheidene *prebenden* *Kanonikaal*, *Vicaryen* enz. toekwam en hoe aan hen de goederen en regten van verscheidene geestelijke lichamen en collegiën zijn vervallen met de regten van diegenen, welke zich vijandelijk tegen het land hebben gedragen, en dat evenwel velen van deze zich niet ontzagen, die beneficiën nog te vergeven, ja ze ook zelve te genieten of te verkoopen en als hun vrij en eigen goed te beschouwen. De Staten gelastten daarom

1) N. Wiltens, Kerkelijk Plakaatboek, I. pag. 213 seq.

2) Resol. 17 April 1577, 4 Junij 1581, 24 Junij 1586.

ieder, wie hij ook zij, die zulke goederen bezit, hetzij met, hetzij zonder voorafgegane collatie, om binnen 4 maanden zijne titels of andere bewijzen met juiste opgave van landerijen, renten en andere goederen en alles wat tot de beneficiën behoort, over te leveren in handen van den advocaat van den Hove van Holland, op straffe, dat zij, die de inkomsten genoten uit kracht van collatie van den wettigen patroon, dadelijk na verloop van dien tijd dezelve zullen verliezen en daarenboven *arbitralijk* worden gestraft, en dat zij, die zonder eenig regt de vruchten genoten, na verloop van dien tijd behalve de teruggave van het goed der vicariën en hare inkomsten daarenboven de waarde der goederen tot straf van hun verzuim zullen moeten betalen ¹⁾.

Het bestuur dier goederen was opgedragen aan het *Geestelijk Comptoir van Delft*, waaronder kleinere kantoren in de steden waren gesteld; in Noord-Holland had iedere stad zijn eigen ontvanger. De tertiën der laicale vicariën werden aan dezelfde kantoren betaald. Behalve tot onderhoud van predikanten en schoolmeesters werden de geestelijke goederen en met name de vicariën dikwijls tot andere *pious usus* gebruikt: zoo werden de inkomsten eener vicarie gestaan hebbende ter begeving van de abten van Egmond geschonken aan een armen wees, onder voorwaarde, dat hij binnen eenen maand eenen juisten staat van het inkomen bij den ontvanger inleverde tot aftrek van het derde,

1) Resol. 29 Junij 1591.

waaruit schijnt te blijken, dat ten minste in het begin het bestuur dier vicariën aan de daarmede begiftigden werd toegestaan¹⁾.

Eene dergelijke vicarie werd geschonken aan den Rector van de groote School te Haarlem, om zijne groote geleerdheid en sober tractement, aan de dochter van iemand, die om het geloof was verbrand, aan een ander, die in dienst van de republiek zijn arm had verloren en aan dergelijke personen meer²⁾. Zelden werd hun echter het geheele inkomen geschonken, maar bijna altijd werd een derde gedeelte voor de predikanten aan den vicaris onttrokken.

De Staten behielden zich alleen het opperbestuur voor van de geestelijke goederen, doch de geestelijke kantoren werden daarom niet gelijk gesteld met andere landskantoren, maar beschouwd als stichtingen en tot bewijs kan dienen, dat van die goederen ook de honderdste en tweehonderdste penning moest betaald worden, hetgeen ongerijmd zou zijn, indien het s' Lands goederen waren geweest, daar het Land niet aan zich zelf kon betalen³⁾.

Dit oppertoezicht had voornamelijk ten doel, dat de inkomsten *ad pios usus* werden besteed, ofschoon vooral de vicariën dikwijls tot andere einden werden gebruikt.

1) Resol. 2 Januarij 1579.

2) Resol. 9 Maart 1579, 19 Januarij 1583, 2 September 1587, 15 October 1588.

3) Ypey en Dermout, Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde kerk, Deel I. Aant. p. 278.

In 1609 besloten de Staten niet langer de vicariën ter collatie van de *Graeflykheit* staande te vergeven, maar aan het Geestelijk kantoor de inkomsten te laten ¹⁾, doch verscheidene malen zijn zij van dit besluit afgeweken.

In 1652 werd er zeer geklaagd door de predikanten over slechte betaling hunner tractementen en last gegeven aan de Gecommitteerde Raden om de lijsten dier vicariën na te gaan, of er niet sommigen van konden verkocht worden, om spoedig gelden te trekken tot wegneming dier klagten ²⁾. Het volgend jaar werden de Gecommitteerden bevoegd verklaard, om daarin te handelen ten meeste voordeele van het Land ³⁾ en er werd in 1654 besloten alle landerijen en andere geestelijke goederen tot het kantoor van Delft behoorende ⁴⁾ bij partijen door de Gecommitteerden te doen verkoopen, doch tot in 1730 vindt men nog dergelijke vicariën ⁵⁾, zoodat die verkooping zeer langzaam schijnt plaats te hebben gehad. Al hetgeen die ver-

1) Resol. 21 December 1609.

Zoo werd nog in 1693 door Willem III „uit goede consideratiën de vrugten en opkomsten van de vicarie in de Groote kerk te 'sGravenhage en die op het H. cruys altaar te Rijswijk gegunt en geacordeert aan Terens, Douairiere van den heer van „Langerak.” Deze hadden ter begeving gestaan van den Abt van Middelburg.

2) Resol. 18 Junij 1652.

3) Resol. 5 Augustus 1653.

4) Resol. 1 Augustus 1654.

5) Resol. 10 Februarij 1730.

koopingen opbragten, werd op rentebrieven belegd ten laste van de Provincie en met de inkomsten als vroeger de predikanten, schoolmeesters en dergelijken betaald.

ZEELAND.

Zoodra de Hervorming de overhand verkreeg, werden de geestelijke goederen door de meeste steden in bezit genomen en tot verschillende doeleinden besteed, geruimen tijd voor dat de Staten al de bezittingen der Geestelijkheid ter beschikking hadden gesteld van de steden, waarin zij waren gelegen ¹⁾, om uit de inkomsten *de gemeene Sake te secoureren* en het noodige levensonderhoud volgens de Pacificatie van Gend aan de geestelijken te geven, die teruggekeerd den eed van trouw aan de Staten en den Prins van Oranje hadden afgelegd, benevens de belofte van alle geestelijke goederen, die zij zouden te weten komen, op te geven ²⁾.

Onder die geestelijke goederen waren ook de vicariën of capellaniën, zoo als men ze gewoonlijk in Zeeland noemde, begrepen, zelfs die, waarvan het collatieregts aan bijzondere personen toekwam.

Het bestuur dier goederen ten platten lande was opgedragen aan rentmeesters onder toezigt van den

1) Resolutie der Staten van Zeeland, 7 Februarij 1578.

2) Te Water, Reformatie van Zeeland, Aant. p. 51.

Gecommitteerden Raad der Staten, die een deel der inkomsten aan de Predikanten uitkeerde ¹⁾).

Niettegenstaande het protest van de stad Goes besloten de Staten in 1615 de geestelijke goederen te verkoopen na ingewonnene adviezen van regtsgeleerden, die het regt erkenden, om ze te vervreemden ²⁾). Goes en het eiland Zuid-Beveland behielden evenwel zoo niet geheel dan toch gedeeltelijk hunne geestelijke goederen, terwijl zij in het overige van Zeeland allen als zoodanig ophielden te bestaan.

Het eiland Zuid-Beveland toch was in eenen geheel anderen toestand gekomen door de Satisfactie, welke de Prins van Oranje in 1577 met de stad Goes had gesloten, waarbij deze plaats zoowel voor zich als voor het geheele eiland het behoud der geestelijke goederen had bedongen met de vrije uitoefening der Roomsche godsdienst, en ofschoon dit laatste weldra werd veranderd, bleef het eerste beding in stand. In 1581 werd dien ten gevolge eene overeenkomst gesloten tusschen den Gecommitteerden Raad en de stad Goes benevens de Ambachtsheeren van Zuid-Beveland ³⁾), waarin omtrent de capellaniegoederen werd bepaald, dat de ambachtsheeren het patronaatregt daarover zouden behouden, doch eene inventaris van die goederen aan den Raad moesten geven, benevens het

1) Resol. 6 October 1603.

2) Resol. 27 Februarij 1615.

3) Accord. nopende de administratie van de Geestelicke Goederen, 12 April 1581. Zie Bijlage D.

bewijs van hun regt door deugdelijken titel of door een bezit van minstens twintig jaren. Zoolang dit verzuimd werd, bleef de ontvanger, die de goederen bestuurt, de geheele inkomsten behouden voor de provinciale studiebeurs; doch anders slechts een derde, terwijl het overige werd genoten door hen, wien de collator na confirmatie van den Raad, dit had geschonken. Die met de inkomsten was begiftigd, behield deze zoolang hij niet met eenig ambt was bekleed, eenig handwerk of koopmanschap had begonnen of in het huwelijk was getreden en zonder eenige verplichting tot studie.

Toen in 1615 evenwel de geestelijke goederen werden verkocht, waaruit vroeger ook beurzen voor studenten in de Theologie werden verleend, en deze alzoo behalve uit de Zuid-Bevelandsche goederen uit s' Lands kas moesten betaald worden, bepaalden de Staten, om daarin te voorzien, dat de collatoren van capellaniën het genot der inkomsten aan niemand anders mogten geven dan aan jongens minstens veertien jaar oud, die de Latijnsche school bezochten en bekwaam waren tot studie ¹⁾.

Slechts enkele malen zijn de Staten hiervan afgeweken en schonken de inkomsten aan arme patronen, of aan kinderen jonger dan veertien jaar of ook wel aan de armen ²⁾.

1) Resolutie, 4 Maart 1615.

2) Resolutie 6 Februarij 1642, 8 Augustus 1626, 27 November 1702.

Niettegenstaande de voorwaarden der Satisfactie bleven de capellaniegoederen kort in wezen en werd in 1660 bepaald, ze met de nog overige geestelijke goederen te verkopen, misschien omdat het bestuur der rentmeesters te kostbaar was, gelijk men dit van andere provinciën vindt aangeteekend. Aan de collatoren werd toegezegd, dat de zuivere opbréngst zou belegd worden in schuldbrieven op de provincie en dat daarvan vier percent rente zou worden betaald ten kantore van de plaats, waar de goederen hadden gelegen ¹⁾.

Even als vroeger kwamen twee derden deelen ten voordeele der kapellanen, zoo zij het bewijs overlegden van hunne studie, het overige aan de provinciale beurs, die alles genoot, indien dat bewijs niet werd geleverd ²⁾.

De rekenkamer schijnt echter niet altijd tevreden te zijn geweest met het derde gedeelte daar in 1706 de bezitters van capellaniën aan de Staten hun beklag inleverden over de rekenkamer ³⁾, die aan de rentmeesters der geestelijke goederen van Zuid-Beveland had bevolen, slechts de helft der inkomsten van de capellaniën aan de daarmede begiftigden uit te keeren, zonder dat iets dergelijks door de Staten was gelast en ofschoon nu aan de klagers het volle genot van hetgeen zij vroeger hadden bezeten, werd

1) 18 Maart en 22 September 1666.

2) Notulen Gecommitt. Raden, 14 Augustus 1640.

3) Resol. 5 Augustus en 4 November 1706.

verzekerd, bepaalden de Staten tevens, dat aan nieuwe Capellanen, die inkomsten voortaan niet anders zouden gegeven worden dan na aftrek van den twee hondersten penning.

Latere besluiten omtrent de capellaniën heb ik niet kunnen opsporen, zoodat zij in denzelfden toestand schijnen gebleven te zijn.

UTRECHT.

Langzamerhand waren in dit gewest en bovenal in hare hoofdstad, zetel van den bisschop, de geestelijke goederen zoo talrijk geworden, dat door den Raad der stad Utrecht in 1546 een verbod moest uitgevaardigd worden ¹⁾ om nog meer goederen aan de geestelijkheid te schenken op verbeurte van eens zooveel ten voordeele van de stad.

Een niet onbelangrijk deel van die goederen behoorde aan vicariën; zoo vond men in 1569 vijftig vicariën in de St. Maartenskerk, vijf en veertig in de Buurtkerk en twintig in de St. Jacobskerk te Utrecht ²⁾.

Niet minder was het aantal der vicariën ten platten lande, ofschoon zij daar meermalen de prooi werden van hebzuchtige kapittels, die de inkomsten met hunne kanonisiën vereenigden, om deze nog voordeeliger te maken ³⁾.

1) Schoock de bonis Ecclesiasticis, p. 42.

2) Matthacns Foundationes et fata ecclesiarum, p. 160, 180, 174. van Bommel, Beschrijving van Amersfoort, p. 65.

3) H. en v. R. Kerkelijke Historie van Utrechts Bisdom, II. p. 211. Schoock, de bonis Eccl. p. 351.

Bij zulk een groot aantal dier stichtingen mogt men ook een ruimen voorraad van bescheiden daaromtrent op het Provinciaal Archief verwachten, doch niettegenstaande de bereidwilligheid van den heer Archivaris Dr. J. P. Vermculen heeft dit onderzoek mij bijna niets opgeleverd, daar door onachtzaamheid en misschien ook door opzet de meeste stukken op de vicariën betrekking hebbende schijnen verloren te zijn gegaan en men moet zich alzoo vergenoegen met het weinige, dat daaromtrent is geboekt.

Na de Hervorming bleven de vijf Kapittelen van Utrecht bestaan en de begeving der beneficiën werd hun gelaten, zonder in het begin op de godsdienst te mogen letten of de inkomsten daarom aan iemand te ontnemen¹⁾: toen evenwel de hervormden de meerderheid hadden bekomen, werd dit veranderd en besloten de Staten, dat de geestelijke beneficiën alleen aan hen zouden gegeven worden, welke deze godsdienst beleden of aan diegenen, wier ouders of voogden beloofden hen daarin op te voeden²⁾.

Bij de reglementen, die in 1580 door de Staten over de kanonniken zijn gemaakt, werd bepaald, dat de vicariën alleen mogten vergeven worden aan jonge lieden, die in de Theologie studeerden en die men tot dat einde in Seminariën zoude vereenigen³⁾. Wei-

1) Ordonnantie van de magistraat der Stadt Utrecht, 10 Januarij 1579. Utrechts Placcaatboek, III. p. 4.

2) Resolutie der Staten van Utrecht, 8 Junij 1615, herhaald bij resolutie 14 Februarij 1623. Utrechts Pl. I. p. 218.

3) Resol. 6 Junij 1580. Theologisch Advijs over 't gebruyck

nige dagen later voegden de Staten er de beperking bij, dat de Kapittels die inkomsten alleen mogten geven aan personen den Staten aangenaam, doch werd de studie der Theologie niet langer als een noodzakelijk vereischte beschouwd ¹⁾.

De vijf Kapittelen waren met die wijziging geenszins tevreden en protesteerden daartegen ²⁾, doch de Staten bleven bij hun besluit volharden en dreigden bij ongehoorzaamheid de beneficiën zelve te vergeven. Op deze bedreiging schijnen de Kapittels gehoor gegeven te hebben aan het bevel, evenwel slechts voor korten tijd, daar de Gedeputeerden in 1612 weder aan „Dekens en die van de vijf Kapittelen en allen anderen” moesten verbieden, om vicariën en andere geestelijke beneficiën te *confereren*, *resigneren* of *verbinden* voor dat zij *consent* hadden verkregen en *agreatie* op de personen, wien zij het beneficie wilden geven ³⁾.

Evenmin waren de Kapittels gezind eene lijst van de vicariën en hare inkomsten te geven, zooals hun ook in 1580 was geboden en welke zij eerst na de bedreiging van door gijseling gedwongen te zullen worden, overleverden.

De vicariën, welker begeving aan een geestelijke

van Kerkelijke Goederen, Canonisynen, Vicaryen enz. I. pag. 24. II. p. 59.

1) Res. 19 Junij 1580, Theol. Advijs, II. p. 59.

2) Res. 4 Sept. 1580, Theol. Advijs, II. p. 59.

3) Res. 23 April 1612. Utr. Plb. I. 218.

uit kracht van zijn ambt toekwam, en die zich bevonden in de parochiekerken, waaraan geen collegiën van kanonniken verbonden waren, besloot men bij de vroeger genoemde reglementen, niet weder te vergeven, maar te gebruiken tot onderhoud der predikanten.

Dit besluit werd echter niet geheel uitgevoerd en ofschoon ook de Kapittelen eene bepaalde som tot hetzelfde einde jaarlijks moesten uitkeeren, was dit echter op verre na niet toereikend, om in de behoeften van kerken en scholen te voorzien. De predikanten wendden zich daarom in 1584 tot de Staten met het verzoek, om de pastoriegoederen niet alleen, maar ook de vicariegoederen te doen besteden voor de kerk en school, van de plaats waar zij zich bevonden. Kon dit echter om eenige reden niet geschieden, dan verzochten zij daartoe ten minste alle andere geestelijke goederen te besteden en voornamelijk die vicariën, welke met de Kapittels vroeger tegen het kerkelijk regt aan, zijn vereenigd en die tot niets anders billijk kunnen besteed worden, voordat kerk en school zijn voorzien ¹⁾.

Twee jaar later schijnt in hunne bezwaren eenigzins voorzien te zijn door het benoemen van een Rentmeester over al de geestelijke goederen, uitgezonderd die der vijf Collegiën van Utrecht „tot meerder conservatie der Geestelijke goederen en sonderlinge ten „eynde beter ordre gestelt soude mogen worden op

1) Remonstrantie der Predikanten s'lands van Utrecht, Theol. Advijs, II. p. 83.

„de alimentatie van de Ministers des Woorts, Schoolmeesters ende Costers, soo in de Stadt, Steden als ten platten Lande van Utrecht”¹⁾. Daartoe werden nu behalve de Pastoriegoderen ook de vicariën *juris patronatus Ecclesiastici*, kapellaniën, broederschappen en gilden gerekend met de gelden, die de Kapittelen moesten opbrengen.

En toen men bevond, dat ook dit nog niet voldoende was, gelastten de Staten aan alle bezitters van vicariën, om het derde deel der inkomsten, die zij genoten, af te staan, indien zij hun beneficie na 1581 hadden bekomen: hadden zij het vroeger ontvangen, dan behoefden zij alleen het derde deel op te brengen, indien hunne vicariën meer dan 50 *ƒ* opleverden. Dit gold alleen van de beneficiën, waarvan leeken patronen waren, terwijl al de overige, behalve die der Kapittelen, die na 1581 waren *gemortificeerd* of tegen de besluiten der Staten vergeven, dadelijk geheel voor de Predikanten moesten gebruikt worden²⁾.

Talrijke misbruiken waren langzamerhand omtrent de vicariën vooral bij de kapittels ingeslopen: een der voornaamste was het zoogenaamde *resigneren*, dat onder het kanonieke regt slechts zelden werd toegelaten. De vicarissen deden op hun sterfbed afstand van hun beneficie ten voordeele van een hunner kinderen, zoodat die inkomsten als het ware erfelijk werden in het ge-

1) Sam. Maresii de Canonicis Ultrajectinis vindiciae necessariae, p. 56.

2) Resol. 4 Julij 1588 op het Provinciaal Archief.

slacht van hen, die daarmede was begiftigd. Om dit tegen te gaan, maakten de Staten in 1626 de bepaling, dat die afstand alleen van kracht zoude zijn, wanneer de vicaris daarna nog minstens 20 dagen bleef leven, eene beperking uit het Kerkelijk regt genomen ¹⁾).

Het gebruik der vicariën door de Utrechtsche Kappittelen voor andere zaken als Kerk en School werd bij de predikanten zelden goedgekeurd, en de Utrechtsche kerkeraad besloot iedereen, die men vermoedde, dat eene attestatie vroeg om eene vicarie te bekommen, ernstig te vermanen daarvan af te zien en ook de bezitters bij het huisbezoek daarvoor te waarschuwen ²⁾); zelfs de predikanten verhieven dikwijls van den kansel hunnen stem tegen die bezitters, hetgeen natuurlijk groot misnoegen veroorzaakte.

De vroedschap der stad vroeg daarom in 1636 aan de gezamentlijke predikanten om advies, omtrent het gebruik der geestelijke goederen, hetgeen zij in 1645 gaven ³⁾ en waarbij de meerderheid verklaarde in te stemmen met het gevoelen van Voetius, dat die goederen door den wil der schenkers aan God waren ge-

1) Res. 31 Januarij 1626. Utr. Plb. p. 217 bevestigd bij res. 14 April 1659. Utr. Plb. I. p. 470.

2) 17 Februarij 1645, 8 Junij 1646, 8 en 9 Augustus 1654, Theol. Advijs, II. p. 133.

3) Dit was opgesteld door Matthias Nethenus, een kweekeling van Voetius en getiteld: Accoort der 'samentlicke dienaren des goddelicken woordts in de gemeente Jesu Christi tot Utrecht in 't adviseren over 't gebruik der kerckelicke goederen.

heiligd en zoo tot niets anders mogten besteed worden, dan tot de bloei en opbouwning van de Kerk of tot andere *piae causae*. Dit geschrift eindigde evenwel volstrekt niet den strijd, die was begonnen, maar van alle kanten kwamen bestrijders en verdedigers in deze zaak op.

In 1658 vroeg de vroedschap ook het advies der nieuwe predikanten ¹⁾, die bijna allen van het gevoelen van M. Schoockius waren, dat die goederen niet Gode zijn geheiligd, maar alleen bestemd tot bijgevoegde plegtigheden en door de hebzucht der geestelijkheid met allerlei bedriegelijke middelen tot hun eigen gebruik bijeengebragt, zoodat men ze kan gebruiken, als alle andere wereldlijke goederen ²⁾. De strijd ontbrandde daarop nog heviger en gaf zooveel onrust, dat de Staten er zich mede bemoeijden. Toen de predikanten dit vernamen, zonden zij uit vrees van ook datgene te verliezen, dat zij nu van de geestelijke

1) D. van Hengel, Bericht over het gebruik der Geestelijke goederen. Voorrede pag. 11.

2) Schoock, de bonis ecclesiasticis, p. 75.

Het verschil in gevoelen van Voet en Schoock hing zamen met het oordeel van de Hervormers over de geestelijke goederen. Calvinus namelijk beweerde, dat de kerk alleen regt had over die goederen te beschikken en vond in ons land ijverige verdedigers in de beide broeders Ruardus en Johannes Acronius. Zwinglius daarentegen erkende het regt van den Staat, om met die goederen te handelen zooals deze verkoos, en dat gevoelen werd vooral door J. Uitenbogaart alhier voorgestaan. Zie verder hierover Ypey en Dermout, Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde kerk Aanteekeningen Deel I, pag. 122.

goederen genoten en om de twisten te doen ophouden gezamenlijk een voorstel van hervorming aan de Staten, waarbij zij verlangden, dat al de onde aanstootelijke namen van Kanonniken, Vicarissen en dergelijken met den eed, presentiegelden en andere uit het Pausdom overgeblevene plegtigheden zouden worden afgeschaft, dat verder allen, die zulke inkomsten genoten, door wapenen, studie of eenige andere *eerlijke Charge* het land moesten dienen, en dat eindelijk de subsidiën uit die goederen voor Kerk en School te betalen zouden worden hervormd en gesteld naar het goedvinden der Staten.

Dit plan werd ontworpen in de hoop, dat wanneer eens de weg ter verbetering was ingeslagen, daaruit van zelfs meerdere veranderingen zouden voortvloeijen; doch de predikanten vonden zich in hunne verwachting bedrogen, en wel verre van dit aan te nemen, verwierpen de Staten het plan niet alleen ten eenen male, maar verboden hun zelfs verder over de geestelijke goederen te spreken, en gelastten, dat ieder nieuwe predikant vóór zijne bevestiging dit zoude moeten beloven¹⁾, zoodat hiermede een einde werd gemaakt aan de twisten, die alleen het voordeel hadden gehad, dat men opmerkzaam was geworden op vele gebreken, welke men van tijd tot tijd verbeterde: zoo werd het verkoopen van beneficiën, die men voor niet had ontvangen, op straffe van ontneming verboden en bepaald, dat ieder, voordat hij de inkomsten kon ge-

1) Res. 21 Julij 1660, v. Hengel, Bericht, Voorr. p. 18.

nieten, den eed moest afleggen, dat hij daarvoor niets heeft gegeven of zal geven ¹⁾.

De tertiën der vicariën van de Parochiekerken te Utrecht waren aan de stad tot onderhoud van hare predikanten geschonken, evenzoo te Amersfoort ²⁾.

De betaling daarvan schijnt echter in deze provincie zeer ongeregeld te zijn geschied, blijkens twee latere resolutiën, waarbij de bezitters van vicariën worden aangespoord, om binnen drie maanden aan de Secretarie der stad Utrecht op te geven hunnen naam met de grootte en ligging der vicariën, bij het eerste besluit op straffe van drie jaren de inkomsten te missen, bij het tweede op straffe van geheele vervallenverklaring der inkomsten ten voordeele van een ander, wien de collator het schenken wil. Hetzelfde werd bevolen bij latere resolutiën omtrent Amersfoort en Rhenen ³⁾.

Bij het nieuwe reglement op de regering der provincie Utrecht van 16 April 1674 werd aan den Stadhouder de beschikking over de inkomsten van alle vicariën behorende aan de Proostdijen, Scholasterijen, Thesaurijen en de Kapittelen gegeven, zoodra zij open kwamen, mits dat zij besteed werden voor predikanten, weduwen en andere *pieuse* zaken in dit gewest ⁴⁾.

1) Res. 19 Junij 1663. Utr. Plb. I. p. 221.

2) Res. 23 April 1656. Verdediging van het Theol. Advijs. Tegenwoordige Staat van Utrecht, II. pag. 60.

3) Res. 24 November 1664, 15 Augustus 1666, 5 Julij 1670. Utr. Plb. II. p. 451.

4) Utr. Plb. I. p. 171.

Tot de ontvangst en het bestuur dier goederen werd een Rentmeester benoemd, wien alle vicariën behalve die, welke tot onderhoud van particuliere familiën dienden, (*juris patronatus laicalis*) door de vicarissen moesten worden opgegeven met de ligging, grootte, enz. om die, zoodra zij openvielen, tot het „Comptoir van piousse zaken” te brengen, met al hetgeen de vicaris van de Altaristen- en Comparanten-goederen genoot en de maandelijksche presentiegelden, die hem werden betaald. Resignatie werd niet langer toegelaten, daar de vicariën moesten uitsterven en alle resignatiën na 16 April 1674 gedaan werden nietig verklaard en de goederen dadelijk aan den ontvanger gegeven met vrijen toegang tot alle registers van vicariën, om de niet aangegevene of verduisterde te kunnen opsporen.

Door deze bepalingen werden die vicariën met eenen volledigen ondergang bedreigd, maar bij eene nadere overeenkomst tusschen de vijf Kapittelen en den Prins van Oranje gesloten bedongen die Collegiën de beschikking over diegenen, welker begeving aan hen toekwam, terwijl de Prins over de Proostdijen, Scholasterijen en Thesaurijen met de vicariën daaraan verbonden, zou kunnen beschikken. Ook werd resignatie weder toegelaten onder voorwaarde, dat de vicaris na dien tijd minstens twintig dagen bleef leven en dat de Staten van Utrecht, wien de Prins de magt daartoe had opgedragen, den nieuwen vicaris goedkeurden. Het bestaan dier stichtingen werd zoo weder bevestigd, daar de Stadhouder tevens beloofde alle *devoiren* en

goede officiën aan te zullen wenden, om de vijf Kapittelen in den tegenwoordigen staat te doen blijven ¹⁾. Een nieuw gevaar dreigde hun in 1784, toen de burgerij op uitnoodiging van de Staten hunne bezwaren over de regering aan deze overgaf. De Kapittelen werden daarin vooral aangevallen, en de burgers wenschten alle openvallende beneficiën te doen uitsterven met de Proostdijen en daarvan afhangelde vicariën en ten voordeele van het Gewest te verkoopen: terwijl de Staten ze wilden behouden en de beschikking aan den Stadhouder laten, om die *ad pias causas* te besteden ²⁾.

Dit had evenwel geene verdere gevolgen en de vicariën ook die, welker begeving aan bijzondere personen behoorde, bleven in denzelfden toestand en waren eigenlijk niets anders dan gewone lijfrenten, die niet de minste verplichting op hen, die ze wilden genieten, leiden.

FRIESLAND.

Door de groote partijschap, welke dit gewest in het laatst der vijftiende eeuw had geschokt, waren de geestelijke beneficiën in de grootste wanorde gebragt: de meesten waren in het geheel niet vervuld of door priesters bediend, die niet vooraf waren goedgekeurd op de voordragt der patronen. Om deze misbruiken

1) Overeenkomst 4 Mei 1684. Utr. Plb. I. 216.

2) Res. 1 September 1784.

te doen ophouden werd in 1506 den Grietmannen Kerkvoogden en alle andere inwoners bevolen, om binnen veertien dagen de opengevallene beneficiën aan de *Cantzlei* op te geven, en werden de kerkvoogden, die een priester hadden vergund eene beneficie te bedienen, zonder vooraf aan de *Cantzlei* gepresenteerd en door deze goedgekeurd te zijn, met eene ernstige straf bedreigd¹⁾.

Het volgende jaar werd dit verbod herhaald, daar er nog altijd „der provenen veele nijet verleent sijn, daer „doer Ghoedsdienst versuemt en ons Ghenaedighen „Heeren overheijt gekrenkt,” omdat aan dezen „gegeven is de provenen te verlenighen voerbehoudens „de presentatie”; zoodat in Friesland de bevestiging van den gepresenteerde niet door den bisschop, maar door den wereldlijken vorst schijnt gegeven te zijn geworden.

Om de nalatigen te kunnen opsporen gaf men aan de Grietmannen bevel, om lijsten over te zenden van de beneficiën, wie patronen waren, wie de inkomsten genoten en hoe groot die werden gerekend²⁾.

Onder het bestuur van Karel V was het hof belast met de bevestiging der presentatiën, die binnen twee maanden moesten gevraagd en zonder weigering zouden gegeven worden: terwijl de priesters, welke die goedkeuring nog niet hadden verzocht, werden aangemaand die binnen twintig dagen te verzoeken op

1) Schwarzenberg, Charterboek van Vriesland, II. 256.

2) Charterb. II. pag. 73a.

verbeurte van hun beneficie ¹⁾); te gelijker tijd werd verboden, dat iemand meer dan één beneficie zoude bezitten of zich niet ter plaatse van de stichting ophouden. Toen de Keizer beloofde het patronaatregt te zullen eerbiedigen, had hij zich het vergeven van zes beneficiën in het jaar voorbehouden en onder voorwendsel, dat de vrije vergeving aan dezen toekwam, werd door het hof verscheidene malen geweigerd acht te slaan op de voordragt der patronen. Hierover werd door Gedeputeerden uit den Landdag in 1526 geklaagd aan de Gouvernante, die beloofde, dat zij alle beneficiën met uitzondering van zes vrij zoude laten, mits dat de collatoren geene anderen dan: „ghuede, „bequame en sijn Majesteijt anghename personen daer „toe souden nomineren” ²⁾. Dit getal werd van zes tot drie verminderd, toen de Staten in 1539 in eene bede hadden bewilligd van 40,000 Caroli Gulden voor oorlogskosten, nadat de geestelijken tot eene vergadering door den Keizer opgeroepen zijn voorstel om de helft hunner inkomsten af te staan, hadden verworpen ³⁾.

Het verbod, dat niemand meer dan één beneficie mogt bezitten werd in 1539 gewijzigd en toegelaten, dat een priester meer dan één zou bedienen, indien daaraan slechts de *cura animarum* niet was verknocht ⁴⁾.

1) Charterb. II. 120. 122. 124. 147. 161. 495.

Ypey, Geschiedenis van het patronaatregt, p. 470.

2) Charterb. II. 164. 175.

3) Charterb. II. 757. 654.

4) Charterb. II. 776.

Evenwel bleven nog vele zulke beneficiën overig en om deze te kunnen opsporen, zond de Gouvernante eene instructie aan het Hof, om alle kerkvoogden, vicarissen en allen, die eenige beneficiën bestuurden, te gelasten eene lijst daarvan over te leveren om deze op de kanselarij te kunnen inschrijven, en verder de meeste zorg te dragen, dat zij niet werden misbruikt ¹⁾. Velcn bleven nalatig vooral uit vrees, dat de Keizer die opgave verlangde, om de helft van de inkomsten voor zich te besteden, waartoe de Paus hem had verlof gegeven. Toen Karel echter plegtig verklaard had, dat die lijst alleen vereischt werd om de wederspannigen te vervolgen, werd door de meeste gehoorzaamd.

Na de vestiging en uitbreiding der Hervorming in Friesland was de eerste resolutie omtrent de beneficiën van 1580. De vicariën vindt men daarin vermeld onder den naam van leenen, vrije leenen ²⁾ of prebenden. Bij dat besluit bepaalden de Staten, dat alle pastoren, vicarissen en allen, die met leenen waren begiftigd, de huizen, landerijen, enz., daaraan

1) Beneficialboek van Friesland. Inleiding pag. 2 en volg.

2) Vrije leenen. In den zin van bevrijd van de *cura animarum*. Vreemd is het, dat de Vriezen die zoo tegen het leenstelsel ijverden een kerkelijk beneficic, leen noemden. Kilian Etymol. tent. linguae. Leenen nomen zij echter hier in de beteekenis van verleenen, toestaan, *praebere*, en spreken alzoo van het altaar leenen, dat is, het altaar toewijzen, institueren. Zie meer over de beteekenis van dit woord in Ypey, Geschiedenis van het Patronaatregt. Aanteekeningen, pag. 146 en 171.

verbonden, moesten verlaten en aan de Grietmannen overleveren. Met toestemming van den patroon mochten zij evenwel in het bezit van de leenen blijven, maar moesten zich onthouden van alle pauselijke diensten en het Gemeenebest dienen als predikanten, of zoo zij daartoe ongeschikt waren als schoolmeesters of dit door anderen, ten hunnen koste, doen verrigten.

Wilde de patroon hem niet in het genot van zijn beneficie laten blijven, dan moest hij de inkomsten tot onderhoud van predikant, schoolmeester en andere *piae causae* besteden, „zoe sij t' selvige voer Godt „en haere conscientie en ter eere van de gemeene „saecken sullen hebben te defenderen”, en zonder deze ooit tot zijn eigen nut aan te wenden.

De leenen aan gemeenten behoorende mochten door deze vergeven worden, doch aan niemand langer dan tot den leeftijd van vijf en twintig jaren ¹⁾.

Hoewel nu het verduisteren der geestelijke goederen in het algemeen en der leenen in het bijzonder hier moeilijker was dan in de andere provincien, daar van de meesten, zoo als wij vroeger gezegd hebben, op bevel van Karel V, lijsten en registers waren vervaardigd ²⁾, hadden er niet te min grove verkeerdheden plaats met de beneficiën en werden de Gedeputeerden belast, hiernaar onderzoek te doen, en de overtreders te straffen ³⁾.

1) Charterb. IV. pag. 144. Resol. 31 Maart 1580.

2) Later is dit register uitgegeven onder den naam van Beneficialboek van Friesland.

3) Charterb. IV. pag. 297. 306. Resol. 6 en 28 Julij 1582.

Twee jaar later werd, op klagten der „dienaars en leeraars van de kerk”, bepaald, dat alle patronen van leenen, deze binnen twee maanden moesten ver-geven aan een bekwaam scholier om daarop te stu-deren en daarvan jaarlijks het bewijs aan den officier overgeven, doch niet langer dan tot vijf en twintig jarigen leeftijd of een vroeger beroep, op straffe, dat de Gedeputeerden een ander met het leen mogten begiftigen. De patronen van leenen, die met eenige diensten of uitkeeringen, waren belast ten voordeele van andere geestelijke goederen, moesten, of dat goed afstaan of dien last met geld afkooopen, beiden ten voordeele der predikanten ¹⁾).

Latere verordeningen der Staten omtrent de leenen is het mij, niettegenstaande herhaalde nasporing, ook in de provincie zelve, niet gelukt magtig te worden.

OVERIJSEL.

In dit gewest waren de geestelijke goederen eene bron van twisten tusschen Ridderschap en Steden, vooral die, welker begeving toekwam aan de geeste-lijkheid van Deventer, Kampen en Zwolle, of welke binnen die hoofdsteden waren gelegen. Reeds in 1580 moest het Kapittel van Deventer eene lijst van al zijne goederen aan de regering overgeven ²⁾) en deze ge-

1) Resol. 14 April 1584. Chalmot, Register der resolutiën van Friesland, voce leenen.

2) Moonen, Corte Chronyk van Deventer, 13 Junij 1580.

bruikte de inkomsten van alle openvallende vicariën en andere beneficiën ten voordeele der stad, en werd daarin al spoedig door de beide andere steden nagevolgd. In het begin nam de Ridderschap daarin genoegen ¹⁾, doch weldra veranderde zij van gevoelen en meende, dat de beschikking over de geestelijke goederen gemeenschappelijk toekwam aan Ridderschap en Steden; zij verzette zich daarom ook ten sterkste tegen de Instructie der Gedeputeerden van 1593, waarbij aan deze werd opgedragen inventarissen te maken van alle pastoriën, vicariën en andere geestelijke goederen „daar van de Corpora in den Lande „und buyten der Steden ende der drieer Steden Carspelen liggen, om deselve te doen administreren ende „imploijeren by advys van Ridderschap en Steden,” waarvan alzoo de geestelijke goederen binnen de Steden stilzwijgend waren uitgesloten en ter eigenmagtige beschikking van deze gelaten ²⁾.

Hevige verdeeldheid had deze zaak ten gevolge; het geschil liep zoo hoog, dat de Staten Generaal tot verzoening der partijen tusschen beide traden, doch zonder vrucht, en niet voor 1663 werd aan de twisten door een verdrag tusschen Ridderschap en Steden een einde gemaakt; toen echter kwam zoo het schijnt minder eene verdeeling tot stand dan wel werd de *status quo* bekrachtigd ³⁾.

1) Mr. Gerhard Dunbar, Tegenwoordige Staat van Overijssel. II. pag. 78.

2) Tegenw. Staat van Overijssel. I. pag. 482.

3) Tegenw. Staat van Overijssel. II. pag. 80.

De Ridderschap behield voor zich en hare nakomelingen eenige uitdrukkelijk vermelde goederen ten platten lande met de vicariën daartoe behoorende, en de steden bleven de inkomsten genieten van de geestelijke goederen binnen haar gebied gelegen, terwijl hetgeen bestuurd werd door de Rentmeesters ten platten lande ter gemeenschappelijke beschikking zou gelaten worden. Dit laatste had zijn oorsprong te danken aan de resolutie van 13 April 1581, waarbij door de Staten was bepaald, dat de geestelijke goederen en vicariën daarvan afhankelijk zouden worden opgeschreven en tot de godsdienst besteed. Dit bevel was in 1600 herhaald en den Drost en aangezeggd, om alle Schouten binnen hun gebied te gelasten een naauwkeurigen staat der geestelijke goederen van elke gemeente te maken ¹⁾; doch uit de gedurige hernieuwing van dit bevel blijkt, hoe slecht aan het plakkaat werd voldaan.

De begeving van vicariën *juris patronatus laicalis* werd aan de collatoren gelaten, mits zij de vruchten niet voor zichzelf zouden behouden, maar ze geven aan een bekwaam persoon, „die sig entweder *ad studium* of in krijgsveld voor den gemeenen Lande „begeeft en erholt;” voorts onder voorwaarde dat zij de bevestiging van het beneficium op den gepresenteerde verzochten aan de officieren van het Land of den magistraat van de steden, waaronder de vicariën waren gelegen en werden tevens diezelfde personen be-

1) Resol. 18 Junij 1600.

voegd verklaard, om in alle geschillen over het collatieregt uitspraak te doen ¹⁾. Niettegenstaande dit plakkaat werden de vicariën nog dikwijls als eigen goed gebruikt of verkocht en besloten daarom de Staten alle vervreemding van geestelijk goed nietig te verklaren ²⁾. Zij gelastten een jaar later, dat ieder, die meende het *jus patronatus* van geestelijke goederen te bezitten, authentieke afschriften van hunne bewijzen aan de Drost en zoude leveren ³⁾.

In het begin werd het geheele inkomen der vicarie door de vicarissen genoten, doch in 1602 werd op het voorbeeld der andere provinciën bepaald, dat zij slechts de helft zouden behouden en dat de wederhelft voor de predikanten en scholen moest gebruikt worden ⁴⁾. En ofschoon de Edelen zich hier tegen verzetteden, bleven de Staten bij hun genomen besluit en waken daarvan in geen deele af ⁵⁾.

Later werd verboden aan den collatoren om de vicariën aan andere personen te geven dan aan Gereformeerden en immer *ad pios usus* ⁶⁾, en toen alzoo eene vicarie door den patroon aan een *jager* was gegeven, werd die gifte nietig verklaard en den collator geboden de inkomsten te schenken aan een bekwaam persoon en dien te presenteren aan den Drost,

1) Resol. 11 October 1583.

2) Resol. 24 Mei 1595.

3) Resol. 18 Junij 1600.

4) Resol. 24 April 1602.

5) Resol. 18 September 1614.

6) Resol. 18 April 1661.

welken hem dan in het genot der vicarie zou bevestigen¹⁾. Tevens werd het bevel hernieuwd, dat alle collatoren den gekozenen persoon aan de Drost en Hoofdofficieren en aan de Regeringen der steden ter goedkeuring moesten bekend maken, opdat men zich niet aan de plakaten des lands zoude onttrekken.

GRONINGEN.

Door de verovering van Groningen in 1594 werd dit Gewest voor het grootste gedeelte van de Spanjaarden bevrijd en verbond zich op nieuw aan de Unie. In het zesde artikel van die verbindtenis of zoogenaamde reductie werd bepaald, dat geene andere godsdienst dan de gereformeerde zoude mogen worden uitgeoefend, en dat de geestelijke goederen in denzelfden staat zouden blijven, tot dat door de Staten-Generaal orde was gesteld op het beheer der Stad en Ommelanden²⁾. Het volgende jaar werd door die Staten besloten, dat de geestelijke goederen *in commune aerarium* zouden komen en ter beschikking blijven van de Gedeputeerden dezer provincie, „om *ad pios usus* „ende insonderheyt tot onderhoud van schoelen ende „educatie van de jeught uit Stadt en Ommelanden, „voors. binnen Groeninghen geappliceert te worden³⁾”.

1) 6 April 1775.

2) Mr. H. L. Wichers, Verklaring van het Tractaat van de reductie der stad Groningen aan de Unie van Utrecht. II. pag. 222.

3) Mr. H. O. Feith, het Groninger bekleemregt. I. pag. 3.

Door den Stadhoudcr Willem Lodewijk van Nassau werd den 20 December 1592 gelast aan allen, die in de Ommelanden het collatiereg^t hadden van vrije prebenden of vicariën, ¹⁾ om hunne fundaticbrieven of copiën daarvan over te leveren, en weinige dagen later aan alle pachters en gebruikers van pastorie, vicarie, prebende en kosterielanden om die te verlaten en over te geven in handen van den Gedeputeerde Doede van Amsweer op straffe van vijf „Golt Gulden”. Tegen deze beide besluiten werd door de stad Groningen geprotesteerd als op de regten van hare ingezetenen inbreuk makende, die op verscheidene plaatsen in de Ommelanden collatiereg^t hadden van vicariën en prebenden en de stad verlangde, dat men zoude blijven bij de kerkordening van de Ommelanden ²⁾.

Daar toch leest men: „daer in eenigh Carspel der „Ommelanden vrie Prebenden gevonden worden, wort „voor goed ingesien (opdat de Patroon off Collator „van wegen de liberaliteit sijner voorvaderen sijnen „geboerlicken ehcre daarvan moghe hebben) dat so- „daene Prebenden off vrie leenen door de Patroon „off Collator daertoe nac olden heercompste gerech- „tiget sijnde aan een ofte twee arme Studenten con- „fereert worden” ³⁾.

1) De vicariën in den zin waarin wij dit verstaan worden in Groningen gewoonlijk prebenden genoemd. Feith, Beklemregt. II. 492.

2) Feith, Beklemregt. II. 371 seq. Zie ook de bijlage E.

3) Wichers, Verklaring der reductie. II. pag. 223.

Evenwel waren die prebenden onder het toezigt der Gedeputeerde Staten gesteld, zooals blijkt uit eene verklaring der Ommelanden op de vergadering der Staten van 20 Junij 1596. In dit stuk verlangen zij, dat de vicariën en prebenden, niet anders dan tot *pios usus* zullen gebruikt worden en dat, wanneer de Gedeputeerde Staten daarin „fauten ofte misusen” bevinden zij daarin naar behooren voorzien, doch verklaren niet te zullen gedoogen, dat de Gedeputeerden zonder toestemming van de Collatoren daarover beschikken noch dat de Synode iets besluite, dat eene verkorting ware van hun regt¹⁾.

Ook in latere instructiën van 1654, 1669 en 1678 wordt aan de Gedeputeerden opgelegd: „sullen niemand in 't confereren van de beneficiën en prebenden hem competerende vercorten noch praejudiceren „ofte enige verandering ofte inbreek doen: sullen „nochtans sorge dragen ende vlijtich regard nemen, „dat deselvige goederen van niemand tot eygen proufijt geoccupeert ofte andersints misbruickt worden „welverstaende, dat in 't confereren van pastoriën een „iegelick gehouden sall wesen, hem na den voet der „gereformeerde religie te reguleren, ofte sal bij gebreecke van dien voor dat mael van zijne collatie „wesen versteken²⁾.”

In de stad Groningen had volgens hare verklaring in 1604 reeds voor lang het *jus patronatus* en colla-

1) Feith, I. I. pag. 499 en 500. Aanteekening.

2) Feith, I. I. II. pag. 499. Aanteekening.

tionis opgehouden te bestaan en waren al de goederen van pastoriën, vicariën, prebenden, manualen, calenden, enz., te zamen aan de Predikanten met den ganschen kerkenraad in handen gesteld, die het beheer opdroegen aan de Diakenen ¹⁾

In de Ommelanden werden echter de geestelijke goederen grootendeels verdonkerd of door de collatoren zelve gebruikt en daarom werd door Stadhouder en Gedeputeerden op den landdag van 5 December 1603 voorgesteld, om een goed en bekwaam persoon tot procureur-generaal te benoemen, die zulke overtredingen zou moeten vervolgen. De Ommelanden betuigden genegen te zijn om met Gecommitteerden van de stad een reglement te maken tegen het verdonkeren van de geestelijke goederen, mits dat dit voor de geheele provincie zoude gelden, doch ook tevreden te zijn, indien de Stadhouder met de Gedeputeerden volgens hunne instructie daarin voorzagen. Op dergelijke wijze werd door de Stad op dit voorstel geantwoord ²⁾.

Ook door de Synode werd herhaalde malen over het misbruik der vicariën geklaagd en besloten, dat alle jongelingen, die prebenden genoten, jaarlijks zouden moeten worden geëxamineerd en loffelijke getuigschriften van hunne professoren aan de Classen inzenden. In 1613 gelastte zij het aanleggen van een opregt register van de goederen aan pastoriën, vi-

1) Feith, I. I. I. pag. 93, 94. II. pag. 500. Aanteekening.

2) Feith, I. I. I. 87 seq.

carien, prebenden, enz., behoorende „om als een Ligger” bij de Synode bewaard te worden, op dat ze „*ad omnem posteritatem sarta tecta*” mogen geconserveerd worden.” Zes jaren later werd een inventaris van die goederen in Hunsingo en Fivelingo overgeleverd om tegen verduistering te kunnen waken. Van de andere deelen van Friesland maakte men ook dergelijke registers, welke allen met groote zorg door de Synode werden bewaard en afschriften daarvan gegeven aan den Advokaat Provinciaal¹⁾.

De verkoop van prebendegoed werd door de Staten meestal geweigerd; onder anderen, toen een collator verzocht zulk goed als vrij en eigen te mogen verkoopen, ook nadat zij den fundatiebrief hadden gelezen, gaven zij aan de schuldeischers van den collator geene vrijheid om die goederen voor schulden te vervreemden²⁾.

Desniettemin werden meermalen die goederen verduisterd, een belangrijk voorbeeld geeft daarvan de Robbertsprebende, waarvan de collatoren de inkomsten jaarlijks verdeelden en in 1720 die goederen zelve aantastten. Twee der collatoren hebben die goederen tot hun eigen gebruik aangewend, de derde heeft zich daarmede niet willen verrijken en bleef voortgaan met de hem toegedeelde goederen tot nut van Kerk en School te besteden³⁾.

1) Feith, l. l. II. pag. 501 en 502. Aanteekening.

2) Feith, l. l. I. pag. 330.

3) Feith, l. l. II. pag. 506.

De meeste vicariën schijnen evenwel van tijd tot tijd met de pastoriegoederen vereenigd te zijn geworden en met deze tot onderhoud der predikanten gebruikt.

Bij een „Reglement op de Administratie van Kerke, „Pastorie, Kosterie, Vicarie, Praebonde en andere „*ad pios usus* gedestineerde goederen in de Ommelanden” van 11 Februarij 1773 werd het bestuur geregeld en de noodige maatregelen genomen tegen kwade praktijken¹⁾.

DRENTHE.

In het jaar 1596 werd Graaf Willem Lodewijk van Nassau, reeds Stadhouder van Friesland en de Stad en Ommelanden van Groningen door de Staten Generaal tevens tot Stadhouder van Drenthe benoemd. Weldra werd hem ook de hervorming van het kerk en schoolwezen opgedragen en gelastte hij dien ten gevolge aan alle Pastoren, Vicarissen, enz. dat deze zich dadelijk zouden onthouden de kerkdienst verder waar te nemen en zorgen, dat zij binnen drie weken de woningen en goederen konden verlaten en aan kerkvoogden en oudsten van het kerspel overleveren, welk bevel in het volgende jaar werd herhaald²⁾.

In dit hervormingswerk stond den Stadhouder de

1) Feith, I. I. II. pag. 500. Aanteekening.

2) Magnin, Kerkelijke Geschiedenis van Drenthe. pag. 183 seq. Bijlage aldaar N°. 10 en 14. pag. 56 en 66.

predikant Menso Alting ijverig ter zijde, zooals blijkt uit de briefwisseling tusschen hen gevoerd. In een dier brieven klaagt Graaf Lodewijk dat hij „metten „patrones ener vicaryen, die hij geern tot verbeteringh „der pastoryen of tot onderholt van schoolmeesters „solde anwenden veel licht meer te schaffen sal hebben”¹⁾.

Op den Landdag van 25 Junij 1602 was bij voorraad aan Gedeputeerden de beslissing in zaken omtrent geestelijke goederen opgedragen gelijk dit vroeger door de Dekens geschiedde. Den 23 September 1603 evenwol werden zij vervangen door het collegie van Drost en Gedeputeerden, dat daarmede verder belast bleef.

Tegelijk werd aan hen bijzonder opgedragen om „opsicht te neemen en hoichstes vlijtes te bearbeiten, „dat alsulcke veraliëneerde, versettede ende onder- „geslaegene ofte verdonkerde kerckengoederen, mits- „gaeders Vicaryen ende Praebenden, niet wesende „*Juris Patronatus*” (dat zijn zulke vicariën, die ter begeving stonden van de geestelijkheid, wier regt door de Hervorming was vernietigd), „wedderom bi der „Kereken ende totten godsdienst ende onderholt der „predicanten daer tho deselve voermaels gedestineert, „gebracht moegen worden”²⁾.

Om hieraan te voldoen en ook de overige geestelijke goederen zooveel mogelijk weder terug te beko-

1) Gerdesii. Miscellanea Groningana VIII. pag. 679.

2) Uit het Drentsche Provinciaal Archief.

men, die door zeer vele patronen en anderen wederregtelijk in bezit waren genomen, sloten Drost en Gedeputeerden eene overeenkomst met den advocaat Hermannus van Worms te Groningen, die in het laatst der XVI. eeuw de geldelijke belangen van den Bisschop in Drenthe als Advokaat Fiscaal had waargenomen¹⁾. Deze trad toen weder als zoodanig op met het doel om „de Vicaryen, Prebenden en andere „Giestelicke Goederen, so bi seeckere persoenen on„dor 't pretext van *Jus patronatus ad privatos usus* „geconverteert wedderom werden gelecht bi der kerc„ken, om deselve tot giestelicken gebruiick ende on„derholt der Pastoren te bekeeren”. Tot belooning zou hij genieten het derde deel der vruchten, welke de goederen, die hij tot nut der kerken weder zou verkrijgen, in een jaar opbragten.

Dit had gewenschte gevolgen en door dien advocaat werd even als door zijne zoon, die hem opvolgde en daarna door Dr. Mello Brunsema een groot aantal vicariën aan hare oorspronkelijke bestemming teruggegeven. De vonnissen in die zaken door Drost en Gedeputeerden uitgesproken, zijn op het Drentsch archief bewaard, doch door hunne beknoptheid verspreidden zij meestal weinig licht.

Belangrijk is evenwel een vonnis van Mei 1613 waarbij aan de kerkvoogden van Dwingelo hunnen eisch, om eene vicarie voor hunne kerk te verkrijgen is afgewezen, daar zij niet hadden bewezen, dat aan

1) Magnin, Kerkelijke Geschiedenis van Drentho, pag. 234.

die vicarie de *cura animarum* was verbonden. „Sulx
„dat by de voers. collatoren de questioese Vicarye
„an eenen studeerende persoen sal moegen worden
„geconfereert: midts dat deselve persoen gehouden sal
„wesen, syne *studia* niet anders dan *ad sacram Theo-*
„*logiam et Ecclesiasticos usus* te dirigeeren ende daer
„van alle jaeren behoirlick bewyss des versocht syn-
„de, in handen van de H. Drost ende Gedeputeer-
„den voerscr. oever te brengen. Welverstaende noch-
„tans, dat den Prediger tot Dwingeloe wtth d'opkom-
„sten van diselve Vicarye sal hebben te genieten een
„lgerecht derdendeel, ten ansiene van de diensten, die
„den Priester derselver Vicarye gehouden is geweest
„hyrbevoerens te presteeren.”

Opmerkenswaardig is het, dat dit laatste ook door
van Strijen in de meer aangehaalde deductie van de
Edelen tegen het Plakkaat van Holland van 1658
als grond voor de wettigheid van het cischen der ter-
tiën is aangevoerd.

Evenwel schijnt toch niet altijd getrouw de hand
te zijn gehouden aan het besteden der vicariën *ad*
pios usus, daar de Synode ter Landdag van 1634
verzocht: „dat de Vicaryen of Prebenden *ad talem*
„*usum*, daertoe deselve gefundiert syn naemlick tot
„beste van Godes Kercke geëmployeert moegen wer-
„den,” doch waarop de Staten de zaak ontwijkend
antwoordden „dat daerop voer desen goede ordre
„is gestelt, ende moegen de Predigers ter plaetsen,
„daer dese ordre gecontravenieerd werdt, sulx ter
„behoerlicker plaetse aengeven daerin te remedieren.

Nadat Mello Brunsma in 1611 was gestorven¹⁾, werd zijne plaats niet weder vervuld, en bleven Drost en Gedeputeerden weder alleen met de zorg over de geestelijke goederen belast, en ook toen werden herhaalde malen vicariën tot hunne bestemming teruggebragt of schikkingen omtrent die goederen door de „Ridderschappen ende Eygenerffden” goedgekeurd. Op den Landdag van 19 December 1693 werd zulke eene schikking bevestigd, waarbij de patroon van eene vicarie de goederen van het beneficium in vollen en vrijen eigendom verkreeg geheel ontheven van den last, om de inkomsten voor studenten in de Theologie te besteden tegen betaling van eene zekere som, welke gebruikt moest worden tot vermeerdering der inkomsten van de pastorie van Dwingeloo.

Latere besluiten omtrent de vicariën in Drenthe heeft de Archivaris de heer Magnin, aan wien ik zeer veel van het voorgaande ben verschuldigd, niet kunnen opsporen en met grond zal men alzoo kunnen beweren, dat er naderhand wel geene belangrijke maatregelen omtrent die goederen in deze provincie zijn genomen.

GENERALITEITSLANDEN.

Toen in 1630 door de verovering van 's Hertogenbosch een belangrijk grondgebied onder het bestuur der Algemeene Staten was gekomen, werd door deze

(1) Magnin, Kerkelijke Geschiedenis van Drenthe, pag. 235.

aan alle bezitters van vicariën en beneficiën in de kerken van die stad of haar gebied gesticht, bevolen, om binnen zes maanden die goederen op te geven met den stichtingbrief en aanwijzing der inkomsten aan den rentmeester der geestelijke goederen alles op verbeurte van hun regt¹⁾.

Den collatoren, die het bewijs van hun patronaatschap hadden ingediend, werd het behoud van dat regt toegezegd, terwijl de bovengenoemde rentmeester gemagtigd werd, om alle andere openvallende vicariën en andere beneficiën onder zijn beheer te brengen²⁾, opdat de inkomsten voor de predikanten konden besteed worden met het derde deel der vruchten, dat van alle vicariën moest betaald worden³⁾.

In 1648 werden door de Staten Gedeputeerden afgevaardigd om onderzoek te doen naar de geestelijke goederen in de Meijerij van s'Hertogenbosch en aanhoorigheden, en deze daarna openlijk te verpachten ten voordeele van kerk en school⁴⁾.

Vele vicariën bleven evenwel noch verholen blijkens de resolutie van 4 Augustus 1651⁵⁾, in welke wordt gezegd, dat er nog vele benrzen zijn en beneficiën *juris patronatus laicalis*, welker natuur niet

1) Resolutie der Staten-Generaal van 11 Junij 1630 in Cau en Scheltus Groot Placaatboek. I. 1474.

2) Resol. 19 Mei 1631.

3) Resol. 14 December 1648, 17 Mei 1649, 20 Mei 1651.

4) Van Heurn, Beschrijving der Meijerij van s'Hertogenbosch. pag. 74.

5) Groot Plb. I. 1479.

geheel was bekend geworden, en daarom bevalen de Staten aan ieder, die iets uit zijne goederen daartoe moest bijdragen op verbeurte van dat goed, aan de collatoren op verbeurte van hun regt en aan de bezitters op straffe van 150 gulden, om die beneficiën aan te brengen.

Hoe weinig ook aan dit besluit werd gehoorzaamd kan men nagaan uit de memorie van den rentmeester, behelzende de aangegevene vicariën ten getale van slechts zeven, waarvan de meeste collatoren daarenboven hun regt niet konden bewijzen. Bij de resolutie der Staten op dit rapport genomen, werden alle beneficiën *juris patronatus laicalis*, met uitzondering dier aangebragte, die nader zouden worden onderzocht, aan den Staat vervallen verklaard en het regt der collatoren verbeurd „opdat alsoo de lastige „practijcquen, waardoor het Incomen der Geestelicke „Goederen tot naedeel van desen Staet wort vermindert, mogen worden gestut¹⁾.” Doch hieraan schijnt de hand niet gehouden te zijn, daar zeer velen nog zijn overgebleven.

In de later veroverde landen werden evenzoo plakaten uitgevaardigd omtrent het aangeven der beneficiën, zoo in 1646 voor het land van Valckenburgh, Daelhem en s'Hertogenrade: in 1649 voor Hulst en Hulster-Ambacht en in 1650 voor het Markgraafschap van Bergen²⁾.

1) Res. 1 Mei 1652.

2) Groot Plb. I. 1479. 1480. 1483.

De vicariën, waarvan het collatie regt had behoord aan de geestelijkheid of aan den koning van Spanje en zijn stadhouder, en welke alzoo vervallen waren aan de Staten, werden meestal door deze vergeven als eene lijfrente aan bijzondere personen, hetzij om hunne armoede of meermalen uit gunst zonder eenige reden, ofschoon de kantoren der Geestelijke goederen, waaruit de dienaren van Kerk en School werden betaald, slecht waren voorzien.

De Raad van State verzocht daarom in 1656, om al de decaniën en vicariën, die openkwamen niet weder te vergeven, maar ten behoeve der predikanten te gebruiken. De Staten keurden dit goed ¹⁾, doch in 1661 werd hetzelfde gevraagd en in 1682 nogmaals herhaald, zoodat deze het besluit niet schijnen gehandhaafd te hebben ²⁾.

In 1677 werd besloten, dat niemand beurzen, vicariën of andere beneficiën van H. Hoog Mogenden of van de collatoren zoude bekomen, indien hij niet bewijzen overlegde, dat hij der Gereformeerde godsdienst was toegedaan, even als zij onder wier opzicht hij stond. Verder moest de begiftigde verklaren direct noch indirect eenige giften te hebben gegeven of te zullen geven, om in het bezit van het beneficie te komen, en nu noch ooit iemand, wie hij ook ware, eenig voordeel daarvan te laten genieten ³⁾. Ook werd

1) Res. 27 November 1656.

2) Resolutiën van den Raad van State 15 Februarij 1661 en 23 Februarij 1682. Op het Rijks archief.

3) Res. 29 Junij 1677.

de goedkeuring van de collatie der patronen door de Staten alleen verleend, wanneer de fundatiebrief was overgeleverd en onderzocht¹⁾).

1) Res. 19 September 1693. 18 October 1694.

- 1) Res. 27 November 1686.
- 2) Resolutie van den Raad van State 15 Februarij 1661 en 23 Februarij 1682. Op het Rijks archief.
- 3) Res. 29 Junij 1677.

GESCHIEDENIS

DER

VICARIËN,

NA DE OMWENTELING VAN 1795.

In de meeste provinciën bragt de omkeering van zaken, ten opzichte van de vicariën, immers aanvankelijk weinig of geen verandering te weeg.

De Provisionele representanten van het volk van Holland bleven als opvolgers der Staten van dat gewest de bevestiging verleenen van de vicarissen, die hun door de patronen waren voorgedragen ¹⁾. Evenzoo geschiedde bij de Staten-Generaal ²⁾. In Gelderland daarentegen werd bij het Reglement tot bestuur in den ambt van Tielerwaard, in naam der Provisionele

1) Decreten des provisionele representanten van het volk van Holland, 2 September, 20 October en 10 December 1795, 2 Januarij 1796.

2) Resolutiën der Staten Generaal 18 Augustus en 16 November 1795.

vertegenwoordigers van het volk van Gelderland uitgevaardigd ¹⁾), gelast, dat „vermits in verscheiden „dorpen vele fondsen of verdonkerd gehouden, of tot „andere einden als bij derzelver oprichting bepaald „gebruikt worden, zo zullen de inwoners van die „Dorpen, alwaar Gasthuis en andere Geestelijke, als „mede Vicarye Goederen en andere Fondsen voor „handen zijn, aanstellen eenen Rentmeester over die „Goederen, die rekening zal moeten vorderen van „de oude beheerschers derzelve, en hunne inkomsten „emploijeren, waartoe zij van ouds gedestineerd zijn, „of tot zulke einden als van deszelfs Aanstellers ten „beste nutte zal geoordeeld worden, zullende aan „derzelver Aanstellers rekening en verantwoording „schuldig zijn ²⁾).

Bij de eerste Nationale vergadering werd het eerste voorbeeld gegeven, dat aan een Roomschegezinde de inkomsten eener vicarie werden geschonken, zoo als natuurlijk volgde uit het gehuldigd beginsel van Staatsregt, dat aan geen kerkgenootschap eenig voorregt boven het andere mogt worden toegekend. De bevestiging der collatiën van de vicariën werd door deze Vergadering aan het bestuur in ieder gewest overgelaten, ³⁾ en op het berigt eener commissie werd

1) Landdagsrec. van Gelderland, 9 September 1795, ook in Philips Overeenkomst omtrent de Kapittelgoederen, van Haeften, pag. 15.

2) Besluit 25 April 1796.

3) Bevestiging der collatiën door het Provinciaal Bestuur van

diezelfde magt verleend aan het gewestelijk bestuur der Generaliteitslanden „daar zij meenden, dat de „gewezen Staten Generaal de magt tot het verleenen „of weigeren van approbatie tot zoodanige collatiën „als territoriale Souverainen hebben geëxerceerd, en „dit dus mede onder het Huishoudelijke van ieder „gewest, welker besturing aan de Ingezetenen of der- „zelve bestuurders is aanbevolen, te moeten rang- „schikken ¹⁾.”

Bij de Constituerende Vergadering representerende het Bataafsche volk, werd evenwel door sommige par- tronon weder de goedkeuring hunner collatiën ge- vraagd. Eene commissie benoemd om te onderzoeken of dit verzoek niet strijdig ware met het aangenomen plan van Staatsregeling, verklaarde als haar gevoelen, waarmede zich de vergadering vereenigde, dat zij geen artikel vond in de Staatsregeling van 1798 „het- „welk betrekking had op de praebenden, Cappelarijen „of andere soortgelijke Beneficiën. Een eenig onder „de additioneele Artikelen, zijnde het IV gewaagd „van „Geestelijke Goederen en Fondsen, waaruit te „vooren de Tractementen en Pensioenen van Leer- „aren of Hoogleraren der voormaals heerschende „Kerk betaald wierden, welke Nationaal verklaard „worden.”

„Dan, Burgers Representanten! dit heeft in geen

Holland vindt men 28 September 1796, 4 en 5 October en 8 December 1797.

1) Besluit 25 October 1796.

„deele relatie op die Praebenden en Cappellarijen,
„waaruit die betaaling niet is geschied en gevolgljik
„onder deesen Articul, als niet vallende onder die
„termen niet kan begrepen worden.

„Uwe Commissie, schoon zij wenschte, dat ook
„zulke Geestelijke Goederen, vooräl die, aan welker
„verëischte of conditie door de Stichters speciaaljik
„bedongen, de Bezitter niet voldoen kan, gelijk er
„honderden van dien aart in de Bataafsche Republiek
„zijn te vinden, Nationaal verklaard wierden, en ten
„behoeve der Armen aan de algemeene Arnkasse
„vervielen, vindt zij evenwel in het gantsche Plan
„van Staatsregeling niets, hetgeen aan het verzoek
„om approbatic der collatie obsteerd”¹⁾.

Hoewel volgens het aangehaald artikel IV der Staats-
regeling van 1798 alle goederen, waaruit leeraren en
hoogleeraren van de voormaals heerschende kerk wer-
den betaald, nationaal waren verklaard; zijn echter
op verscheidene plaatsen, vooral in Gelderland, de
vicariëgoederen, die daartoe gebruikt werden met de
pastoriën verbonden gebleven en alzoo voor de Her-
vormden bewaard.

Bij dezelfde vergadering was ook het verzoek van
een patroon ingekomen om vicariëgoederen te verkoo-
pen „hem in eigendom competeerende.” Aan het In-
tarmediair Administratief Bestuur van het voormalig
Gewest Holland werd daarop advies gevraagd²⁾, het-

1) Decreet 2 Mei 1798.

2) Decreet 18 April 1798.

welk werd ingeleverd bij de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Ligchaam en daarmede overeenkomstig besloten het verzoek af te wijzen, daar „al-
„zoo de naaste aan den Testateur van zijn wettig regt
„van dispositie over de inkomsten zoude worden ge-
„priveerd” ¹⁾.

Het Vertegenwoordigend Ligchaam schijnt ten gevolge van het bij de constitutie van 23 April 1798 verkondigd beginsel (art 147), dat de departementale gemeentebesturen slechts administratieve lichamen en onderschikt en verantwoordelijk zouden zijn de goedkeuring der collatiën aan zich te hebben gehouden en aan de departementale besturen alleen advies te hebben gevraagd, zoo werd na ingewonnene berigten van het Intermediair Administratief bestuur in Holland eene voordragt goedgekeurd ²⁾, onder beding
„tot so lange er zich geen nader gerechtigde opdoet,
„en met uitsluiting der periode sijnde van de ware
„Gereformeerde Religie, omdat het mogelijk is, dat
„er een Roomschgezinde gevonden wordt, die meer
„gerechtigd is en volgens de primitieve institutie een
„billijker aanspraak maken kan, naardien zoortge-
„lijke Giften veelal gedaan zijn tot rust der zielen
„der voorouders en de penningen daarvan prove-
„niërende thans ten dien einde niet worden geëm-

1) Besluiten van het Intermediair Administratief Bestuur van Holland, 6 September 1798.

2) Besluiten der Eerste Kamer, 5 October, 29 Januarij 1799.

„ploijeerd 1).” Nadere inlichtingen werden hierop aan dat bestuur gevraagd, doch dit was gedrongen te verklaren niets meer dien aangaande te kunnen mededeelen 2).

Eene commissie werd hierop uit het Vertegenwoordigend Ligchaam gelast dit punt grondiger te onderzoeken, en deze bragt den 16 Julij 1799 rapport uit. Zij verklaarde het noodig te rekenen, „dat ten opzigte „der vicariën zoo spoedig doenlijk billijke schikkingen „werden gemaakt, als overeenkomstig de tegenwoordige „orde van zaaken zal bevonden worden te behooren, ten einde het misbruik, dat met betrekking tot de „dispositiën over de goederen en Effecten tot die Vicariën en Praebendens behoorende tot hiertoe zouden „mogen gemaakt zijn in het vervolg voor te komen, „Dat zo lange aangaande deze zaak geene nadere „bepalingen zullen zijn gemaakt de confirmatiën op „den voorigen voet zouden kunnen, en moeten verleend worden met dien verstande, dat dezelve al „leenlijk effect zullen kunnen sorteeren tot tijd en „wijle daaromtrent nader zal zijn voorzien.”

Verder stelde die commissie voor, om het Uitvoerend Bewind te gelasten een berigt in te leveren wegens alle vicariën en prebenden, die door particuliere personen werden begeven met bijvoeging eener voordragt van maatregelen en schikkingen, welke om-

1) Intermediair Administratief Bestuur van Holland, 10 December 1798.

2) Intern. Best. v. Holland, 17 Januarij 1799.

trent die goederen volgens billijkheid en tot voorkoming van alle misbruik zouden moeten worden genomen. De vergadering vereenigde zich met dit rapport en de goedkeuring der daarbij omschrevene collatiën van vicariën werd uitgesteld, tot dat het Uitvoerend Bewind het verlangde berigt zou hebben ingeleverd ¹⁾. Dit schijnt echter aan zijnen last niet te hebben voldaan, daar een der voorgedragene vicarissen eerst naderhand bij het Staatsbewind in het bezit der vicarie is bevestigd ²⁾.

Gedurig werden evenwel door de Kamer de collatiën bekrachtigd onder het beding, tot zoo lang het Wetgevend Ligchaam geene uitspraak zoude hebben gedaan over het in werking brengen van art. 4 en 5 der Staatsregeling ³⁾.

In Utrecht hadden de Kapittelen en daaraan onderhoorige vicariën eenigen tijd in het woelige jaar 1798 hunnen ondergang te vreezen doch op het rapport van 's Lands Advokaten en van eene commissie uit de Eerste Kamer werd door deze besloten die goederen te laten aan hen, die ze tot nog toe hadden bezeten, daar ze niet meer tot de geestelijke konden gebracht worden, noch tot die, welke door het 4 artikel der Staatsregeling werden getroffen en zij alzoo niet konden nationaal verklaard worden ⁴⁾.

1) Besluit der Eerste Kamer, 2 Augustus 1799.

2) Notulen van het Staatsbewind, 14 Januarij 1802.

3) Besluiten der Eerste Kamer, 11 April, 26 Junij 1800, 23 Junij, 10 Augustus 1801.

4) Besluit der Eerste Kamer, 20 Junij 1800.

In Nederbetuwe daarentegen werden de geestelijke goederen, welke door de Ridderschap bestuurd werden en voor een groot deel uit vicariën bestonden door het Collegie van Algemeen Welzijn in Gelderland aan haar ontnomen en dit werd niettegenstaande het protest en verzoek der Ridderschap door het Wetgevend Ligchaam goedgekeurd¹⁾.

Bij de Staatsregeling van 1801 werd beloofd, dat men den *status quo* der geestelijke goederen zoude eerbiedigen en het Staatsbewind bevestigde gewoonlijk de voordragt der vicarissen²⁾. Het deed ook eens uitspraak in een geschil over het regt van collatie tusschen twee personen, die beiden beweerden daartoe gerechtigd te zijn³⁾.

Bij het Departementaal Bestuur van Holland werd niettemin onder deze Constitutie, die het zelfbestuur der gewesten en gemeenten grootendeels had hersteld evenzeer bevestiging der collatiën verleend, gewoonlijk na ingewonnen advies van het Gedeputeerd Bestuur. Bij zekere gelegenheid werd na een dergelijk rapport de voordragt van een vicaris afgewezen, op grond dat de patrones niet tot dat regt was bevoegd, daar dit even als de andere goederen op de erfgenamen moest overgaan, en alzoo in dit geval op den zoon en niet op de echtgenoot van den overledenen pa-

1) Besluit der Eerste Kamer, 5 Januarij 1801.

2) Notulen van het Staatsbewind, 3 December 1801, 14 Januarij, 29 Januarij, 11 Maart, 29 Maart 1802, e. a. m.

3) Notulen van het Staatsbewind, 30 Augustus 1803.

troon. Het Departementaal bestuur weigerde evenzoo de voordragt te bevestigen van eenen nieuwen vicaris, terwijl de vroegere nog leefde en geen afstand gedaan had van zijn regt. Ook het verzoek om vicariagoederen te verkoopen werd afgewezen op het rapport van het Gedeputeerd Bestuur, dat verklaarde „dat er een wezenlijk verschil diende gemaakt te „worden tusschen *het Recht van Collatie*, hetwelk de „Collator heeft, en het recht om de vruchten der „Vicarygoederen te genieten, hetgeen den Vicaris „competeerd en geenzints met hun kunnen instemmen, die de Vicary-goederen tegenwoordig willen „doen doorgaan als andere Eigendommelijke Goederen „of wel derzelver vruchten willen doen succedeeren „aan den oudsten of naasten van de Famille of wel „zontijds aan den naaste van den laatsten bezitter, „dewijl dit niet alleen dikwijls strijdig is tegen den „aard en natuur der Vicaryen, maar ook daardoor „meestal de betrekkingen van Collator en Vicaris „worden geconfundeerd”¹⁾.

Aan het Departementaal bestuur van Brabant werd het regt om den voorgedragenen vicaris goed te keuren bij besluit van 19 Maart 1804 toegestaan onder bepaling, dat het slechts geschiedde bij overdragt en voor niet langer dan tien jaren en alleen voor die vicariën, welke genoten werden door een *Sterfman* en welker collatie vroeger door de Staten Generaal

1) Resluiten van het Departementaal Bestuur van Holland, 27 Mei 1803.

plagt te geschieden, en dat het zich alzoo moest onthouden de presentatie goed te keuren op beneficiën behorende aan eigenaren van gronden door de Fransche republiek afgestaan of aan de domeinen van den boedel van den Vorst van Nassau of aan die van het huis van Paltz-Beijeren. Verder moest het Departementaal bestuur „na het doen of approberen eener „collatie of het confereren van *Jus patronatus*” daarvan berigt geven aan het Staatsbewind.

De vicariën, welke ter begeving hadden gestaan van den vorigen Stadhouder, en die met zijne overige goederen waren nationaal verklaard, werden evenwel niet aan hare bestemming onttrokken, maar deels tot studie, deels tot onderhoud van weezen gebezigd. Van het eerste vindt men een voorbeeld in de Notulen van het Staatsbewind van 12 Julij 1803; belangrijk is daarbij, dat het bestuur van het Kwartier van Zutphen, alwaar die vicariën waren gelegen, weigerde de inkomsten te geven, daar de vicarissen nog niet den vollen leeftijd van twaalf jaren hadden bereikt, zooals dit door het reglement op de vicariën van 1685 aldaar werd vereischt en hetwelk ook door het Staatsbewind werd geëerbiedigd.

De vicariën behorende aan het Kapittel van Eindhoven evenzeer ter begeving gestaan hebbende van den Stadhouder werden geschonken aan arme weduwen van verdienstelijke landsambtenaren ¹⁾. Die te Grave werden evenzoo gebruikt en bepaald, dat we-

1) Notulen v. h. Staatsbewind, 31 Augustus 1804.

duwen, die verlangden met dergelijke beneficiën begunstigd te worden, zich moesten vervoegen bij den Secretaris van Staat voor Finantiën en daarbij over leggen voldoende bewijzen van bekrompene omstandigheden, haren ouderdom en aantal harer kinderen, verder het bewijs van de diensten door haren man aan het land bewezen in de betrekking, waarin hij gesteld was door geloofwaardige getuigen gestaafd¹⁾. Overigens bleef de toestand der vicariën onder het bestuur van den Raadpensionaris Schimmelpenninck en Koning Lodewijk denzelfde. Alleen werd door den laatsten besloten den Minister van Binnenlandsche Zaken te belasten, om op den gebruikelijken voet bevestiging te verleen van alle collatiën der vicariën en andere beneficiën in het geheele rijk tegen het advies van den Minister van Finantiën, die het wilde opdragen aan het Nationaal Gerechtshof. Van iedere bevestiging moest kennis gegeven worden aan den Minister van Finantiën, ten einde een register te maken „om eventueel het belang van het land waar te nemen op zulke Vicariën en andere beneficiën, welke „door het uitsterven der familie van de Patronen „zouden komen te vaceren en aan den Lande als „vervallen zouden moeten worden beschouwd”²⁾.

Somtijds werden er evenwel inlichtingen gevraagd aan de besturen der Departementen en die het dan opdroegen aan den Archivaris of rentmeester der

1) Notulen v. h. Staatsbewind, 17 Januarij 1806.
2) Decreet van den Koning van Holland, 9 Mei 1807, N°. 10.

geestelijke goederen. Een dergelijk rapport over eene vicarie ter begeving staande van het Kapittel van St. Marie te Utrecht door den Archivaris aldaar uitgebragt doet zien, hoe weinig die vicariën *ad pios usus* gebruikt werden, daar verklaard wordt „dat de aard „der vicariën niets is als bloote lijfrente: het eenige „verschil is, dat bij de Capittelen een bepaalde leeftijd „is aangewezn, waarop de vicaris zijn presentiegeld „kan ontvangen voor het hooren der rekening en „verantwoording; terwijl hij al de andere inkomsten „te voren kan genieten. Zij hebben alleen den naam „van vicarissen behouden, ofschoon zij bloote lijfren- „tenaars zijn” ¹⁾.

Een ander rapport ingeleverd door het Departementaal Bestuur van Gelderland aan den Minister van Finantiën is veel belangrijker, dewijl het eene korte geschiedenis inhoudt van de vicariën, die behoorden aan het kwartier van Zutphen en welke inkomsten geheel werden gebruikt met de overige geestelijke goederen tot onderhoud van kerken en schooldienaren en niet door het kwartier vergeven ²⁾.

Ook werden onder de regering van Koning Lodewijk de schuldbrieven op de Departementen en Kwartieren

1) Consideratiën door Mr. P. van Musschenbroek, Archivaris van het Departement Utrecht, overgeleverd aan H.H. Gecommitteerden tot de Middelen uit den Raad van Finantiën in het Departement Utrecht, 20 October 1806, Prov. Utrechtsch Archief.

2) Rapport ingeleverd door A. V. R. C. v. d. Borch van 5 Mei 1808. Geldersch Archief.

en afkomstig van vicariegoederen ingeschreven in het Grootboek der Nationale schuld.

Na onze inlijving in het Fransche keizerrijk werden door het Keizerlijk Decreet van 27 Februarij 1811 ¹⁾

1) Napoléon, etc.

Sur le rapport de notre ministre des finances, du quel il résulte. Que les biens d'origine ecclésiastique ont été en partie à l'époque de la réformation affectés à des établissements, auxquels n'étaient admis que les nobles ou qu'ils ont été possédés exclusivement au profit de l'ordre équestre tels que les biens de l'abbaye de ter Hunnepe et de Zennewijnen et du couvent d'Opheusden. Que partie de ses biens ont été possédés à titre d'usufruit seulement par des titulaires, qui tantôt achetaient cet usufruit, le recevaient à titre gratuit et remplaçaient les anciens titulaires de divers chapitres tels que les chapitres St. Martin, dit den Dom, St. Sauveur, dit Oud-Munster, St. Jean, St. Pierre et St. Marie, à Utrecht.

Qu'il se trouve d'autres biens d'origine ecclésiastique, qui ont appartenu à des ordres militaires ou à d'autres corporations supprimées, et qu'il importe de prendre les mesures nécessaires à la conservation de ces biens.

Voulant laisser à leur destination les biens ecclésiastiques qui servent aux dépenses relatives à l'instruction publique, à salarier les ministres des cultes et à acquiter les autres dépenses de ces services.

Voulant aussi pourvoir aux intérêts de ceux, qui n'en auraient obtenu la possession qu' à titre onereux et même de ceux qui par la privation de leur jouissance pourraient avoir droit à des pensions ou des indemnités.

Notre Conseil d'Etat entendu.

Nous avons décrété et décrétons, ce qui suit.

Art. 1. Tous les biens d'origine ecclésiastique dans les départemens de la Hollande, autres que ceux, dont les revenus sont

alle goederen van geestelijken oorsprong hier te lande met het Staatsdomein vereenigd, met uitzondering echter van die, welke inkomsten tot bezoldiging der bedienaars van de ecredienst en tot onderwijs besteed werden, waardoor alzoo niet de vicariën werden getroffen, gelijk dit duidelijk vooral uit de considerans van dat besluit blijkt. De Utrechtsche Kapittelen daarentegen werden aan de bezitters ontnomen en eigendom van den Staat verklaard. Niet te verwonderen is het, dat in die woelige tijden vele vicariegoederen zijn verduisterd vooral, omdat meestal het collegie, dat daartegen moest waken, door de revolutie was opgeheven, waarvan wij een voorbeeld vinden in de vernietiging van het Hof van Gelderland, dat tot 1795 met die zorg was belast.

Om verdere verduisteringen tegen te gaan werden door den Staatsraad Intendant van Finantiën, alle patronen en collatoren van vicariën, canonisiën, prebenden en andere beneficiën van soortgelijken aard

affectés au salaire des ministres des cultes, à leur dépenses ou à l'instruction publique sont réunis au domaine de l'État.

Art. 2. *Sont également réunis les biens ci-devant possédés par des corporations ou établissemens supprimés ou par des corps privilégiés.*

Art. 3. *Notre ministre des finances donnera les ordres nécessaires, pour qu'il soit sans delai pris possession des dits biens, si fait n'a été par la régie des domaines en Hollande.*

Art. 4 regelt de schavergoeding, welke aan hen, die daarop regt hebben, zal worden gegeven.

Fortuyn, Verzameling van Wetten en Besluiten van Franschen oorsprong. III. pag. 283.

binnen de zeven Hollandsche Departementen opgeroepen, om voor den eersten Januarij 1813 over te leveren eene juiste opgave van den aard, oorsprong, bezittingen, inkomsten en tegenwoordige eigenaars, vicarissen, prebendarissen of gebeneficiëerden van dezelve, en van de kantoren, waar de vruchten of renten betaald wierden. Die opgave zou voornamelijk ook moeten bestaan in eene bijzondere en duidelijke omschrijving niet alleen van de brieven van instelling van zoodanige vicariën met hunnen datum, maar ook van alle andere stukken en bewijzen, waaruit hun regt op dezelve, of hunne bevoegdheid om de collatie te doen of vicarissen te benoemen volkomen kunne blijken, en welke zich in hun bezit bevinden.

Verder werden de toenmalige gebeneficiëerden of vicarissen opgeroepen, om voor den 1 Januarij 1813 aan den Intendant over te geven eene door hen geteekende memorie houdende opgave van de vicarie, prebende of het beneficie, waarvan zij als vicaris de vruchten of renten genoten met vermelding van het kantoor, waar zij dezelve ontvangen, van den persoon, van wien zij het beneficie hebben bekomen, den datum van de aktie van collatie of ander geschrift, uit krachte van hetwelk zij in het bezit zijn gesteld, en van alle andere stukken, die zij daartoe opgeroepen als bewijzen van hun regt zouden kunnen inleveren. Hieronder zijn mede begrepen de beneficiën, welke tot het goedmaken der kosten van studie worden gegeven en welker bezitters mede hunnen ouderdom en de plaats, waar zij studeren zouden moeten opgeven.

De lijsten 1 Januarij 1813 gesloten wordende werden de belanghobbenden gewaarschuwd, dat zij, die vóór dien dag aan deze oproeping niet hebben voldaan de nadeelige gevolgen aan zich zelve zullen te wijten hebben¹⁾.

Onbekend is mij gebleven, of hieraan door de patronen is gehoor gegeven: zeker is het evenwel, dat nu nog vele vicariën aan de regering zijn onbekend gebleven. Misschien zijn evenwel ook die lijsten met vele andere stukken van het bestuur der Franschen alhier naar Frankrijk gevoerd of verloren gegaan.

Was het reeds moeilijk de geschiedenis der vicariën ten tijde van de republiek na te gaan nog veel moeilijker wordt dit na de omwenteling van 1795 door de herhaalde veranderingen van het bestuur. Zoo vindt men ook bij de meeste regeringen die elkander in het beheer van al de provincien zijn opgevolgd alleen verzoeken om goedkeuring van de collatiën van vicariën in de provincie Holland of de voormalige Generaliteitslanden aangebragt, en slechts zelden van vicariën in andere provinciën gelegen, ofschoon daar en voornamelijk in Gelderland het getal dier stichtingen ook belangrijk was. De Provinciale besturen schijnen zich dit regt aldaar te hebben aangematigd en zullen zekerlijk ook wel nadere bepalingen omtrent die goederen gemaakt hebben, welke mij echter onbekend zijn gebleven.

1) Oproeping van den Staatsraad, Intendant-Generaal van Financiën en van de Keizerlijke Schatkist in Holland, 19 November 1812. Geplaatst in het Staatkundig Dagblad van het Departement van de Zuiderzee, 29 November 1812. N°. 335.

GESCHIEDENIS

DER

VICARIEGOEDEREN,

NA DE OMWENTELING VAN 1813.

Korten tijd na de herstelling van ons volksbestaan werd door den Souvereinen Vorst een besluit genomen, waarbij de Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken werd belast met alles, wat de begeving van prebenden, vicariën en dergelijken betrof alsmede met de bevestiging der collatiën op dezelfde wijze, als zulks voorheen geschiedde ¹⁾. Het volgende jaar werd evenwel de behandeling van de vermelde zaken overgebracht tot het Ministerie van Justitie ²⁾ en in 1826 weder tot dat van Binnenlandsche Zaken ³⁾. In hetzelfde jaar werden door den Administrateur voor het Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, aan wien

1) Besluit van den Souvereinen Vorst 8 Mei 1814. N°. 147.

2) Koninklijk Besluit, 3 November 1815. N°. 25.

3) Koninklijk Besluit, 30 Maart 1826. N°. 101.

onder den Minister van laatstgenoemd departement de zorg daarover was opgedragen aan den toenmaligen Substituut Archivaris des Rijks, de Jonge, uit de resolutiën der Staten van Holland en de Staten Generaal inlichtingen gevraagd, ten einde daarna maatregelen te beramen, waaraan de behoefte zich zeer deed gevoelen. Het rapport, dat dien ten gevolge werd ingeleverd bevat evenwel weinig meer dan in het groot Placaatboek van Cau en Scheltus en in de resolutiën van Holland wordt gevonden ¹⁾. Het heeft dan ook geene nadere gevolgen gehad en besluiten bepaaldelijk op de vicariën betrekking hebbende zijn althans niet uitgevaardigd.

Het Koninklijk Besluit van 26 December 1818, Stbl. 48, waarbij aan de Administratie der Domeinen, Bureaux van Weldadigheid en de Commissiën van Gasthuizen het regt werd ontnomen, om, te rekenen van 1 Januarij 1819, de inkomsten te genieten der goederen, bosschen en renten, toebehoorende aan Beurzen en Collegiën en wijders bevolen van die goederen tabellen te maken met de noodige inlichtingen voorzien, schijnt men met grond te kunnen beweren, alleen op de Zuidelijke provinciën te slaan, daar het niet blijkt, dat het bestuur der Domeinen in de Noordelijke provinciën die goederen heeft beheerd. Ook het Koninklijk Besluit van 2 December 1823 Stbl. 49, dat gewoonlijk wordt aangewezen als regel voor het

1) Rapport van den Rijks Archivaris van 21 December 1826.
Uit het Rijks Archief.

bestuur der vicariën, is moeilijk daarop toe passen, daar er even als in het vorige, alleen wordt gesproken van de goederen behoorende aan stichtingen van beurzen voor studiën, tot welk doel ook wel vicariën konden, ja moesten, besteed worden, doch hetgeen verre was van algemeen te geschieden. Dat men deze ook niet op het oog had bij het uitvaardigen van dit besluit blijkt uit den naam van provisorsen aan de begevers geschonken en daarbij waren slechts weinige vicariën van dat belang, dat zij aan eenen ontvanger tot 5 percent van de inkomsten konden betalen. Bij een later besluit¹⁾, werd het voorgaande ook toepasselijk verklaard op de oude stichtingen in de provincie Vriesland, ten behoeve der studiën bestaande en bekend onder den naam van leenen, en ofschoon vele van die leenen vóór de Hervorming waren gesticht en bij de oprigting gewone vicariën waren, die later als beurzen in aanzijn bleven, zijn de besluiten van 1818 en 1823 evenwel niet uitgebreid tot de vicariën in het algemeen, ofschoon bij dat besluit aan den Minister was opgedragen, om nadere voorstellen te doen, om deze ook op andere oude stichtingen toepasselijk te maken.

In de stad Amersfoort nogtans zijn behalve de vicariën, welker begeving aan particulieren toekomt, nog dertien, welke volgens de besluiten van 1818 en 1823 onder toezigt en goedkeuring van de Gedeputeerde Staten van Utrecht door eenen rentmeester worden beheerd en welker begeving geschiedt door

1) Kon. Besluit 12 Februarij 1829. St. bl. 3.

den Minister van Binnenlandsche Zaken aan drie studenten in de Theologie, na aftrek van een derde deel der inkomsten voor de stad Amersfoort.

Het schijnt, dat deze vicariën nog afkomstig zijn van het Kapittel van de St. Joriskerk, dat in 1337 te Amersfoort was opgericht¹⁾ en dat de begeving aan dat Kapittel behoorde. Na de Hervorming werd bij het aanstellen van een rentmeester der geestelijke goederen misschien een afzonderlijke benoemd voor de Amersfoortsche goederen en is dit de reden geweest, dat zij in wezen zijn gebleven en niet onder het Domeinbestuur gekomen²⁾, hetwelk dikwijls getracht heeft deze goederen onder zijn beheer te brengen, wanneer zij misschien weldra aan hunne bestemming zouden zijn onttrokken en de inkomsten in s' Lands schatkist gestort, gelijk dit meerdere malen is geschied. Een belangrijk voorbeeld levert daarvan de vicarie te IJsselstein, gewoonlijk de vicarie van Eiteren genoemd.

In 1293 namelijk was door den Ridder Wereboldus den Vlaming in de Parochiekerk te Eiteren, eene plaats op korten afstand van IJsselstein gelegen, eene vicarie gesticht, die ter begeving werd geschonken aan de Heeren van IJsselstein³⁾. Toen ter tijd waren het de Heeren van Amstel, van deze kwam de heerlijkheid door huwelijk in het geslacht van Egmond

1) Van Bemmelen, Beschrijving van Amersfoort. pag. 66.

2) Handelingen van de Algemeene Synode der Christelijke Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden. 1852. pag. 88.

3) II. en v. R. Kerkel. Historiën. II. pag. 243.

in het begin der XIV eeuw, en eindelijk door het huwelijk van de erfdochter van Maximiliaan van Egmond met Willem I aan het Huis van Oranje.

Dit geslacht heeft de inkomsten altijd *ad pios usus* gebruikt, en gewoonlijk gegeven aan studenten in de Theologie.

Na 1795 evenwel kwam de Baronnie van IJsselstein met de andere bijzondere eigendommen van den Stadhouder aan de Bataafsche republiek, en zoo werd ook die vicarie namens haar beheerd als getreden in al de baten en lasten van de goederen der Vorsten van Nassau. Het is zeker, dat de inkomsten onder alle volgende regeringen zonder aarzelen zijn uitbetaald en ook hebben moeten blijven bestaan als andere particuliere stichtingen van beurzen. Ook na het herstel van onze onafhankelijkheid bleef het Domeinbestuur¹⁾ tot omstreeks 1844 voortgaan de inkomsten aan studenten voornamelijk uit de stad IJsselstein afkomstig te verstrekken. Na dien tijd schijnt evenwel dat bestuur het voornemen te hebben opgevat, om zich den eigendom en het genot der inkomsten voor den Staat toe te eigenen en werden alle aanvragen om daarmede begiftigd te worden van de hand gewezen. Eindelijk in 1850 is het grootste gedeelte van het fonds door publieken verkoop vernietigd, terwijl de Minister van Binnenlandsche zaken heeft bepaald, dat een naauwkeurig onderzoek omtrent het overige zoude worden ingesteld. Niet onbelangrijk is

1) Koninkl. Besluit 29 Mei 1837. N°. 7.

het, dat, hoewel men sedert meer dan dertig jaren altijd getracht heeft domeinen te verkoopen, deze landen nimmer in veiling zijn gebragt, en men dit thans heeft gegrond op de wet van 29 Augustus 1848 Stbl. 39, alwaar bevolen wordt alle vervreembare domeinen in het openbaar te verkoopen, waaraan reeds gevolg was gegeven bij den verkoop van 10 Maart 1849, in welken deze landen niet voorkwamen, zoodat het Domeinbestuur ze toen als niet vervreemdbaar had beschouwd.

Zoowel bij den Kerkenraad als bij het Burgerlijk Bestuur is daarna meermalen sprake geweest om zich tot erkenning van hun regt tot den Koning te wenden, doch bij gebrek aan titels, waardoor zij hun verhoog konden staven, hebben zij dit voornemen laten varen, te meer, omdat men de zekerheid had, dat het Domeinbestuur geen inzage zoude verleen van de registers en bescheiden daartoe betrekking hebbende¹⁾.

Met welk regt het Domeinbestuur dezer goederen aan zijne bestemming heeft onttrokken, is moeilijk uit te vinden. De bewering, die zij met eenigen glimp van regt konde doen gelden, dat door de Hervorming al de geestelijke goederen heerloos waren geworden en alzoo aan den Staat waren vervallen onder geene andere voorwaarden, dan deze zich zelven heeft willen stellen en altijd kan herroepen, zullen wij in het volgende gedeelte van onze proeve trachten te ontzenuwen.

Ook uit de Staatsregeling van 1798, waarbij die

1) Handelingen der Synode. 1852. pag. 88.

goederen waren nationaal verklaard, waaruit de Leeraren en Hoogleeraren der voormaals heerschende Kerk werden betaald, kan dit regt niet geboren zijn, evenmin als uit het Keizerlijk Decreet van 1811, dat alleen die geestelijke goederen betrof, welke niet voor het tractement der godsdienstleeraren of het openbaar onderwijs werden besteed. Gebrek aan noodige bewijzen en de vereischte qualificatie schijnen mij echter te verhinderen, om anders dan van de billijkheid van de Hooge regering hierin herstel te zoeken.

Bij het opheffen der rijksbeurzen aan de Hoogescholen volgens het Koninklijk Besluit van 15 Februarij 1843¹⁾ werd in het 4 artikel bepaald „dat „ter gedeeltelijke vervanging dier beurzen aan ieder „der Hoogescholen voor een gedeelte en op zoodanige „wijze als nader zou worden bepaald, zouden worden „toegevoegd en verbonden de inkomsten der vicariën „en beneficiën *ad studia*, welke ter Onzer begeving „staan.” Hieraan werd echter geen gevolg gegeven, weshalve zich de Synode in 1850 tot den Koning wendde met het verzoek, om daarin te voorzien²⁾. Door den Minister van Binnenlandsche zaken werd geantwoord, dat deze zaak sints geruimen tijd een punt van ernstige overweging uitmaakte, doch nog steeds aan bezwaren onderhevig was, en dat men overigens het voornemen had bij de te verwachte wettelijke regeling van het Hooger Onderwijs het verleen

1) Bijvoegsel tot het Staatsblad. XXX. 117.

2) Handelingen der Synode. 1850. pag. 296.

van beurzen of onderstanden aan studerenden in overweging te nemen ¹⁾).

Op dit weinig gunstig antwoord van den Minister meende zich de Synode op nieuw ²⁾ tot den Koning te moeten wenden en op de dringendste wijze te verzoeken aan de Hoogescholen de vicariën en beneficiën *ad studia* ter begeving van den Koning staande als beurzen te verbinden of ten minste, zoo lang er geene nieuwe regeling van het Hooger Onderwijs ware gemaakt, als voorloopige maatregel de beurzen te herstellen. Op dit nieuwe verzoek gaf de Minister tot antwoord, dat eerst de goederen tot die vicariën en beneficiën behoorende ten gevolge van eenen algemeen maatregel ten behoeve van 's Rijks schatkist moesten zijn verkocht en dat daarna in beraadslaging zou worden genomen, in hoeverre de verkregene gelden ter gedeeltelijke vervanging der beurzen bij de Hooge Scholen konden worden besteed ³⁾).

Het getal der vicariën, welke door het Domeinbestuur beheerd worden, en welke deels ter begeving staan van den Koning, deels geene bekende collatoren hebben, is vrij aanzienlijk, daar de inkomsten, die in 's Rijks schatkist worden gestort, volgens den toelichende staat, omtrent de wet op de middelen, van 1854 bedroegen:

1) Handelingen der Synode. 1850. pag. 449.

2) Handelingen der Synode. 1851. pag. 229.

3) Handelingen der Synode. 1852. Bijlage B. pag. 78.

1. Aan huur van bouwhoeven, landerijen en vaste goederen f 15,997,45⁵.
2. Renten, erfpachten, uitgangen, cynsen en andere prestatien „ 3,033,43.
3. Renten van Inschrijving op het Grootboek „ 1,819,60.

Hieronder zijn evenwel ook de tertiën begrepen van die vicariën, welke door particulieren worden gegeven en door dat Bestuur worden beheerd.

In Gelderland, waar volgens het Reglement tot bestuur van het ambt van Tielerwaard het beheer der vicariëgoederen aan de Heeren was ontnomen en aan de inwoners der dorpen geschonken, bleven deze op verscheidene plaatsen daarmede belast, niettegenstaande het Koninklijk Besluit van 2 Augustus 1808 N°. 26 de overbrenging in de schatkist van alle kerkelijke goederen en fondsen, die onder het beheer van plaatselijke besturen of andere publieke administratiën stonden, had bevolen. Een voorbeeld hiervan vindt men in de vicariëgoederen van Tuyl, waar zij steeds volgens dat reglement werden beheerd, totdat bij eene missive van den Gouverneur van Gelderland van 22 November 1836 een besluit van het Gemeentebestuur van Haaften, tot hetwelk ook Tuyl behoorde, werd goedgekeurd,¹⁾ waarbij nevens den Rentmeester eene commissie van drie leden werd benoemd ter besturing dier goederen. Bij een besluit van 7 Oc-

1) Staats Evers. Eenige Conclusiën in belangrijke zaken. I. pag. 20.

tober 1851 evenwel werd door Gedeputeerde Staten van die provincie het gemeentebestuur aangeschreven, om aan die commissie haar eervol ontslag te geven en om al de stukken tot het beheer dezer vicariën behorende over te geven aan den ambtenaar door het bestuur der Domeinen daartoe aangewezen. De commissie heeft zich daartoe ongehouden en ongenegen verklaard en nadat het Domeinbestuur daarop die commissie voor de regtbank te Tiel had opgeroepen en zich door deze even als door het Hof van Gelderland zijne vordering had zien toewijzen, werd eindelijk in cassatie door den Hoogen Raad aan het Domeinbestuur het beheer ontzegd, daar het niet had bewezen een beter regt te hebben dan de commissie.

De Kapittelgoederen te Haaften, waaronder de bezittingen van verscheidene vicariën behoorden¹⁾, hebben tot vele twisten aanleiding gegeven, waaraan door de bekende overeenkomst tusschen den Staat der Nederlanden en den toenmaligen bezitter in 1849 een einde is gemaakt, teregt door velen afgekeurd²⁾.

Verscheidene vicariëgoederen, vooral in den Tielwaard, zijn met de pastoriegoederen vereenigd³⁾ tot onderhoud van kerken en pastoriën en tot verhooging der tractementen van predikanten en kosteren.

1) Men zie omtrent deze geheele zaak het werkje van Mr. August Philips. De overeenkomst betreffende de Kapittelgoederen te Haaften, I. en II. gedeelte waar op verschillende gronden het regt van den Staat in deze zaak wordt ontkend.

2) Handelingen der Synode. 1850. pag. 261.

3) Handelingen der Synode. 1851. pag. 118.

Anderen zijn in handen van niet kerkelijke personen en worden dikwijls tot eigen gebruik of tot geheel andere doeleinden besteed dan, waartoe zij bestemd waren. Zoo gebruikt het bestuur van het Polderdistrict van Overbetuwe de inkomsten dier goederen gelijk de goederen zelve tot onderhoud van dijken en wegen ¹⁾); hoe zij dit bestuur hebben verkregen, is moeilijk na te gaan. Behalve deze zijn er nog vele anderen, waarom de Synode in 1846 het Provinciaal Kerkbestuur van Gelderland magtigde, om bericht omtrent die goederen in te winnen, zoowel bij de Klassikale besturen als bij de Predikanten, die geacht konden worden, belang bij de zaak te hebben. In het volgende jaar werd die aanschrijving aan alle andere Provinciale Kerkbesturen gerigt, hetgeen uitvoerige rapporten ten gevolge heeft gehad ²⁾), waarin de vicariën aan die Besturen bekend, worden opgenoemd en waaruit blijkt hoevelen aan hunne bestemming zijn onttrokken.

De vicariën ter begeving staande van bijzondere personen moeten nog geheel volgens resolutiën onder de Republiek der Vereenigde Nederlanden gemaakt bestuurd worden, doch veelal onttrekken zich de patronen daaraan en gebruiken ze als hun eigendom en dit valt hun gemakkelijker, daar de collegiën of personen, die toen met het toezigt op de rigtige besturing waren belast, niet meer als zoodanig bestaan,

1) Regtsgeleerd Bijblad. 1856. pag. 334.

2) Handelingen der Synode. 1851. pag. 118. 1852. pag. 82.

en al wenschte de Synode daarvoor te zorgen, zoo zou haar toch het regt ontbreken, om de handhaving der plakkaten in regten te vervolgen, afgescheiden nog van de vraag, in hoever de Hervormde kerk alleen gerechtigd zou zijn om de inkomsten dier goederen tot het onderhoud van hare leeraars en studenten op te vorderen. Alleen de Staat zou die regtsvordering kunnen instellen, daar het onmogelijk is de geheele Hervormde Nederlandsche kerk in regten te vertegenwoordigen, en aan de Synode alleen het bestuur over dit kerkgenootschap is opgedragen.

Zeer vele gelden van vicariën zijn op het grootboek belegd afkomstig van de verkooping der goederen, zooals dit in Holland verscheidene malen heeft plaats gegrepen, en welke bij de gemeenverklaring van alle schulden van de verschillende provinciën op de Batava'sche republiek zijn overgegaan. In Gelderland werd door den Minister in 1843 eene briefwisseling gevoerd ¹⁾ met sommige collatoren over eene destijds aan hen voorgestelde vervreemding van de goederen der vicariën, beneficiën en prebenden, onder beding, dat de koopprijs zoude belegd worden op het Grootboek der Nationale schuld rentende $2\frac{1}{2}$ ten honderd. Met welken uitslag dit is geschied, is mij onbekend.

Volgens eene bijlage behoorende bij de Staatsbegrooting van 1851 ²⁾ werden er door het Domeinbestuur 105 vicariën beheerd, welker inkomsten voor

1) Staats Evers, Conclusiën. I. pag. 17.

2) Staats-Courant. Bijlagen vel 51° en 51°.

twee derden werden uitgekeerd aan hen, die door de collatoren waren voorgesteld en door den Minister van Binnenlandsche Zaken bevestigd.

Bij de beraadslaging over het zesde Hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1853 ¹⁾, werd door den heer Mackay de zaak der vicariën ter sprake gebracht en deze spoorde den Minister van Finantiën ²⁾ aan, om voort te gaan met de opeisching der vicariegoederen, daar deze alzoo tot hunne bestemming werden teruggebracht, doch gaf tegelijk in bedenking of het niet nuttig ware, om de nog onbekende te eerder te kunnen opsporen, dat de regering bij eene wettelijke verordening alle bezitters of collatoren van vicariegoederen gelastte, om die aan te geven, waarvan de heer Mackay de resolutie van Holland van 1577 ³⁾ als voorbeeld bijbragt.

De Minister antwoordde, dat hij in zijne vorige betrekking reeds blijken had gegeven van te willen zorgen voor de regten van den Staat of zoover dit mogt blijken noodig te zijn voor die van de Hervormde kerk, doch dat hij eerst moest onderzoeken of een algemeene maatregel vruchten zou kunnen opleveren. Tot nog toe evenwel, zeker ook door den ongunstigen uitslag, welchen de procedures tot opeisching der vicariegoederen voor den Staat hebben gehad, is die maatregel achtergebleven.

1) Bijblad tot de Staats-Courant. 1852-1853. pag. 223.

2) Mr. P. P. van Bosse, tevens tijdelijk met het Ministerie van Hervormde eeredienst belast.

3) N. Wiltens, Kerkelijk Plakkaatboek. I. pag. 215.

Ten hoogste ware het evenwel te wenschen dat de Staat naar luid der oude resolutiën zorg droeg voor het goede bestuur en de rigtige aanwending dier goederen en zelfs voor zooveel noodig de bestemming wijzigde in overeenstemming met en naar de behoefte van de tegenwoordige orde van zaken, waarbij aan geen der Kerkgenootschappen eenig voorregt boven het andere wordt toegekend. Vooral behoorde ook door de wet gezorgd te worden tegen het verduisteren en misbruiken dier goederen door den collatoren, als waren het vrije en eigene bezittingen en moesten tot dat einde de noodige lijsten daarvan opgemaakt worden, hetgeen nu zooveel gemakkelijker dan vroeger geschieden kan sedert de regeling van het kadaster.

REGTERLIJKE UITSPRAKEN

AANGAANDE

DE VICARIEGOEDEREN.

Eene der belangrijkste vragen, tot welke de vicariëgoederen in den laatsten tijd aanleiding hebben gegeven, is die, aan wien de eigendom dier goederen toekomt.

De Nijmeegsche Regtbank kende dit regt aan de patronen toe en ontzeide den eisch van het Domeinbestuur, strekkende tot opvordering van de administratie en het beheer der vicariëgoederen, als belast zijnde met het beheer der goederen van den Staat, tot welke ook die der vicariën, volgens de Staatsomwenteling van 1798, behooren. De patroon ontkende, dat daardoor de vicariën eigendom van den Staat waren geworden, evenmin als door de Fransche wet van 26 September 1791 en het Kei-

zerlijk Decreet van 27 Februarij 1811, omdat door deze wetten alleen die goederen waren nationaal verklaard, waaruit de tractementen en pensioenen der leeraren en hoogleeraren der voormaals heerschende kerk werden betaald en die welke behoord hadden aan niet meer erkende of opgeheven geestelijke corporatiën, doch volstrekt niet de goederen, welke particulier eigendom waren, zooals die aan vicariën verknocht. De regtbank omhelsde het laatste gevoelen en erkende den eigendom der patronen, daar, „blijkens „het Canoniek Regt *Vicary goederen*, dat is, goederen „ten opzigte, van welke het *Jus patronatus* of *Collationis* wordt uitgeoefend, in onderscheiding van de „eigenlijk gezegde *bona ecclesiastica*, welke het patri- „monium der Kerk uitmaken, niet worden beschouwd „als aan de Kerk toebehoorende, als zijnde niet aan „dezelve geschonken, maar door particulieren als een „*dos ecclesiae* aan haar *geassigneerd*, om uit derzelve „opkomsten in de geestelijke behoeften der Kerk of „van hare bedienaren te worden voorzien: waaruit „volgt, dat, aangezien derzelve *dominium* niet *in* „*suspensio* en bij niemand kon verblijven, hetzelve, „als stellig *niet* overgegaan tot de Kerk bleef bij den „stichter of deszelfs successeuren, wier *jus patronatus* „of *collationis*, bestaande in het regt om het genot „dier opkomsten aan eenen daarmede *gebeneficieerden* „geestelijken persoon te confereren uit het voortdu- „rend blijven berusten van het *dominium* bij hem „voortsproot.”

Naar luid van het vonnis bleek dit duidelijk uit

verschillende plaatsen van Lancelottus ¹⁾ voornamelijk uit de 11 § van den XXVIII titel waar „aan de „bisschoppen de bevoegdheid wordt toegekend om bij „gebreke van behoorlijke presentatie door de Collatoren, administrateurs (oekonomos) der goederen „aan te stellen om de vruchten te ontvangen en ten „nutte der Kerken aan te wenden, hetgeen niet over „een te brengen is met eenen aan de Kerk van regts „wege toekomstend *eigendom* en daaruit van regts „wege voortvloeiend regt van *administratie*” evenmin „als met de bepaling van § 13 dat het *jus patronatus* niet mag verkocht worden „nisi tale jus *cum universitate rerum temporalium transferatur*” ten blijkke, dat dit regt verbonden was aan den eigendom der vicariegoederen evenzeer als uit § 27, waarin de bepaling voorkomt, dat het patronaatregt behalve door afstand ook vervalt „si patronus efficiatur haereticus: „*cum enim bona haereticorum universa sint confiscanda, merito cum ista universitate etiam jus patronatus intercidit.*” Evenzoo werd uit andere schrijvers na de Hervorming het onderscheid tusschen de geestelijke goederen, die aan de Kerk en Godshuizen „zonder eenig buitengehouden dienstelijk bezit” weleer gelaten en vermaakt waren en geheel tot onderhoud van Kerken en Kerkendienaren werden besteed en de vicariën betoogd ²⁾, en dat deze onderscheiding ook

1) Lancelottus. Institutiones Juris Canonici. Boek I. Tit. XXVIII. § 11. Boek II. Tit. I. § 1.

2) S. van Leeuwen. Roomsche Hollandsche Regt. IIe Boek.

in de verordeningen van den Souverein van het land, toen aan de inkomsten der vicariëgoederen eene andere bestemming werd gegeven, altijd is in acht genomen; en zoo men al somtijds beschikkingen vindt omtrent den eigendom van de vicariëgoederen, leverden die enkele voorbeelden geen bewijs op, dat de vicariën aan het land waren vervallen, maar was dit gemakkelijk te verklaren uit het gering belang, dat de Collatoren hadden bij de handhaving van een eigendomsregt, dat hun niets opbragt.

Op deze gronden werd de eisch van het Domeinbestuur ontzegd en de patroon als eigenaar der vicariëgoederen gehandhaafd. Reeds vroeger treft men dezelfde stelling aan ook in andere provinciën, zoo als in de Deductie der Edelen tegen het plakkaat van Holland van 12 December 1658 in de Bijlagen hier achter gevoegd. In dat stuk trachtten zij den eigendom der stichters en erfgenamen te bewijzen uit een vrij algemeen misbruik, waarbij de patroon voor een som gelds van den bisschop vergunning ontving, om de inkomsten der vicariëgoederen zelf te genieten, zonder iemand voor te stellen, hetwelk zij beweerden, dat niet over een te brengen was met het regt van eigendom van den bisschop, die dan de inkomsten wel voor zich zelf zoude hebben behouden. Dat dit echter niets bewijst, is duidelijk en dit afkopen was, behalve dat het lijnregt inliep tegen het Kanoniek

Regt, niets anders dan een middel van hebzuchtige Geestelijken om geld te verkrijgen, daarenboven heeft gewis de bisschop niet het regt van eigendom aan die goederen, maar alleen de Kerk; de bisschop heeft slechts het toezigt over het rigtig beheer dier goederen, dat meestal door de vicarissen werd gevoerd. Let men ook op den oorsprong der vicariën, dan blijkt het, dat de eigendom dier goederen, waarover men het regt van patronaatschap had, niet toekwam aan den patroon, daar door de bevestiging van den bisschop die goederen verklaard werden *spiritualia et ecclesiastica* te zijn¹⁾, alleen bleven dezulke eigendom van de stichters, voor welke de goedkeuring van den bisschop niet was verkregen of niet gevraagd²⁾, doch welke nooit tot de vicariën konden worden gerekend. Tegen den eigendom strijdt ook niet de bepaling van het Kerkelijk regt, dat wanneer de patroon verzuimt eenen priester voor te stellen de kerk het regt heeft om bestuurders over de goederen te benoemen, daar de kerk gewoonlijk het beheer overliet aan den vicaris; was deze dus niet aanwezig, dan zoude er of volstrekt geen bestuurder geweest zijn of de patroon zou zich de inkomsten, waarop hij geen regt had, aangematigd hebben en alzoo voordeel hebben getrokken uit het verzuim der presentatie. Evenmin vloeit uit het verbod, om het patronaatregt te verkoopen, *nisi tale jus cum*

1) Mr. W. Staats Evers. Eenige Conclusiën. I. pag. 34. Zie ook deze Proeve. pag. 4.

2) Zie boven pag. 5.

universitate rerum temporalium transferatur voort, dat het patronaatregt verbonden is aan den eigendom der goederen. In het algemeen namelijk is verkoop verboden van patronaatregt, omdat men zich daardoor aan Simonie zou schuldig maken; alleen worde het toegestaan, wanneer men de *universitas* van al zijne goederen niet der vicariegoederen alleen verkoopt¹⁾, hetgeen nergens wordt gevonden en toch noodwendig uit de vereeniging van eigendom dier goederen en patronaatschap zoude volgen. Ook mag de patroon zijn regt verkoopen, wanneer dit door de stichters aan den eigendom van bepaalde vaste goederen is verknocht, die echter niet tot de vicarie behooren (*jus patronatus reale*), zoo als dit bij vele Heerlijkheden het geval was. Zoo beduidt ook de bepaling, dat de patroon, die ketter wordt, zijn patronaatregt met al zijne goederen verbeurt, niet zoozeer, „dat het *jus patronatus* aan den eigendom der Vicary goederen bij den „patroon kleeft, dat wannéér die eigendom verloren „gaat, ook het *Jus patronatus* vervalt” als wel dat de ketter alles verliest, ja zelfs zijn patronaatregt.

Het eigendomsregt van de patronen der vicariegoederen was na de Hervorming, naar het gevoelen van de regtbank, in Gelderland ongeschonden gebleven, ofschoon de *pii usus* door de regering waren geregeld. Behalve in de zoo even aangehaalde Deductie, waarop met opzigt tot den eigendom geen uitspraak viel en de besluiten der Staten van Holland

1) Zie boven pag. 7.

voor 1578, waarbij de inkomsten der vicariën gewoonlijk aan de patronen waren gelaten, tot zoolang niet anders was beslist, ¹⁾ en welke bepaling gemakkelijker uit de onrust dier tijden kan verklaard worden, vindt men in die provincie zeer weinig, dat voor de erkenning van den eigendom der patronen pleit; ²⁾ terwijl er zeer vele bewijzen zijn tegen dit regt, zoo als het gedurig weigeren van verlof om vicariegoederen te verkoopen, indien men geene losrente op het verkochte hield of de opbrengst op het land belegde, om de renten tot hetzelfde einde te gebruiken als de vruchten der oorspronkelijke goederen ³⁾. Voornamelijk zijn hierin ook belangrijk de adviezen van het Hof op bladzijde 50 aangehaald.

In twee plakkaten van den Raad van State der Staten Generaal ⁴⁾ wordt van de vicariegoederen gesproken als van goederen „welke in yemands partikulieren eygendom syn” en aan het regt van collateraal subject; ⁵⁾ doch deze bewijzen niets als geheel tegen al de overige strijdende.

In de aangehaalde Geldersche Consultatien, D. III

1) Zie boven pag. 43.

2) Res. 8 Februarij 1619. 4 October 1621.

3) Resolutie Holland. 15 October 1726.

4) Plakk. Raad van State, 12 Mei 1690 en 24 December 1692, in Cau en Scheltus Groot Placaatboek. IV. pag. 1194 en 1195.

5) De Minister van Finantiën was in 1839 van een ander gevoelen, volgens eene resolutie van 9 Februarij 1839, N°. 129, te vinden in het Periodiek Woordenboek. 1839. Deel II. pag. 149,

pag. 139 wordt wel het onderscheid betoogd tusschen de Vicariën en Geestelijke goederen, doch volstrekt niet dat de eigendom der eersten aan de patronen toebehoort. In de Utrechtsche Consultatiën D. III pag. 442 wordt daarenboven niet alleen ontkend „dat het „in de macht van de respectieve Patronen in der „tyd geweest en is, om de Goederen tot deselve „Vicarye behoorende als Patrimoniele Goederen selfs „te gebruiken en alsoo deylbaer te maken, *ex quo „de jure certum est, quod Patroni Ecclesiarum et capellarum in ea fundatarum ex Jure Patronatus non „consequantur jus administrandi bona Ecclesiae, multo „minus alienandi aut detinendi, sed tantum acquirant jus „quoddam honorificum praesentandi et sedendi in loco „eminentiori.*”

waar men leest: „Zekere A. gaf voor het regt van successie „aan de door C. nagelaten 5 bunders vicaryland.

„Later verzocht hij bij rekest Z. M. beslissing nopens het „regt, hetwelk hij op dat land konde doen gelden en voorts „teruggave van het regt van successie, hetgeen hij ten gevolge „dier beslissing mocht hebben te veel betaald; van wegen Z. M. „is te kennen gegeven dat uithoofde van den onyervreemdbaren „aard van vicarygoederen het bedoelde land niet kon worden „beschouwd aan A. in vollen en vrijen eigendom te behooren „en dat van vicarygoederen geen andere overgang kan plaats „hebben dan het patronaat of het regt, om daarvan eene nieuwe „begeving te doen, dat aan A. wijders vergunning wordt verleend, om de door hem gedane aangifte met betrekking tot het „onderwerpelijke vicaryland alnog zoo te veranderen, als geoordeeld zal worden te behooren en dat, hetgeen alsdan blijken „mocht, te veel te zijn betaald, aan hem zal worden terug gegeven.”

De beroemde van der Linden ¹⁾ daarentegen schijnt den eigendom der vicariëgoederen aan den patroon toe te kennen, daar hij als voorbeeld van eene *rei vindicatio* een patroon voorstelt, die van een onwetigen bezitter de afgifte der vicariëgoederen en bewijzen eischt ²⁾.

Het Domeinbestuur, wiens vordering alzoo was afgewezen, kwam in hooger beroep bij het Hof van Gelderland en beweerde, dat de aan de vicariën geschonkene goederen hadden opgehouden aan de stichters of hunne erfgenamen te behooren, met uitzondering van het collatierecht en dat de vicariën even als de overige geestelijke goederen na de Hervorming als heerloos waren aangemerkt, zoodat over de inkomsten door den Souverein mogt worden beschikt, gelijk deze ook gedaan had, door de bepaling, dat $\frac{2}{3}$ der vruchten door de Collatoren kon worden besteed tot de studie van een door hen begunstigd jon-

1) J. van der Linden. Verhandeling over de judiciële praktijk. Deel I. pag. 182.

2) De bekende Marten van der Goes, Advokaat van den Hove van Holland, adviseerde op de vraag: of iemand koopende ter goeder trouw vicariëgoed voor patrimonieel en vrij goed daardoor het jus praescribendi verkrijgt.

P. a. „dat daarenboven de possessie van vicariëgoed als patrimonieel goed is strydende tegen *jus commune* en dat alsoo die voors. possesseur niet sou kunnen praescriberen of by praescriptie acquireren, omme namaels hetselve gerustelyk te mogen besitten dan door eene immemoriale possessie, dewelcke in ordinaris regten wordt genomen 100 jaren.” Advys 13 December 1661. Rijks Archief.

geling, terwijl het overige $\frac{1}{3}$ tot onderhoud van Kerk en School werd aangewend.

Aan de Staten was het beheer en de beschikking over die goederen verbleven, welk beheer bij het Decreet van Koning Lodewijk van 2 Augustus 1808 was overgebracht bij het bestuur van Finantien, waarvan het Domeinbestuur een onderdeel uitmaakt, dat naar luid der wetten van 27 December 1840. Stbl. n. 77 in verband met de Wet van 26 September 1791 en het Keizerlijk Decreet van 11 Februarij 1811 uitsluitend regt had die goederen te beheeren.

De patroon der vicarie geintimeerde betwistte die stelling door de verklaring, dat hij en zijne voorouders eigenaars waren, evenwel onder het bezwaar van de opkomsten uit te keeren *ad pios usus* tot een godsdienstig niet tot een geestelijk doel; dat de vicariegoederen geheel verschilden van geestelijke goederen, welke onder het beheer van de Provincie en Kwartieren waren vervallen, dat alleen onder dat beheer die vicariegoederen zijn gebragt, welke door de collatoren waren verlaten, en beweerde verder, dat al ware het, dat het Domeinbestuur eenig regt op die goederen had verkregen, dit door verjaring zou zijn verloren gegaan ¹⁾.

De Procureur-Generaal bij het Hof ging in zijne conclusie de instelling der vicariën na volgens het Kanoniek Regt en ontkende insgelijks den eigendom van de patronen aan de vicariegoederen, daar deze,

1) Regtsgeleerd Bijblad. 1855. pag. 125.

zoodra de bevestiging van den bisschop was verkregen, onherroepelijk aan de Kerk waren verbonden, waaruit hij den geestelijken aard der vicariegoederen afleidde, hoezeer zij ook door de minder algemeene bestemming van de andere geestelijke goederen zijn onderscheiden en tegen welke geestelijken aard der vicariegoederen, volgens den Procureur-Generaal weinig afdeed, wat door sommige schrijvers omtrent het patronaatregt wordt gezegd, dat dit regt *spirituale divi non potest, quia etiam laicis competit et ab iis possideri possit*, daar dit klaarblijkelijk alleen betrekking had op het regt van presentatie.

Na de Hervorming toen door het afbreken der kapellen en altaren en het verbod van alle missen de oude inrigting der vicariën was te niet gegaan, konden de patronen er geen regt van eigendom op doen gelden en ook velen waren onbekend geworden. De Souverein, de Landschap der provincie, heeft toen die goederen beschouwd als geestelijke goederen, doch minder tot algemeene dan wel tot bijzondere kerkelijke diensten bestemd, zoo als dit uit vele plakkatens blijkt ¹⁾ en heeft over die goederen beschikt als over goederen, die geen eigenaar meer hadden en welker bestemming geheel was vervallen. Zoo heeft zij de nieuwe bestemming aan die goederen gegeven, die wel in het algemeen nuttig was voor de heerschende godsdienst, maar ook voornamelijk dienstbaar aan de belangen van de

1) Plakkaat 6 Julij 1593, 22 October 1594, 23 September 1616, 27 Maart 1622, 19 November 1633, enz.

bijzondere gemeenten; verder heeft zij overeenkomstig met hetgeen vroeger de vicariën medebragten, de patronen het regt toegekend, om de jonge lieden voor te stellen, die zij met $\frac{2}{3}$ der inkomsten wilden begunstigen. Zij heeft de hoedanigheden opgegeven, welke in die jonge lieden werden vereischt; de som bepaald, boven welke niemand van de vruchten der vicariën mogt genieten, de goedkeuring der voorgestelden aan het Hof opgedragen, en bevolen dat het regt van voordragt aan het Hof zoude vervallen, indien de patronen in gebreke bleven, iemand binnen zekeren tijd voor te stellen. Van tijd tot tijd gaf zij magtiging om vicariegoederen te verkoopen of in erfpacht te geven en veroorloofde afwijkingen van de gewone regelmatige bestemming dier goederen ¹⁾. Uit al hetwelk duidelijk bleek, dat de Souverein zich in den volsten zin als eigenaar der vicariegoederen had aangemerkt en er als zoodanig werkelijk over had beschikt; gelijk hij zich gehaast had aan allen, die eenige administratie over vicariegoederen hadden te bevelen binnen twee maanden de fundatiebrieven en registers aan het hof over te leveren en den patronen te gelasten, om hun regt met de noodige bewijzen te staven.

Omtrent het beheer werd in Gelderland geen overal gelijk werkende regel gevolgd. Gewoonlijk werd het beheer aan de vicarissen overgelaten, doch daar deze jongelieden waren en alzoo voor het bestuur minder

1) Zie boven pag. 33.

geschikt, werd het dikwijls aan eenen bijzonderen rentmeester of aan dien van het Kwartier opgedragen. Soms tijds ook namen de patronen de administratie op zich, vooral zoo deze tegelijk Heeren van Heerlijkheden waren.

Bij die beschikkingen werd de Souverein van Gelderland geleid door de beginselen, welke in de andere gewesten, bijzonder ook in de provincie Holland, volgens de aldaar uitgevaardigde plakkaten van 1578 en 1658¹⁾ golden.

De Procureur Generaal ontkende verder, dat het door enkele Geldersche schrijvers hiertegen ingebragte den eigendom der patronen bewees, evenmin als de in sommige plakkaten gedreigde sequestratie als onbestaanbaar met den eigendom van den Staat, daar deze niet zoozeer strekte om de onroerende goederen der vicariën, als wel om de inkomsten, waarover in korteren of langeren tijd niet was beschikt, te bewaren. Zoo kon er ook twist over den eigendom ontstaan, nadat door de Hervorming die goederen uit de doode in de levende hand waren overgegaan en kon men immers ook eigenaar worden ten gevolge van verjaring ter goeder trouw, niettegenstaande de erkenning van het regt van den Staat.

Gedurende het geheele bestaan van de republiek was op het stuk der vicariën geene verandering gemaakt evenmin na 1795 ten opzichte van hare bestemming. De Staatsregeling van 1798 trof de vicariën

1) Zie boven pag. 44 en 47.

niet, maar deed alleen den eigendom van de Landschap van Gelderland op den Staat overgaan en hief het toezigt op, dat door het Hof tot hiertoe over die goederen was gehouden. Door die omstandigheid en ook door de daarop volgende kadastratie der eigendommen was het gemakkelijker dan ooit geworden om een aantal vicariëgoederen te verduisteren.

Uit al het aangevoerde besloot de Procureur-Generaal tot de voortdurende erkenning van den eigendom van den Staat onder bezwaar der uitkeering van de tertiën. En daar een der eerste regten, welke de eigendom geeft, het regt van beheer is, en het beheer der eigendommen van den Staat was opgedragen aan het Domeinbestuur, behoorde de vordering aan hetzelfde te worden toegewezen en zulks niettegenstaande eenige Koninklijke besluiten¹⁾, die men had bijgebracht, ten bewijze, dat het Domeinbestuur geen regt had, om de vicariën te besturen. Daarbij toch werd, naar de Procureur meende, voorzien in het beheer van beuzen en andere stichtingen, welke door het Domeinbestuur uit kracht der Fransche verordeningen bestuurd worden, zonder dat de inkomsten verder tot de in de stichtingen bedoelde einden worden aangewend.

Van vicariën is daarin geene spraak; wel waren bij besluit des Konings van 12 Februarij 1829 Stbl. n. 3, de besluiten van 26 September 1818 en 2 December

1) Kon. Besluit 26 September 1818. Stbl. N°. 48, 2 December 1823. Stbl. 49. 12 Februarij 1829. Stbl. 3. 21 December 1837. Stbl. 70. 4 Augustus 1847. Stbl. 36. 28 September 1848. Stbl. 57. 10 April 1852. Stbl. 57.

1823 ook toepasselijk verklaard op de Vriesche leenen en werd den Minister van Binnenlandsche Zaken magtiging verleend, om voorstellen te doen, om die ook op andere oude stichtingen toe te passen; doch zonder verder gevolg. Verlangde men eene uitdrukkelijke wetsbepaling om aan het Domeinbestuur die bevoegdheid ten opzichte der vicariën toe te kennen, men vond die in de wet van 26 September (16 October) 1791 en het Keizerlijk Decreet van den 21 Februarij 1811, waarbij alle goederen van geestelijken oorsprong in de Hollandsche departementen met het Domein vereenigd werden, uitgezonderd die, welker inkomsten tot bezoldiging van dienaren der godsdienst en het openbaar onderwijs werden besteed, tot welke alzoo de vicariegoederen niet kunnen gebragt worden. Dat aan dit besluit alhier kracht is toegekend, blijkt onder anderen uit de opheffing van de Duitsche Balijs te Utrecht en ook uit de laatste gewijsden van dit Geregts-hof.

De Procureur-Generaal concludeerde alzoo tot toewijzing van de vordering van het Domeinbestuur, daar de verjaring, welke men had ingeroepen, niet konde worden toegepast, omdat de patroon, wetende dat het vicariegoederen waren, het beheer had gevoerd¹⁾.

In het daarop gevolgde arrest beantwoordde het Hof de volgende vragen: Welke was de oorspronkelijke aard en bestemming van vicariegoederen? Wel-

1) Staats Evers. Conclusiën I. pag. 26 seq.

ken invloed had daarop de Hervorming? Wordt de bewering van het Domeinbestuur daardoor geregtvaardigd en is het bevoegd, die te doen gelden of is die bevoegdheid door verjaring te niet gegaan? Ten opzichte van de eerste vraag bestreed het Hof het vonnis van den eersten regter en ging na, hoe, wel verre, dat het patronaatregt voortsproot uit het *dominium* der vicariegoederen, dit veel meer ontstaan was uit de dankbaarheid, welke de Kerk jegens begiftigers van stichtingen wilde betoonen voor de dienst daardoor aan haar bewezen en dat dit regt in niets anders dan in het regt tot presentatie van een Vicaris was gelegen. De eigendom dier goederen kwam aan de Kerk toe en met allen regt worden zij alzoo tot de geestelijke goederen gerekend. Deze zijn na de Hervorming als *bona vacantia* aan den Staat toegevallen, voor zooverre zij zich op dat grondgebied bevonden. De Staat heeft vervolgens als eigenaar over die inkomsten beschikt en daaraan eene bepaalde bestemming gegeven. De eigendom bleef echter ongeschonden bij den Staat, die zich een veel geringer deel in de beschikking over die inkomsten had voorbehouden, dan hij had kunnen doen, hetgeen bewijst, dat de Staat in deze handelde *pro lubitu* en *ex mera liberalitate* en dat hij even bevoegd zou zijn geweest, om over die goederen op elke andere wijze te beschikken. Het beheer, ofschoon zeer verschillende, is echter nooit gegeven aan Patronen of Collatoren of hun regt daarop erkend en door de besluiten van 19 December 1609, 3 Junij 1619 en 26 October

1615 werd het zelfs aan de patronen, die nog beheerden, ontnomen, zoodat op de tweede vraag moet geantwoord worden, dat ten gevolge van de Reformatie de vicariegoederen in eigendom zijn gekomen en gebleven bij den Staat, die aan de inkomsten en het beheer eene vaste regeling heeft gegeven, welke echter niet altijd is nageleefd. Dat ten opzichte van de derde vraag, wanneer het vast staat, dat de eigendom van alle vicariegoederen even als van alle andere geestelijke goederen, toekomt aan den Staat, onder die beperkingen als deze zich zelven heeft opgelegd, het regt van beheer zonder vergunning van den Staat aan niemand kan toekomen en de patronen, wanneer zij het beheer over vicariegoederen voeren, dit zonder regt of wettige bevoegdheid doen, vermits de Staat het bestuur aan rentmeesters heeft opgedragen.

De regten van de Staten van Gelderland zijn krachtens art. 200 en 201 der Staatsregeling van 1798 overgegaan op de geheele Republiek en alzoo op het Koninkrijk der Nederlanden; terwijl door de wet van 1791 en het Keizerlijk Decreet van 1811 al de goederen van geestelijken oorsprong alhier met de domeinen zijn vereenigd, welker beheer is opgedragen aan het tegenwoordige Domeinbestuur, hetwelk bovendien is belast met de opsporing en opvordering van goederen van dien aard, welke voor den Staat waren verborgen gebleven.

Na verder nog de vierde vraag toestemmend en de vijfde ontkennend beantwoord te hebben, wees het Hof de vordering van het Domeinbestuur toe en ver-

oordeelde den patroon, om de administratie en het beheer der ten processe omschrevene vicariegoederen over te geven, benevens rekening en verantwoording, bewijs en *reliqua* van zijn gehouden bestuur te doen en alle kosten, schaden en nadeelen daaruit ontstaan, te vergoeden ¹⁾).

Door het Hof werd alzoo de eigendom der vicariegoederen aan den Staat toegekend, zooals dit reeds vroeger door de regtbank van Tiel was geschied, die als onbetwistbaar zeker stelde, dat door de Hervorming de vicariegoederen in eigendom aan den Staat waren gekomen als *bona vacantia*, en die door de secularisatie hadden opgehouden te zijn *divini juris*. Eenigzins scheen zij evenwel ook te erkennen, dat het regt van beheer toekwam aan den vicaris, daar men in het vonnis leest, dat het Domeinbestuur geen regt zou hebben, om het beheer te vorderen, indien de collator van het regt door den Souverein verzekerd gebruik makende, aan een jongeling twee derden der inkomsten tot studie had geschonken en de goederen tot de vicarie behoorende door den vicaris had doen besturen. Deze bewering, dat de eigendom der geestelijke goederen door de Hervorming aan den Staat was vervallen, werd voor de provincie Gelderland bestreden door den Procureur-Generaal bij den Hoogen Raad, voornamelijk in het geding tegen den Baron van Pallandt van Waarden-

1) Regtsgel. Bijblad 1855, pag. 126. Arrest van het Prov. Gerechtshof van Gelderland 29 December 1854.

burg en Neerijnen ¹⁾). De Procureur-Generaal wees in zijne conclusiën voornamelijk op het placaat van 31 Mei 1580, waarbij was besloten zorg te dragen, dat de geestelijkheid die goederen niet zoude wegmaken en verdonkeren, maar dat zij weder bestemd wierden „*ad pios usus* und Godts eher.” De Landschap verklaart daartoe hare „autoriteit te interponeren,” en orde te zullen stellen, dat de geestelijke goederen beter bestuurd zullen worden. Daartoe was eene afzonderlijke rekenkamer opgericht: al hetwelk strijdt tegen de beweerde vereeniging dier goederen met het Staatsdomein, evenzeer als het placaat van 6 Julij 1593, waar zij, die vicariegoederen verdonkeren en onder zich houden, worden genoemd roovers van geestelijke- en kerkegoederen en ongehoorzaam aan de verordende overigheid, doch niet roovers van 's Lands eigendom, zooals uit het bovenstaande arrest zou volgen. Ook uit het beslag leggen op de vruchten der vicariën, waarmede de patronen bedreigd worden, die mogten verzuimen geschikte vicarissen voor te stellen of de tertiën te betalen en ook voornamelijk uit het altijd afzonderlijk vermelden der vicariën bleek ten duidelijkste, dat de Souverein van Gelderland ze niet als opgehevene stichtingen had beschouwd, maar hun bestaan voortdurend had erkend. Ook vindt men meermalen in de Landdagsrecessen, dat door de Staten de verkoop van vicariegoederen is goedgekeurd, waar moeilijk kan aangenomen

1) Regtsgelcerd Bijblad. 1856. pag. 223.

worden, dat zij eigenaars waren, dewijl deze dan den verkoop van hun eigendom zouden goedgekeurd hebben, die natuurlijk alléen door henzelven kon geschieden, integendeel vindt men in zeer vele besluiten gelijk in het Landdagsreces van 19 December 1609, dat die goederen niet wereldlijk waren geworden, maar „in 't geheel gemortificiert en dat zij „daarom totten dienst Gaedis behooren geappropriert „te blijven.” Op dezen en meer andere gronden werd door den Procureur-Generaal den eigendom van den Staat bestreden.

Evenmin zou men met grond kunnen volhouden, dat in Holland de geestelijke goederen en alzoo ook de vicariegoederen ooit als de eigendom van den Staat zijn beschouwd ¹⁾. Zij zijn toch nooit met het domein vereenigd, maar altijd afzonderlijk beheerd. Dit bestuur was eerst opgedragen aan Kerkmeesteren in elke gemeente ²⁾, maar toen dit beheer zoo slecht was geworden, dat de predikanten uit de inkomsten nauwelijks konden worden onderhouden, werd door de Staten het kantoor der Geestelijke goederen van Delft opgericht. Den ontvanger van het kantoor werd last gegeven om alle verzwegene goederen onder zijn beheer te brengen, om die voor verduistering te bewaren en uit de inkomsten de predikanten te betalen ³⁾.

1) Bijlage achter de Besluiten der eerste Kamer van het Ver-
tegenwoordigend lichaam van 16 Mei 1800. pag. 29.

2) Resolutie der Staten van Holland 2 Maart 1575.

3) Resol. der Staten van Holland 4 Junij 1581.

Werden er somtijds geestelijke goederen weggeschonken, dan geschiedde dit toch altijd onder voorwaarde om de vruchten *ad pios usus* te gebruiken ¹⁾ en wanneer zij verkocht werden, werden altijd de kooppenningen op het Land belegd, om tot hetzelfde einde de inkomsten te blijven besteden ²⁾. Hieruit volgde, dat de Staten alleen om een beter bestuur over de

1) E. van Zurek, Codex Batavus, pag. 325.

2) Alkemade, Beschrijving van den Brielle. II. p. 197.

In eene Ordonnantie der Staten van Holland aangaande de Landen en goederen der Conventen Capittelen en andere Geestelijkheids-Inkomen binnen de Heerlijkheid Voorne van 29 October 1594, verklaren de Staten op de klacht van het bestuur van Brielle en andere plaatsen over de groote lasten, die hen drukten waarbij nog kwam het onderhoud der predikanten nu de geestelijke goederen verkocht waren „dat aangezien verscheiden van die „Landen verkogt waren, hoezeer dezelve geaffecteerd en verbonden „moesten blijven voor de jaarlijksche onderhoudenisse van de „Predikanten, Schoolmeesters en andere behoorlijke Lasten, behalve dat die Goederen bij de voorouderen tot den dienst der „Kerke in voorleden tijde waren gegeven en gedestineerd; de „Renten, die op die vercofte Landen gehouden waren in plaatze „der Pagten verbonden zouden blijven als vooren en beheerd, „verstreckt en geemploijerd tot betaling der Lasten, ten behoeve „der Predikanten en anderen, almede daar op geaffecteerd; en „voorts dat, ingevalle eenige Opstallen of Renten op deselve Landen gehouden in toekomende tijden, zouden worden gelost, de „Hoofdpenningen wederom op vaste Goederen zouden worden „aangelegd die tot betaling van de lasten zouden blijven ge- „eigend en gedestineerd, niettegenstaande eenige Ordonnantien en „Resolutien ter contrarie.” Bijlage achter de zitting der Eerste Kamer 16 Mei 1800. p. 32.

geestelijke goederen te doen voeren, die aan de Kerkmeesteren hadden ontnomen en onder eenen ontvan-ger gebragt: nog duidelijker werd dit, wanneer men overwoog, dat van die goederen de belasting der honderdste en tweehonderdste penning moest betaald worden, en dat het verscheidene malen gebeurd is, dat het Geestelijk Kantoor gebrek aan de noodige gelden hebbende, om de tractementen der predikanten te betalen, uit 's Lands Schatkist moest bijgestaan worden ¹⁾, doch welke sommen dit kantoor slechts ter leen ontving en altijd had teruggegeven, zoodat ook toen dat kantoor niet werd gelijkgesteld met de kantoren, welke 's Lands eigendommen beheerden. In eene resolutie van 12 December 1625, waarin de Staten het bestuur dier goederen regelden, verklaren zij dat deze *aut jure patronatus aut jure confiscationis* tot onderhoud der predikanten zijn bestemd; bij den eersten oogopslag schijnt dit met het vroeger gezegde te strijden, maar het kan zeer wel in overeenstemming daarmede gebragt worden, wanneer men bedenkt, dat de Staten onder de goederen *jure confiscationis* aan hen vervallen, bedoelen de goederen en regten van verscheidene geestelijke ligchamen en collegiën met de regten van diegenen, welke zich vijandelijk tegen het land hebben gedragen, zooals men dit in

1) Resol. Holland 22 December 1673 en daarna meermalen volgens advies der Gecommitteerde Raden van Holland van 29 Maart 1770, te vinden in de resolutien der Staten van 7 April van hetzelfde jaar.

het plakkaat van 29 Junij 1591 vindt uitgedrukt ¹⁾. Belangrijk is vooral ook het advies van het Committé Provinciaal van Holland, aangaande dit Geestelijk kantoor gegeven aan het Provinciaal Bestuur, op den 11 Maart 1797 ²⁾ en dat wel, nadat op den 5 Augustus van het vorige jaar de Kerk van den Staat was gescheiden. In dat rapport beweerde het Committé, dat de voormalige Staten, nadat zij van Spanje verlost waren, „zich die goederen hadden toegeëigend „of de hogere directie daarvan hadden gemeend op zich „te moeten nemen, en met reden, daar door de her- „vorming alle suprematie van Kerkvoogden of Prelaten ophield, was het natuurlijk, dat het *corpus morale*, hetwelk het *dominium eminens* van het volk van Holland handhaafde, als een regt geëart Vader des Huisgezins, de opperdirectie van de Goederen, welke nu van haren *Economus* verstoken waren, op zich nam, wjl het onmogelijk was, ja, de onder- vinding leerde, dat de Goederen of door de plaatselijke Regeringen, of door den Kerkenraad of andere Administrateurs op de behoorlijkste wijze wierden geadministreerd. Dat men vooral niet uit het oog verlieze, dat de goederen maar van Administrateurs zijn veranderd, doch dat men niet ontveinzen kan te moeten erkennen, dat de eigendom waarlijk verbleven kan gezegd worden te zijn aan die Gemeen-

1) Zie boven pag. 52.

2) Bijlage tot de Decreten van het Provinciaal Bestuur van Holland van 13 Maart 1797.

„ten, wier Kerken, Pastorijen en Goederen het wa-
„ren en bleven, doch die overgaande van de Roomsche-
„Catholieken tot die der Gereformeerden, daardoor
„de Directeurs dezer Geestelijke Goederen verloren,
„en dus anderen behoefden, toen zij of diegenen, die
„zij verkoren die goederen niet wel administreerden,
„terwijl vervolgens de ceremoniën en Godsdienstige
„instellingen, waar zij toe overgingen, ook geheel en
„al van den anderen verschillende uitgaven en een
„onderhoud van personen vereischten, geheel van de
„vorige verschillende.”

Hoewel nu al het voorgaande wel niet bepaaldelijk over de vicariën handelt, maar meer in het algemeen over geestelijke goederen, zal daaruit toch genoegzaam blijken, dat de eigendom der geestelijke goederen en alzoo ook die der vicariegoederen niet was overgegaan tot de Staten van Holland. Deze hebben verder dikwijls zooals in Gelderland, de verkooping van vicariegoederen goedgekeurd, en zelfs eens be-raadslaagd, om den patronen vrijheid te geven de vicariegoederen te verkoopen onder voorwaarde, dat zij een derde van de opbrengst in 's Lands kas zouden storten en ofschoon zij op dit voorstel geen besluit hebben genomen, blijkt toch genoegzaam uit het indienen alleen, hoever de Staten van het denk-beeld verwijderd waren, dat de eigendom dier goe-deren bij hen berustte ¹⁾.

Voor de provincie Zeeland hebben de Gemagtigden

1) Zie boven pag. 46.

van de Zeeuwsche Hervormde Gemeenten hetzelfde zoeken te bewijzen ¹⁾, om daardoor de uitvoering van het vierde der additionele Artikelen van de Staatsregeling van 1798 te voorkomen. Evenzoo hebben de kerkenraden of gemagtigden van de Hervormden in de provincie Utrecht en een gedeelte van de provincie Overijssel met hetzelfde doel adressen aan het Vertegenwoordigend Ligchaam ingezonden ²⁾. Hoe de Staten-Generaal den eigendom dier goederen en bepaaldelijk der vicariegoederen aan de collatoren toekenden, hebben wij al vroeger nagegaan en dit doet zien, hoe weinig ook deze geloofden, dat die goederen door de Hervorming aan hen waren vervallen.

Zeer belangrijk is het na te gaan, hoe onze beroemdste regtsgeleerden over dit punt hebben geoordeeld. De Groot ³⁾ meende, dat de goederen, die eertijds tot onderhoud „van Geestelijke luyden waren „geschikt, het Lant toebehooren en bij de Lant-overheyt tot Land-weer ende andere nootsakelijkheden „gebruikt konnen werden, mits dat desclve Overheyt „bestelle, dat de Kerkendienaren eerlijk onderhouden, ende een bequaem getal van jonge luyden tot „den Kercken-dienst op-gevoedt werden.” Dit gevoe-

1) Dit request vindt men als bijlage achter de Besluiten der Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam van 30 Junij 1800.

2) Beiden vindt men achter de Besluiten der Eerste Kamer van 16 Mei 1800.

3) H. de Groot, Inleydinge tot de Hollandsche Regtsgeleerdheid. II. Deel. II. Boek. n. 20.

len zeer gemakkelijk te verklaren uit de vriendschap en overeenstemming in denkbeelden van de Groot met Uytenbogaart vond weinig voorstanders, ofschoon het in Utrecht, ten opzichte van de Kapittelen, de overwinning behaalde ¹⁾.

Huber daarentegen zegt ²⁾: „bona autem corruptae „Ecclesiae, modo Christianae, dicata, licet addito fine „superstitioso, fuisse et manere Ecclesiastica, etsi „professio religionis emendata fuerit, dicendum putamus. Perinde nec in hoc casu talia bona ab Imperantibus distrahi vel in usus profanos converti possunt, sed vitio ordinationis sublato, in religiosus usus „pios que converti debent.

„Mutata religione, quod saepe fit etiam verso statu „Reipubl. Imperantes fas esse putant, Ecclesiae bona „sibi vindicare et saecularisare, ut vulgo loquuntur, „quasi causa proprietatis ob improbatam Religionis „confessionem laborante, juxta rescriptum Honorii et „Theodosii, quo sic loquuntur: omnia loca, quae „sacris error veterum deputavit, nostrae rei jubemus „sociari. l. 5. C. de paganis.”

„De Christianorum dissensionibus aliter statuendum; „per eas non mutari jus Ecclesiae; nequidem, si in „deterius mutata sit confessio. Multo minus Ecclesiae „res publicari possunt, sicubi emendata sit Religio „et in melius reformata fuerit, quod semper si Rec-

1) Zie boven pag. 66 en volgende.

2) Ur. Huber, de jure civitatis. Lib. I, Sect. 3, Cap. 3. n. 47 en 48.

„tores Civitatis habet consentientes, pro certo habetur
„et in consequentiam juris externi praesumitur”¹⁾.

Bij van Leeuwen wordt met het oog op de vicariegoederen betoogd, dat toen de inkomsten van deze niet meer konden aangewend worden tot het doel, waartoe zij waren gegeven, als strijdig met 's Lands wetten, die schenkingen niet als herroepen behoorden te worden aangemerkt, maar dat zij tot andere *pius usus* moesten besteed worden, volgens de daarbij aangehaalde Romeinsche wetten²⁾.

Belangrijk is almede een advies van den meermaalen aangehaalden Marten van der Goes, waar deze op de hem voorgestelde casus positie: of een patroon bij octrooy van den Bisschop en nu van de Staten van Holland, over het regt van patronaatschap kan disponeren „contrarie de teneur van de fundatiebrieven,” antwoordde dat „ofschoon een patroon met „consent van den bisschop oenigzins zoude mogen „veranderen, nogtans een patroon van het beneficium „niet en vermog te disponeren directelijk contrarie „den brieven van fundatie, al had hij ook consent „van den bisschop of HH. Staten, daar het *jus alteri „ex fundatione quaesitum* zoude worden geïnterverteerd, „en waarom de HH. Staten wel hebben geconsenteerd, dat de vicariegoederen souden mogen worden „geconverteerd in gelden, doch nooit anders off die „goederen hebben dan wederom moeten worden beleid

1) Ulr. Huber, l. l. Lib. II, Sect. 4, Cap. 3, n. 21 seq.

2) Van Leeuwen, *Censura Forensis*, L. II, c. 25, n. 12 en Roomsche-Hollandsch Recht, B. II. Deel 18, §§ 5 en 6.

„op het een of ander vaste comptoir, om aldaer te
„blijven tot alsulker natuer en regten, als de vica-
„riegoederen uit hare fundatiën subject waren”¹⁾.
Zoo als men ziet worden de Staten hier gelijk gesteld
met den bisschop, aan wien niet de eigendom noch
het bestuur, maar alleen het oppertoezicht toekwam²⁾.
Met den uitslag van de regtsgedingen bij het Hof
van Gelderland, waren de meeste patronen niet te-
vreden en verzochten cassatie bij den Hoogen Raad,
onder anderen op grond van schending of verkeerde
toepassing van de Fransche wet van 26 September —
16 October 1791, het Keizerlijk Decreet van 1811,
zoo op zich zelf als in verband met L. 1, Cod. de his-
quae sub modo, L. unic. § 4 et 9 Cod. de cad.
toll., L. 80 en 92 D. de cond. et dem. en met de
Plakkaten van 19 December 1609, 26 October 1615
en 3 Junij 1619, met art. 1902 Burg. Wetb., omdat
het Hof heeft beslist, dat de vicariegoederen in vol-
len en vrijen eigendom aan den Staat zijn overge-
gaan³⁾. Door andere patronen werden nog meer
plakkaten als geschonden aangewezen, als van 31
Mei 1580, 29 Januarij 1582, 21 Januarij 1587,
6 Julij 1593, 22 October 1595, 28 April 1604,
26 October 1615 en 26 October 1635⁴⁾.

1) Uit het Rijks-Archief.

2) In de Consideration van W. van Strijen tegen de Deductie
der Edelen worden de Staten geacht in de plaats van den Paus
te zijn opgetreden. Bijlage C.

3) Regtsgel. Bijblad 1856, pag. 212.

4) Regtsgel. Bijblad 1856, pag. 233.

De Procureur-Generaal wees in zijne conclusiën aan, hoe in de beklagde arresten eigenlijk uitspraak gedaan was over den eigendom, terwijl alleen het beheer door het Domeinbestuur werd gevorderd, doch dit laatste is zoo onafscheidelijk van het eerste, dat wanneer de regtsgrond, waarop de eigendom is gebouwd, wegzinkt, eene geheel andere uitspraak moet volgen.

De bewering van den eischer in cassatie, dat de goederen aan de vicarie verbonden als *sub modo aut conditione* gegeven, aan de erfaters moesten komen, wanneer aan de voorwaarden niet konde voldaan worden, werd door den Procureur-Generaal bestreden op grond, dat zij daardoor niet *ipso jure* aan den schenker vervielen, wanneer zij eenmaal in den eigendom van den begiftigde waren overgegaan: en de schenker zou alleen eene personele actie door dat verzuim tegen de kerk hebben gehad. Dat echter zulk een legaat of schenking niet verviel, maar tot andere dergelijke geoorloofde zaken moest worden gebruikt, wordt door Groenewegen ¹⁾ geleerd.

Het middel van cassatie eindelijk dat het Hof aan het Staatsdomein den eigendom had toegekend zonder eenig wettig bewijs, werd door den Procureur-Generaal beëamd op grond, dat het Hof als boven allen twijfel verheven had aangenomen, dat door de Hervorming de vicariegoederen als *bona vacantia* aan den Staat waren vervallen. Deze stelling werd door dien Magistraat met beroep op de aangehaalde plak-

1) Groenewegen, de legibus abr. ad leg. 15 C. de S. S. Ecclesiis.

katen bestreden¹⁾. Hij besloot zijne conclusie met in het kort zijne denkbeelden over de vicariën mede te deelen. Hij beschouwde ze als stichtingen, welke vroeger of later en nog heden *ad pios usus* zijn en worden ingesteld en als op zich zelve staande lichamen moeten worden beschouwd. De goederen daaraan gemaakt behooren aan die stichtingen en zijn noch de eigendom van den Staat noch der beheerders noch der daarmede begiftigden geworden. De Staat oefent alleen het oppertoezicht of de oppervoogdij, die vroeger bij de Bisschoppen berustte over die goederen uit. Zij kan maatregelen nemen ten opzichte van het beheer, zorgen tegen verduistering en zelfs, wanneer aan de oorspronkelijke bestemming niet meer kan voldaan worden, eene andere gelijksoortige aan die goederen geven. De Staat kan echter niet als eigenaar worden beschouwd en heeft zich nooit als zoodanig gedragen. Het beheer wordt gewoonlijk door de vicarissen gevoerd, de inkomsten waren voor deze bestemd, met uitzondering der tertiën, die de Staat tot onderhoud van kerk en school gebruikte. En ofschoon sommige dier goederen door ambtenaren van het Staatsbestuur worden beheerd, bewijst dit evenmin de eigendom als b. v. het oppertoezicht van Staatswege over sommige instellingen van weldadigheid. Ware het eigendomsregt bewezen, dan zou het noodwendig gevolg zijn, dat de Regering die goederen als gewoon Staatsdomein zou kunnen beschouwen en de

1) Regtsgel. Bijblad 1356, pag. 222, 233.

inkomsten in de schatkist storten. Nu dit echter niet bij het arrest van het Hof van Gelderland was geschied, meende de Procureur Generaal tot vernietiging daarvan te moeten concluderen.

In de zaak van den Baron de Woelmont werd nog met het meeste regt gewezen op een besluit van de Staten van het Kwartier van Nijmegen van 7 Junij 1719, waarbij aan de patrones de geheele vrije beschikking der vicariegoederen was overgelaten, al weder eene bijdrage tegen de bcwering, dat die goederen in eigendom aan het Land toebehooren¹⁾.

In het regtsgeding van het Domeinbestuur tegen het Polderdistrict Over-Betuwe werd door het laatste cassatie gevraagd onder anderen wegens schending of verkeerde toepassing van het vierde der additionele artikelen der Staatsregeling van 1798, van art. 13 en 15 van die van 1801, van het Besluit van 2 Augustus 1808 en de wetten van 19 Augustus en 26 September 1791 met het Decreet van 21 Februarij 1811²⁾.

De Procureur Generaal ging die wetten achtereenvolgens na en bewees, dat geene van deze van toepassing was op de vicariegoederen. Vooral is hierbij afdoende, dat na het Decreet van 1811 nog van vicariën gewag wordt gemaakt in eene oproeping van den Intendant Generaal van Finantiën, daar hieruit

1) Regtsgel. Bijbl. 1856, pag. 245.

2) Regtsgel. Bijbl. 1856, pag. 329.

blijkt, dat deze niet werden geacht door het Decreet opgeheven te zijn ¹⁾).

In de arresten door den Hoogen Raad op deze conclusiën gewezen ²⁾), kwam omtrent den overgang der vicariëgoederen ten tijde der Hervorming, de volgende overweging voor: „dat de Christelijke Kerk, „door de Hervorming, welke zij, in de 16de eeuw, „in de Vereenigde Nederlanden, onder toestemming „en met medewerking van den *Summus Imperans* on- „derging, hare bezittingen, naar beginselen van regt „niet verloor, omdat zij, ofschoon onder andere vor- „men, als Christelijke kerk, en, als zoodanig, als „eene *persona moralis*, bleef bestaan, even zoo hare „instellingen behield, zoolang die instellingen als *per- „sonae morales* door den *Summus Imperans* werden „erkend; en dat wanneer derhalve de kerk en hare „instellingen, door het feit zelf der Hervorming in „de 16de eeuw, hare regten niet verloren, en de goe- „deren der kerk en van hare instellingen in den regts- „kundigen zin, niet heerloos werden, er van een „regtens vervallen dier goederen, als heerlooze goe- „deren aan den Staat geen sprake kan zijn, en er „zonder een ondubbelzinnig vervallen of verbeurdver- „klaring dier goederen, door den *Summus Imperans*, „ten behoeve van de algemeene zaak, aan eene zoo- „genaamde secularisatie dier goederen niet kan wor- „den gedacht.” Verder werd door den Hoogen Raad

1) Zie boven pag. 106.

2) Regtsgel. Bijbl. 1856, pag. 227 en volg.

nagegaan, hoe in Gelderland de Staten die regtsbeginselen altijd hadden gehuldigd en hoe ook door de wetten na 1795 daarin geene verandering was gebracht en dat alzoo de eigendom van den Staat aan die goederen geenszins was bewezen. Op welke gronden de Geldersche arresten werden vernietigd.

Op hare beurt werd de beslissing van den Hoogen Raad bestreden in het *Tijdschrift voor de Registratie en het Notarisambt*, waarin na wijdloopige redeneringen over den *Summus Imperans* van Gelderland ontkend wordt, dat de geestelijke goederen overgegaan zijn van de Roomsche tot de Hervormde eeredienst, omdat wegens verbod van zielmissen te lezen de vicariegoederen zonder eigenaar of bestemming waren gebleven. Dit was echter, zooals wij gezien hebben, niet de eenige bestemming geweest, daar zij menigmaal, ook tot studie of andere *pü usus* werden besteed met toestemming van den Bisschop. Wat aangaat de bewering, dat de goederen van de zoogenaamde „falschen Gottesdienst” onmogelijk die van de „wahren Evangelium und Apostolische religion” konden zijn, deze vindt men genoegzaam wederlegd in de woorden van Uir. Huber weinige bladzijden vroeger aangehaald, en, zoo ik meen, ook in het voorgaande betoog strekkende tot uitsluiting van het recht van den Staat aan die goederen; zoo ook de stelling „dat in het arrest eene hersenschimmige *persona moralis* zou zijn uitgedacht de christelijke kerk ge-

1) Jaargang 1856, pag. 329 en volgende.

„naamd, die nooit bestaan heeft, omdat elk onderdeel „der daarmede bedoelden, alle anderen uitsloot of „ten minste afkeurde en verloochende.” Zonder mij verder in de vraag te verdiepen, in hoeverre door de Hervorming de Christelijke kerk alleen eene verandering onderging of wel dat daardoor eene Roomsche en Hervormde kerk ontstonden, reken ik het van gewigt het antwoord mede te deelen, dat door Oranje en de Edelen en Steden van Holland en Zeeland, benevens Bommel en Buren, bij de vrede-onderhandeling van Breda van 1575, aan den Koning van Spanje werd gegeven op de door hem gestelde voorwaarde, dat alleen de Roomsche godsdienst zoude mogen uitgeoefend worden en dat de onroomschen het land zouden moeten ontruimen. Zij verklaarden het onredelijk „om hun te vergen of den hervormden Godsdienst of het Land te verlaten. Hierdoor „wreef men hun eenen blaam van ketterije aan, daar „zij zich aan 't Katholijk Apostolisch geloof hielden, „en alleenlijk de grove misbruiken verworpen hadden, „om Gode en den Koning elk het zijne te geven”¹⁾.

De stelling verder, dat die goederen heerloos waren geworden door het verbod van doel, beheer en bestemming, welke door dien schrijver zonder eenig nader bewijs wordt aangenomen, schijnt evenmin eenig verder tegenbewijs te behoeven. Van zeer weinig belang is ook hetgeen tegen de meening van den Hoogen Raad, omtrent het plakkaat van 31 Mei

1) J. Wagenaar, Vaderlandsche Historie, VIII. pag. 38.

1580 wordt ingebracht. De schrijver vraagt daar, hoe het mogelijk was te gelooven, dat het wegschenken „aan verarmten eerlichen und adelicken geslachten” kan gezegd worden „*ad pios usus* und Gods eher” te strekken; doch hierbij moet men opmerken, dat dit het laatst wordt gemeld in de rij van die zaken, waartoe de geestelijke goederen moeten worden bestemd en het is volstrekt niet vreemd, dat dit tot de *pii usus* gerekend wordt, wanneer men bedenkt, dat somtijds zelfs de dienst der justitie eene *pia causa*, tot welke geestelijke goederen moeten gebruikt worden, heet ¹⁾).

Dat er in de volgende eeuwen geene uitdeeling van aalmoesen plaats greep, is zeer natuurlijk, daar eerst de kerkdienaars moesten betaald worden, hetgeen dikwijls reeds moeilijk was. Even zoo is het met de scholen gelegen, en dat deze zoo bijzonder slecht waren, was toen en nog zooveel later een algemeen gebrek.

De Staten wilden volgens dien schrijver door de bedreiging in het Plakkaat van 6 Julij 1583, dat zij die vicariegoederen verduisteren, als roovers der geestelijke- en kerkegoederen zouden vervolgd worden, alleen bewerken, dat dezulken zwaarder wierden gestraft. Dat dit weinig aannemelijk is en de Staten, zoo zij dit gewild hadden, wel met eene bepaalde zwaardere straf zouden hebben gedreigd, meen ik met regt te kunnen beweren. Aan het plakkaat van

1) Zie boven pag. 21.

11 Maart 1591, wordt verder door dien schrijver groot gewigt gehecht, waar aan de officieren van het Landschap bevel wordt gegeven om te zorgen, dat de ontvreemde en opgewonnene goederen wederom zouden teruggegeven worden „tot behoeff deser Landschap dus *ipsis verbis* te zijn domein.” Of dit laatste nu echter zoo geheel zeker is, is dunkt mij niet boven allen twijfel verheven en vooral blijkt het niet stellig uit het vervolg van het plakkaat, waarbij werd bepaald, dat de koopers die goederen zouden kunnen behouden, mits zij het overschot van de kooppenningen en de interessen daarvan betaalden, daar dit natuurlijk volgt, wanneer de koper deze ter goeder trouw had gekocht.

De bewering verder, dat heerlooze goederen *ipso jure* aan den Staat vervallen en dat dit een regel zoude zijn bij alle beschaafde volken der wereld erkend, is evenmin aan te nemen, daar altijd ten minste bezitneming wordt vereischt, waarvan ten tijde der Hervorming ten opzichte der vicariegoederen niet het minste blijk bestaat.

De verklaring van de plakkaten van 19 December 1609, 3 Junij 1619 en October 1615 door den Hooften Raad gegeven, als zouden de Staten daarbij niet als eigenaren maar als Souverein uitoefenende de regten, die den Bisschop vroeger toekwamen, hebben beslist, wordt door meergenoemden schrijver bestreden, op grond, dat de Bisschoppen nooit de stichtingen voor missen tot andere einden konden besteden: welke stelling reeds vroeger is wedersproken; evenmin mag

de Bisschop die inkomsten besteden tot het opleiden en bezoldigen van leeraars van andere afgescheiden gezindten, hetgeen natuurlijk zeer waar is, maar hier niets bewijst, omdat de Staten de plaats van de Bisschoppen hadden ingenomen en de Hervormde eeredienst de Roomsche had vervangen, weshalve voor de Staten die godsdienst was, wat voor de Bisschoppen de Roomsche was geweest. Herhaaldelijk wordt verder nog door den schrijver gewezen op het reeds vermelde plakkaat van 1591, waarop voor het grootste gedeelte zijne wederlegging van het arrest berust. Eindelijk staat hij stil bij verschillende wetten na 1795 door den Hoogen Raad aangehaald, geheel uitgaande van de stelling, dat de vicariegoederen door de Hervorming waren heerloos geworden, en besluit zijn betoog met de aanwijzing, hoe noodig het ware, dat de zaak op nieuw werd geregeld.

Eene andere vraag, hoewel minder belangrijk dan de eerste, is die, aan wien het beheer toekomt. Zoo als reeds opgemerkt is, werd door het Domeinbestuur niet den eigendom, maar alleen het beheer gevorderd, doch de regterlijke collegiën, die tot uitspraak over dien eisch werden geroepen, meenden terecht, dat vooraf moest beslist worden, wie eigenaar der vicariegoederen moest geacht worden. Toen dat punt nu ten nadeele van den Staat was uitgewezen, voor wien gemeld bestuur het beheer had gevorderd, bleef de vraag aangaande het beheer, als overbodig, onbeslist ¹⁾.

1) Regtsgel. Bijblad 1855, p. 305.

Zijdelings vindt men die besproken in een vonnis van de Arrondissements-Regtbank te Zutphen van 5 Augustus 1847 ¹⁾). In die uitspraak gaat de Regtbank na, hoe door het Reglement van 1685 ²⁾ in het Graafschap Zutphen het beheer der vicariegoederen was opgedragen aan Rentmeesters en hoe dit bij het vervallen der rentambten *jure* was overgegaan op het Bestuur der Domeinen, vermits redelijkerwijze kwalijk kon worden beweerd, dat de vicarissen zelve de eenige bevoegde personen tot het beheer zouden zijn „daar zij dikwijls slechts kinderen en meestal „onmondige jongelingen zijn, die dus naar de wet „onbekwaam zijn voor daden van administratie en het „zelfs vaak gebeurt, dat er geen vicaris aanwezig is, „in welk geval de vicariegoederen Heerloos zouden „zijn, hetgeen als in strijd met een geregeld beheer „en met de strekking van art. 576 Burgerl. Wetb. „ten eenenmale onaannemelijk is.”

Ik zou evenwel meenen, dat zoo lang van Staatswege niet bij eene wettelijke verordening is bepaald dat het Domeinbestuur het beheer der vicariën zal voeren, gelijk in het bovenstaande geval, waar dat bestuur de geestelijke Rentambten heeft vervangen, de vicarissen daarmede moeten blijven belast, gelijk zulks door het Kerkelijk regt wordt geleerd. Ook schijnt het mij toe, dat de minderjarigheid der vicarissen geen bezwaar oplevert, daar deze dan in het bestuur

1) Regtsgel. Bijblad 1847, pag. 585.

2) Zie boven pag. 39.

der goederen door den voogd worden vertegenwoordigd. Ware er geen vicaris, dan zou van wege den Staat in het beheer moeten voorzien worden, doch ook niet langer dan voor den tijd, dat de vicaris ontbreekt ¹⁾.

Aangaande het betalen der tertiën treffen wij een advies aan van eenige advokaten bij den Hove van Holland van 1694, waarin deze verklaren van gevoelen te zijn, dat het verzuimen dier betaling geen reden was om het geheele genot der inkomsten van de vicariëgoederen te ontnemen, daar de invordering van dat derde deel steeds door de Edelen was verhinderd ²⁾.

Door de Arrondissements-Regtbank van Utrecht werd voor de provincie van dien naam de betaling der tertiën als eene nog bestaande verplichting erkend ³⁾.

De vraag of een patroon den eigendom van vicariëgoederen door verjaring kan verkrijgen, is voor zoover ik weet, altijd ontkend ⁴⁾. Het collatieregts echter van vicariën kan men door verjaring wel bekomen ⁵⁾. Overigens moet de opvolging in het collatieregts geschieden volgens den fundatiebrief ⁶⁾.

1) Van Nispen tot Pannerden, Regt van Vereeniging, p. 41.

2) Consultatien, Advysen en Advertissemerten van Rechtsgeleerden in Holland, III. p. 372.

3) Regtsgel. Bijbl. 1844, p. 592.

4) L. van Lanckeren, Utrechtsche Consultaten, III. p. 440. Regtsgel. Bijblad 1855, p. 130.

5) Utrechtsche Consult. III. p. 482.

6) Hollandsche Consult. V. p. 190.

Utrechtsche Consult. III. p. 302 en volgende.

BESLUIT.

DE VICARIËN NA DE HERVORMING EN VOORAL IN DEN TEGENWOORDIGEN TIJD.

Gelijk ik deze proeve heb aangevangen met een overzicht van den aard der vicariën, de regten en verplichtingen der patronen en vicarissen vóór de Hervorming, zoo meen ik haar te moeten eindigen met een vlugtige beschouwing sedert de Hervorming tot den tegenwoordigen tijd.

Uit het eerste gedeelte zal gebleken zijn, dat de vicariën stichtingen waren, ingesteld om uit de daaraan verbondene goederen, welke de eigendom der Kerk werden, een priester te onderhouden, die de door den stichter bevolene missen moest lezen en andere kerkelijke diensten volbrengen.

Toen nu door de Hervorming het vieren van alle Roomsche kerkplegtigheden was verboden, werd aan die goederen gelijk dit in het Romeinsche regt ge-

leerd wordt eene andere soortgelijke bestemming gegeven, die bij de wetten des Lands was geoorloofd, onder het oppertoezicht van de Staten in iedere provincie, aan wie het regt van den bisschop in deze was vervallen.

Het presentatieregts der stichters en hunne opvolgers bleef daardoor ongeschonden, en was evenmin als vóór de Hervorming eene vergunning aan hen verleend, maar wel een regt hun deugdelijk toekommende.

Daar alle geestelijke goederen, uitgezonderd die van bepaalde corporatiën als kloosters, aan de gemeenten behoren ¹⁾, in welker kerk zij zijn gesticht, zou men den eigendom der vicariegoederen aan de gemeenten moeten toekennen en daaruit afleiden, dat de inkomsten voornamelijk te haren nutte moeten gebruikt worden, gelijk men daarvan sporen aantreft in de Geldersche plakkaten, die bepalen, dat de tertiën zullen besteed worden voor de kerk en school der plaats, waar de vicarie is gesticht en zoo daar geene behoefte is, dan aan die van naastbijgelegene plaatsen.

Wat men ook denke van dezen eigendom der gemeenten zeker is het, dat naar de beginselen van het latere Kerkelijk Regt korten tijd vóór de Hervorming, de vicarissen aan hunnen pligt geheel voldeden, wanneer zij slechts de door de stichters bevolene missen volbragten. Zoo behoefden zij niet meer in de zorg voor de gemeente met de andere

1) Savigny, System. II. § 88,

priesters te deelen en daardoor waren de vicariën welke door bijzondere personen werden vergeven meer aan afzonderlijk staande stichtingen gelijk geworden, die wel in de kerk werden bediend, maar waarvan de gemeente volstrekt geen nut of voordeel trok.

De patronen, die nog heden hun regt van presentatie hebben behouden, zijn verplicht daarop de goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken te vragen, welke door den loop der tijden in de plaats is getreden van de vroegere collatie van den bisschop.

Dit presentatieregts, dat alleen voor vicariën, welker patroon een afstammeling van den stichter moet zijn, overgaat, zooals in den aanvang (bl. 6) is gezegd, is een ondeelbaar regt en gaat alzoo op al de erfgenamen ieder voor het geheel over, hoezeer zij ook voor ongelijke deelen tot de erfenis worden geroepen.

De bepaling van den tijd, binnen welchen de Collator een geschikt persoon moest voordragen en van den ouderdom, welchen de Vicaris moest bereikt hebben, is door de Staten van de verschillende gewesten dikwijls gewijzigd. Volgens de niet herroepene besluiten der Staten, vermag niemand in het Graafschap Zutphen met een vicarie begiftigd worden vóór den tijd van twaalf, in de beide andere Kwartieren van Gelderland van tien, in Zeeland van veertien jaren.

De bestemming, die ten gevolge der Hervorming aan de inkomsten der vicariën werd gegeven en nog heden moet gegeven worden, is in de meeste provinciën, die van beurzen voor jongelingen, welke aan

de Hoogere of Lagere Scholen studeren; in het Graafschap Zutphen bepaaldelijk voor beurzen in de Theologie, zoo ook in Drenthe.

In het overige van Gelderland, in Groningen en in Zeeland daarentegen, was de studie der Theologie geen noodzakelijk vereischte, evenmin als in Holland en Friesland.

In Overijssel is door de Staten aan de patronen gelast, de inkomsten der vicariëgoederen te schenken aan personen, die studeerden of zich in krijgsdienst hadden begeven. In Utrecht eindelijk moesten de inkomsten ten minste van de vicariën, welke aan de Kapittelen waren verbonden, door Studenten in de Theologie worden genoten, terwijl voor de overigen geene bepaalde bestemming schijnt te zijn aangewezzen en deze veelal zijn gebruikt tot onderhoud van het geslacht der stichters.

Uit die veranderde bestemming volgt, dat de vicarissen niet meer voor hun leven worden aangesteld, maar slechts voor den tijd, dat zij studeren; in Gelderland geldt daarenboven het voorschrift, dat zij de inkomsten niet langer dan tot den ouderdom van vier en twintig jaren mogen behouden ¹⁾.

De vicarissen blijven echter, mijns inziens, onafzetbaar, zoolang zij hunne studiën niet hebben vol-

1) Niet weinige worden evenwel nog levenslang gegeven, zoo zijn de inkomsten van een der vicariën, behoorende aan het Kapittel der St. Janskerk te Amersfoort, sinds 80 jaren door denzelfden persoon genoten. Navorscher 1857, pag. 181.

eindigd of daarvan hebben afgezien en zich niet misdragen. Evenzoo behouden zij de inkomsten, ofschoon de patroon door een ander wordt opgevolgd, ja ook zelfs, wanneer naderhand blijkt, dat zij door iemand zijn voorgedragen, die geen regt op het patronaatschap had, kunnen hun, naar de leer van het kerkelijk regt, de vruchten der vicariën niet worden onthouden.

Het beheer der goederen aan de vicariën verknocht, berustte gewoonlijk bij den vicaris; derhalve behoort dit bij hem te verblijven, zoolang hem dit door geene wettelijke bepaling is onttrokken. Zeer ware het te wenschen, dat in dit stuk wierd voorzien, om alle verduistering der goederen en van hunne inkomsten te voorkomen, en te zorgen voor de aanwending dier goederen als beurzen, hetzij door deze te doen besturen volgens het Koninklijk Besluit van 2 December 1823, of dit beheer op te dragen aan de gemeentebesturen.

Wat eindelijk nog de tertiën betreft, deze moeten betaald worden in Gelderland, Zeeland, Noord-Brabant en de verdere voormalige Generaliteitslanden aan den Staat, vermits deze belast is met de zorg en kosten van de Eeredienst en het onderwijs. In Utrecht waren de tertiën tot hetzelfde einde aan de steden geschonken, en het schijnt mij toe, dat nu dit onderhoud eene verpligting van den Staat is geworden, het genot der inkomsten van die steden ook aan den Staat is vervallen.

In Holland schijnt men van de tertiën ontheven te

zijn, dewijl de uitvoering van het plakkaat van 1658, waarbij die betaling was bevolen, voor onbepaalden tijd is geschorst, en welke schorsing niet is ingetrokken.

In Friesland en Groningen behoeven zij niet betaald te worden, in Drenthe is het onzeker; terwijl in Overijssel de helft der inkomsten moet worden afgestaan.

De slotsom van mijn onderzoek is deze: dat de vicariegoederen onder al de wisselingen, welke de staatsinrigting en de wetgeving ondergaan hebben, daartoe zijn bestemd gebleven, dat twee derden der opkomsten besteed worden tot de studiën van jongelingen, voornamelijk van de plaats, waar die vicariën zijn gevestigd, en dat het overige derde strekke om daaruit in de kerk- en schooldienst te voorzien; welk derde thans door het Rijk moet worden genomen, als tegemoetkoming in de kosten, welke voorziening het op zich heeft genomen.

Op de uitvoerende magt in den Staat ligt de verplichting en haar komt de bevoegdheid toe, om, is het noodig of dienstig, met hulp van het gewestelijk bestuur, voor het behoud van de gezegde goederen en voor het wettig gebruik van hunne opkomsten te waken¹⁾.

Daar, waar niet de Staat een van ouds bewijsbaar regt bezit om die goederen te beheeren, behoort dit regt behoudens het toezigt van den Staat, aan den vicaris, onder voorwaarde van de tertiën te betalen.

1) Staats Evers, Conclusiën, I. pag. 24.

en daarna de stad konden dienen; wie zulks niet doen wil, zeide hij, zal „syn leyn edder beneficium” verliezen ¹⁾.

Dikwijls onttrok men zich aan dit bevel, zoodat op de *Synode von Aach* ²⁾ de vraag werd opgeworpen, hoe men doen moest, indien iemand voor zijn kind eene vicarie ontvangen had, om dit in gereformeerde scholen te laten studeren en daarna aan de dienst der kerk te wijden en de vader evenwel zijn kind „im „pabstum lasset weihen und investiren.” Hierop werd door de Synode geantwoord, dat zulk een dadelijk afstand moest doen van zijn vicarie.

Meermalen werden ook vicariën bezeten door hen, die niet studeerden, zoo als krijgslieden en anderen. De Synode van Duisburg van 1610 gaf dit in zijne *gravamina* op en wenschte, dat de vicariën aan zulke personen en voornamelijk aan die, welke in Jezuitische scholen studeerden, zouden worden ontnomen en gegeven aan diegenen, welke aan *orthodoxe academiën* onderwezen werden ³⁾.

Bij een rescript van den Keurvorst aan de regering van Cleve van 1641 werd bevolen, om vlijtig onderzoek te doen naar de verdonkerde beneficiën. Bij een nieuw rescript, acht jaren later, werd aan de Inspecteurs opgedragen voornamelijk daarna onderzoek

1) Even als in Friesland de geestelijke beneficiën leenen worden genoemd, vindt men dit woord hier in dien zin gebruikt. Zie ook boven pag. 73.

2) Jacobson, *Urkunden-Sammlung*, pag. 109.

3) Jacobson, *Urkunden-Sammlung*, pag. 171.

te doen en door de Marksche algemeene Synode van 1691 werd ieder predikant gelast den staat van zijne kerk, wat de pastorie- en vicariagoederen betref, op te schrijven en die registers aan haar in te zenden ¹⁾.

Zeer belangrijk is een der zoo even aangehaalde *Religions Artikel zu Soest*, waar men leest: „wat yn „kerken, Closter klusen edder ander godeshuzen ge- „geven ys, sal gegeven bleyven und nycht weder- „genomen werden” waardoor alzoo verviel, dat iemand zijne giften aan de Kerk gedaan kon terugvorderen, omdat de diensten, die hij verzocht had te doen, niet meer mogten geschieden. Ook werd aan de regering de eigendom ontzegd op grond, gelijk men leest in een besluit der Rheinlandsche Classikale vereeniging „da eine Oberigkeit nicht Macht hat, geist- „liche oder Klostergüter zu eigenem Nutzen zu ge- „brauchen oder zu verkaufen, dan sie weit zu einem „andern Ende gegeben, kann kein Christ dieselbe „zur Bezahlung nehmen und behalten” ²⁾.

1) Jacobson, Urkunden-Sammlung, pag. 129, 224, 249.

2) Jacobson, Urkunden-Sammlung, pag. 118.

BIJLAGEN.

A.

MEMORIE ¹⁾ TOT VERANTWOORDINGE VAN DE SAECK
VAN GESLAGTGOEDEREN OF VICARYGOEDEREN, OM
ONGEMOLESTEERD TE BLIJVEN VAN DE DERDE PART
VAN DE VRUCHTEN VAN DIEN.

1. Het notoir erreur uit placcaet van 12 dec. 1658, hetwelk seyt, dat onse fundatiebrieven dat souden vermelden, dat het $\frac{1}{3}$ part soude syn voor predikanten, hetwelk wy pertinentelyck ontkennen.
2. Dat van dit patrimoniele goed boven syn ordinaris belastingen wordt geeycht dit voorschr. $\frac{1}{3}$ part en dan soude dit lant omtrent 8 a 10 maal meer betalen in een jaar dan syn Buyrenlant en dat noch van jaer tot jaer directelyck jegens het Recht en privilegie vant Lant by de Heeren Staten so serieuselyk besworen.

¹⁾ De bijlagen A B C en D heb ik te danken aan de Heeren Ambtenaren van het Rijksarchief, die mij van deze en van vele andere stukken met de meeste hulpvaardigheid en bereidwilligheid inzage hebben verleend.

3. Dat de pacificatie van Gent in dato den 8 Nov. 1576, articulo 22 gants voor ons is,

4. en de Unie by de Seven provincien tot Utrecht besloten is besworen 29 January 1579 art. 14 is van gelycken voor ons.

5. Dat anno 1578, als alle de Paapsche goederen van Kercken en Cloosters werden geconfisqueert en vercoft en in oorloghe geemployeert tegens den Koninck van Spangien. Soo syn dese onse patrimoniale Goederen in crachte van voorsz. pacificatie van Gent daervan vry ende ongemolesteert gebleven.

6. Die Paepsche kercke en heeft syn levens noyt eenich recht van eygendom op dese onse Patrimoniale goederen gepretendeert.

7. Dat ter contrarie de Bisschop sodanige goederen aant Geslagt behoorende aan de Patroonen voor desen dickwyls heeft vrygesteld en noch wel vrystelt (voor eene cleyne recognitie) gelyck als van leengoet wort gedaen.

8. Maer indien de Bisschop recht van eygendom aan dese goederen hadde, dat Hy dan deselve nyet en souden ontslaan ten behouve van Patroonen, maar die voor hem selven souden behouden.

9. Dat alle omneslagen, bceden ende opcenten altyt en altoos syn gedaan met gemeen consent van die Heeren Ridderschap, Edelen ende Steden en te verdeelen onder allen en yder op een cenparigen voet en ordre sonder d'een meer te belasten dan den anderen.

10. Dat de Heeren Ridderschap en Edelen in desen om-slach nyet en hebben geconsenteert.

11. Dat als dese saack vacant staet dan de Patroon die gifte daervan doet voor Notaris en twee Getuigen aen seker persoon, Dat alsdan die confirmatie volstaet aan Heeren Ge-committeerde Raden van Staten. Maer dat die daer af of daerinne geene nieuwe dispositie en vermach to maken jegens de publicque fundatiebrief, omdat de wille van den testateur daarinne dan notoirlyk sou worden verandert ende byaldien

uit contrarie dit darde part daeruyt nu soude moeten worden betaelt, dat men dan de rechte eygenaers het hare soude ontnemen en geven t aen diegene, die het nyct en toccomt, twelck die vrome Christelycke predikanten op de dorpen in sulcker vongen nyet ende souden begeren te ontvangen.

12. Dat wy neffens alle en een yder in Hollant in de generale ommeslach consenteren tot verbeteringe van 't tractement van behouffige predicanten alleen op de dorpen staende, sulcx als Haar Ed. Groot Mog. dat sullen goetvinden, mits dat onse penningen uyt den arreste mogen werden ontslagen, om onse quote op to brengen.

13. Dat van t Leengoet mede wel Confirmatie wort versoekt. Maer daervan en wort geen darde part van de vruchten geeycht, maer allcen Heergewaden en Hoofrechten betaelt.

14. Van outs plagten de confirmatien van vicaryegoederen to geschieden op de requeste van Patronen, betalende allcen t salaris van Apostille, maar nu met een groote coste al tot groote beswaringe van de Eygenaars derselver goederen.

15. De Paepsche kerk en heeft geen darde part van de incompsten deser goederen getrocken over het verleenen van den brief van confirmatie. Met wat recht souden dan de III. Gecommitt. Raden van Staten dat dan kunnen doen.

16. By het placcaet van 11 Juny 1630 van Heeren Staten Generaal tot s'Hartogenbosch gepubliceert, alsmede Haar Ed. Groot Mog. van de Pacificatie van Gent af van den jare 1576 hebben altyt een klaar onderscheyt gemaect tusschen onse goederen, die patrimoniaal zyn en aan onse geslachten behooren en tusschen die goederen, die eygen syn aan de Paepsche Kercken en door Cloosters werden gepossidiert die, welcke sy en noemen *Mere Ecclesiasticq*, so dat haar Ed. Groot Mog. en haar Ed. Hoog Moog. altyd in dit verstant, oordeel en sentiment syn geweest, gelyck oock t selve by alle Rechtsgeleerden (haer. op dese saack verstaande) alsoo oock werd verstaen.

17. Die Heeren mochten seggen, dat is tot een Godtvruchtigen oorsaack gegeven. Wy antwoorden die behoort aen ons geslacht en nyet aan vreemden.

18. En mede Sy is gegeven aen de Paepsche kerek om voor die Sielen van fundateurs te bidden. Wy ontkennen dit ter goeder trouw, dat dit aen de Paepsche kerek is gegeven of dat onse fondatiebrieven dat vermelden. Sy vermelden dat nyet, wy syn Gerformcert, wy en bidden voor haar nyet, ende en willen t oock nyet doen. Wy seggen, dat den Heeren Jesus Christus onsen vorst des levens en des Eeuwigen levens ons dat nyet en bevelet in syn Heylich Evangelio. Ergo ongehouden dat te doen.

B.

REDENEN EN MOTIEVEN TEGEN HET PLAKKAAT

12 DECEMBER 1658.

1. De eerste van die redenen is, dat de fondatien der vicaryen en oude Beneficien syn gedaen uyt de eygen Patrimoniale goederen van de fondateurs, die de vrye Gifte ende Kollatie van dien tot hem ende syne nacomelingen altyd heeft gereserveert.

2. Ende dat sulcx vooreerst het recht tot de gesegde Vicariën de nacomelingen van de gesegde fondateurs competeert *ratione fundationis ex bonis patrimonialibus* Zoes. in tit. decret. de *Jure patr. nu 3. circa medium.*

3. Welke fundatien speciaal oock goede reflexie hebben genomen ende by die fondateurs uyt haer eygen patrimoniale goederen opgerecht syn ten behoeve van die van hare geslacht ende familie.

4. Dewelcke dickwyls geene genegentheyt en hebben ofte gelegentheyt en konden vinden om te trouwen.
5. Ofte oock tot sustentatie ende onderhoud van de personen van deselve haren geslachte, die het inkomen van de goederen van dese fondatien mogen hebben.
6. Sonder dat de beneficien uyt de voors. fondatien volgende hebben *annex curam animarum*.
7. En dat daeromme de naecomelingen ende Erfgenamen van soodanige fondateurs het innekomen van de goederen tot de voors. laicale vicarien behoorende,
8. En dat sy behooren so vry over deselve te kunnen disponeren, als van haere andere vrye Patrimoniale goederen,
9. Ende inzonderheyt, omdat het Recht van de voorn. Laicale Vicaryen en Prebenden uyt de eygen Goederen van de fondateurs als voren geconstitueert gelyck van alle andere allodiale ende patrimoniale Goederen niet alleen op descendenten van den fondateur, maar ook op andere vreemde personen overgaan can.
10. Ende de voorn. fondateurs tot hen en hare nacomelingen hebbende gereserveert niet geen andere intentie hare goederen hebben geaffecteerd ende overgegeven als dat het recht van dien aan hare nacomelingen int geheel onvercoort ende ongepraediciert souden blyven. *Arg. l. ult. C. de pactis et de empt. vendit.*
11. Waer by noch komt, dat de voorschreven laicale Vicaryen niet en kunnen worden geseyt *res sacrae* te syn, gelyck het recht van patronaatschap eygentlyck niet en is, dat het geestelycke raect,
12. Dewyl de gifte van dien heeft kunnen worden geconfereert op diegene, die niet geestelyck syn ende van het recht vant voors. Patronaatschap, zoowel door coopen ende vercoopen, schenken, ruylingen ende uysterste Wille als van andere allodiale Patrimoniale goederen kan worden gedisponeert. *Cap. 24 ext. de jure Patr. cap. unic. cod. in Sexti*

glossa ad cap. 13 ext. eod. Hostiaens in summ. vers. quab. transferat etc.

13. Maer eygentlyck syn *bona familiae relicta*, om by eenige vant geslachte gegeven te worden aan yemant vant geslachte of aan de soodanige als de stichtinge dat medebragt. Grotius in syn Inleydinge lib. 2 pars 1.

14. Ende worden daaromme *a jure Patronatus Clericorum* gedistingueert, *quod a rebus propriis et secularibus patrimonii originem ducant* golt hierboven oock als geseyt *et docet Covarr. practic. quaest. C. 36 de jure patr. 2 in fine.*

15. Ende behalve dat het *Concilium Tridentinum Sess. 25 c. 9 de reform.* spreekende van soodanige laicale Vicaryen wel expresselyck medebragt,

16. *Quod beneficia hujusmodi tanquam libera a suis collatoribus conferri ac provisionis hujusmodi plenum effectum consequi debeant.*

17. Soo is oock notabel dat hoogloffelyck Memorie Keyzer Carel de vyffde, Koninck van Hispanien bemerckende, dat soo nu en dan door de Stoel van Roman eenigen indracht werd gedaen in de laicale Vicaryen ende considerende, dat syne ingesetenen daerdoor ten hoogsten werden vercort.

18. By een speciaal edict de Praelaten geinjungeert en de Magistraten acnbevolen heeft, dat sy voornamentlyk soude dragen, dat door de auctoriteyt van de Roomsche Stoel geen indracht en soude worden gedaen in de voors. laicale Vicaryen ofte deselve gederogeert ofte vermindert soude worden,

19. Gelyck oock noch tegenwoordich in Hispanien sodanige derogatien ofte verminderingen van laicale Vicaryen niet geadmittleert, noch aengenomen en worden.

20. Ende soo all in dien tyt by den Prins selfs van de Roomsche religie synde het recht van de laicale Vicaryen selfs tegens de Roomsche Stoel voor de fondateurs ende besitteren van dien is gemaintineert geworden,

21. Soo veel te meer behoort dat selve recht, t'welck de

Ingesetenen van dese Landen door haar voorouderen geacquireert hebben, denselven geheel ende ongekrenckt te blijven,

22. Daar men tegenwoordich de Roomsche Religie hier to Lande verworpen hebbende nu geene distinctie meer en maakt tusschen Geestelycke ende wereltlycke,

23. Ende kunnen daaromme ook daertogen niet gehoort worden, gelyck *Groenewegen in tract. suo de ll. abrogatis ad nov. 57 tit 12.* wel seyt, *quia hoc iis Divinis legibus contrarium soloque cura Papali miti affirmant.*

24. *Eoque praetextum illud legitimis fondatoribus atque patronis maximopere et sibi vindicare magno studio atque altercatione contendit Grotius de Imp. summ. protest. in rebus sacris Cap. ult. n. 5.*

25. De tweede van de Redenen is, dat de voorsz. resolutie (sooals uyt het voorgen. H. Ed. Groot Moog. Placcaet te sien is) all in den jare 1578 genomen synde,

26. Ende de Heeren van de Ridderschap in der tyt in denselven jare op de voorgen. ende andere fondamenten bij Requeste daerover H. Ed. Groot Moog oock hebben gedoleert, de voorsch. doleantien van soodanige effect syn geweest,

27. Dat de voorsz. Resolutie niet alleen in Reguarde van H. Ridderschap ende Edelen niet in treyn gebracht en is geworden, maar oock niet in regard van eenige andere Ingesetenen in Hollandt,

28. Ende dat mitsdien t sedert dien tyt ende byna van de fondamenten van dese Stadthouderlyke Reggeringe af de Posseseurs van de laicale Vicaryen ofte Geslachtgoederen gebleven synde in haar geheel ende ongemolesteert,

29. Daar nogtans den noot ten dien tyde ende oock naderhant het Gemeen genouch heeft geperst, ende alsdan voorseyde Geltmittelen hebben moeten uitgevonden worden,

30. Het een harde saack is de Ingesenen in desen tyt van vrede een derde part van de voorsz. vicaryegoederen te onttrecken.

31. Behalffen dat U Ed. Groot Moog. altyt hebben getracht de lasten bij de respective Ingesetenen van den Staat in hare Goederen ende middelen gelyckelyck te doen dragen,

32. Sonder dat den eenen in syn Goederen boven den anderen worde beswaert.

33. Nu soude worden in treyn gebracht, dat diegene, die eenige vicaryegoederen van hare voorouderen opgecomen ende aanbestorven syn in reguarde van deselve vicaryegoederen soude worden belast met het uytkeeren van een derde deel van het jaarlycx incomen van dien,

34. Daer nogtans alle andere Goederen, die met geen beter Recht ende titul als de voors. Vicaryegoederen worden beseten daervan vrye ende exempt syn,

35. Ende dat noch ongehoort dengene, dewelcke door de dispositie van den fondateur 't recht tot de voors. erfgoederen vercregen hebben ende dat *contra quemcumque alium deteriore* konden vervolgen.

36. Gelyck oock geen Reden en is, dat men tegen den wil ende intentie van den fondateur, die in Reguarde van de dispositie bij hem over de voors. goederen gedaen *pro lege* moet worden gehouden, de rechte Possesseurs van dien den derden part van het incomen van de voorschr. goederen soude onttrecken ende aan een derde toeleggen.

37. Ende insonderheyt, daer dikweils diegene, die van de familie ende descendentes van voors. fundateurs syn soodanige derde part veel nodiger hebben als diegene aen dewelcke het uytgekeert wort.

38. *Princeps dum non potest contractus privatorum legitime factos dissolvere, nec iis ex contractu vel testamento aut alio quocumque modo alteri quaestum adferre, uti post alia docet. Joh. Bodius lib. 1. de repub. cap. 8 un. 102.*

39. *Nec potest testamentis privatorum derogare eorumque condiciones aut leges tollere vel mutare. l. 10 C. de test. l. 5 C. de revoc. donat.*

40. Ende vertrouwen mitsdien de voorg. Heeren Ridderschap ende Edelen van Hollandt ende Westfrieslandt, dat U Ed. Groot Moog rypelyck overwegende tgeen voorschreven is, de voors. Resolutie ende Placcaet buyten effect ende executie stellen.

41. Ende de voors. beneficien sonder eenigen afstreck in t geheel laten tot dispositie van diegene, die daertoe in crachte van hare fondatien gerechtig syn ende de voorschr. beneficiën ende collatiën van hare voorouderen hebben vercregen.

42. Ten minste, dat deselve sal blyven ongemolesteert tot tyd en wylen toe dat de voors. saeck voor de ordinaris Justitie van den Lande gerenvoyeert en aldaar geventilcert wesende, daarover by deselve Justitie nader met kennisse van saecke sal wesen gedisponcert.

C.

CONSIDERATIEN OVERGEGEVEN AAN DEN HOVE VAN HOLLAND BIJ DEN ADVOCaat FISCAEL VAN STRYEN, DIENENDE TOT JUSTIFICATIE VAN DE RESOLUTIEN ENDE PLACCATEN BY VOORGEN. STATEN 5 SEPT. 1578 EN 12 DEC. 1658 GEMAAKT, MITS-GADERS TOT WEDERLEGGINGE VAN DE REDENEN ENDE MOTIVEN VERVAT IN SEECKERE DEDUCTIE BY DE HEEREN VAN DE RIDDERSCHAP DES VOORS. LANTS OVER HET VOORN. SUBJECT OVERGELEVERT.

T sal niet nodigh syn UEd. Mog. op te houden met het verhalen van de distinctien, dewelcke in rechten *inter jura patronatus* worden gemaect.

Nochte oock met het deduceren van de punten, waarinne die onderscheiden bestaen. Ende in specie wat differentie, dat er is *inter j. p. clericale et j. p. laicale*,

Nochte oock; *quae beneficia dicuntur habere annexam curam animarum s. quae sunt beneficia curata*,

Quae vero non annexam habent curam animarum. Alsoo de voors. respectieve resolutien ende placcaten dit klaarlyck uitwysen.

Dat deselve ofte de dispositien van dien alleen slaen op beneficien, Vicaryen ende Canonisien, Dewelcke syn *juris patronatus laicis*,

Quaeque non habent annexam curam animarum. Dat is op soodanige *jura patronatus et beneficiu, quae non habent annexam parochiam*,

Quorumque dos non est constituta ex patrimonio Cleri, sed ex patrimonio laici,

Cum ea dicuntur beneficia laicalia, quae a rebus propriis et secularibus patrimonii originem ducunt.

Sulx soo is oock wt de extensie van de voors. successieve resolutien ende placcaten dat aff te nemen.

Dat Haar Ed. Gr. Mog. daarby voorbedachtlyck ende expresselyck hebben gedisponeert over soodanige vicarien,

Dewelcke uyt de eygen patrimoniele goederen van den fundateur syn opgerecht. Dewylle de qualificatie van de beneficien als die geseyt worden te syn *juris patronatus laicis* sulx *per se* impliccirt.

Soo als oock sclff ten genooge wort te kennen gegeven uyt de voors. deductie art. 2. 14. Ende mitsdien voor sooveel by deselve deductie wort getracht de saecke daerhenen te leyden,

Alsoff de voorschr. resolutien ende placeaet van den jare 1578 niet soude comen ofte behooren getrocken te worden tot beneficien, die de luyden wt hare eygen vrye ende onbelaste goederen hebben gefundiert.

T selve loopt directelyck aen tegens t'geen by Uwer Hoohged. Heeren Staten ten genoegen is geexpresseert,

Ende oock nader gedeclareert by het voorn. Placcaet van den 12 December 1658.

Welcken aengaende oock by Haer Ed. Groot Mog. niet en is gedisponeert,

Off deselve hebben sulcx vermogens de macht haer Ed. Gr. Mog. competerende connen doen,

Ende oock met redenen vermogen te leggen ter executie,

Want wat aengaet de macht is notoir ende buyten alle controversie,

Dat de souverainteyt *in absolutissima forma* binnen dese provincie resideert by Hoogh gedachte Heeren Staten,

Ende dat Haar Ed. Gr. Mog. wt krachte van deselve competeert de dispositie ende het opperste gesach in kerckelyke en wereltlycke saecken, Ende by gevolg mede over de applicatie van vicarien, beneficien en andere diergelyke goedren,

Voor sooveel bevonden wort den dienst van het Landt in dien deele eenigt reglement te vereysschen.

Cum ex communi doctorum sententia summus Pontifex possit etiam derogare non tantum juri patronatus Ecclesiastico sed et juri Patronatus Laicorum.

Idque absque dubio, si id expresse et praemeditate fiat, ut latissime tradit praeallegatus Couarr. c. 36 practicae quaest. n. 2.

Wel is waar, dat hy aldaer seyt, dat Hoogged. Keyser Carel daer jegens eeniger maeten by speciale Ordonnantie heeft voorsien.

Dat hy oock *eodem loco no. 3* scer bedenckelyck houdt, *an ejusmodi derogationes reipublicae Christianae convenient,*

Dogh is mede niet nodigh de gront van dit gesustineerde naauwkeurigh te ondersoucken: dewyl by de voorschr. Placcaten van Haar Ed. Gr. Mog. *patronis Laicis* niet en wert gederogeert,

Nochte deselve benomen de collatie hen naer inhouden van de fundatie competerende, waarvan *Couarr. et PP. ab eo citati loci* spreecken ende t'welck hy voor een scrupuleuse saecke hout,

Maer worden by de meer aangeroeerde Placcaten de collatien gelaten aan degene, dewelcke volgens de brieven van fundatien worden bevonden de oprechte patronen te syn,

Ende die sulcx in dien deele ofte oock andersints niet te cort en geschiet,

Al ist, dat by de voorschr. Placcaten een gerecht derde part van 't incomen van de goederen tot de voors. beneficien specterende wort bekeert tot onderhoudt van predikanten,

Geconsidereert dat de Patroonen uyt de Vicaryen, waervan haer de collatien competeren geen voordeel connen trekken

Ende veelmin die voor haer selven behouden: *textus sunt expressi in capite per nostras 26 excl. de jure patr. et in cap. fin ext. de institut.*

Werdt oock den Vicarissen niet te cort gedaen door de applicatie van het derde van de revenuen ten fine voors.

Ten insigte eerstelyck dat deselve wt haer eygen hoofde geen recht hebben tot de Vicarien. Maer 't selve becomen door de collatie by de Patroonen op hen gedaen

Mitsgaders de confirmatie van Haer Ed. Gr. Mo. daerop gevolcht.

Ende ten anderen vermits de vruchten van de goederen behorende tot vicarien ende diergelycke den Vicarissen niet simplyck ende absolute oyt syn toegestaen,

Maer doorgaens syn beswaert geweest met Missen ofte andere kerckelycke diensten,

Dewelcke superstitieus syn ende in desen Lande verboden, Ende die derhalven oock in dese Provincie niet in het werck connen werden gestelt,

Consequentelyck de saeck is gebracht tot dien staet niet dat de Vicarissen alles suyver in haer beurs souden moeten steecken,

Maer dat by de Hooge Overigheyt een reglement heeft connen ende vermogen gemaect te worden,

Wat voor de ontlastinge van de diensten aen de voors.

Vicarien ende beneficien annex jaarlycx uyt de vruchten van dien by de Vicarissen soude worden gemist,

Ende tot wat eynde 't selve soude werden geconverteert,

Waertoe seer apposite dient den text *in l. 16 ff. de usu. et usufructu, ubi Modestinus inquit,*

Legatum civitati relictum est, ut ex redditibus quotannis in ea civitate memoria conservanda defuncti gratia spectaculum celebretur, quod ibi celebrari non licet. Quaero, quid de legato existimes?

Modestinus inquit, cum testator spectaculum edi voluerit in civitate, sed tale quod ibi celebrare non licet, iniquum esse hanc quantitatem, quam in spectaculum defunctus destinaverit lucro heredum cedere: igitur adhibitis heredibus et primoribus civitatis aspiciendum est, in quam rem converti debeat fideicommissum, ut memoria testatoris alio et licito genere celebretur,

Waernede oock in effecte overeencomt *responsum Scaevolae in l. quidam praedia 17 ff. tit. de usu et usufr. legat,*

Als by die respectieve wetten wordende vastgesteld,

Eerstelyck dat diegene, dewelcke eenige goedren besit, *ex quorum fructibus quid vetiti* gepresteert heeft moeten worden.

Onder pretext van dat verbot er niet en kan profiteren,

Ende ten anderen, dat de lasten ofte oncosten, die gedragen ofte gedaen souden hebben moeten werden, om de wille van den testateur ofte fundateur *in eo, quod non est permissum* uit te wercken.

Ad similes attamen non vetitos usus moesten werden geconverteert,

Gelyck dat alle beyde by de voors. Placcaten is gedaen,

Als waer by de Vicarissen in plaetse van de voors. diensten te presteren, is onttrocken een derde part van de vruchten.

Ende hetselve derde geappliceert tot onderhout van de Predicanten,

Dewelcke voor den welstant van het geheele Landt ende van de ingesetenen van dien haere gebeden wtstorten,

Sonder dat wt eenige reden kan worden gepretexteert, dat in de begrootinge van het voors. derde eenich exces gepleecht soude syn,

Dewyl immers de ontslaginge van de voors. diensten voor de vicarissen sooveel waerd is,

Ende in alle gevalle ten respecte van de superstitie daermede vermengt geweest synde H. Ed. Gr. Mo. hebbende vrygestaen de voors. begrootinge soodanich te doen,

Cum, ut inquirunt imperatores omnia loca, quae sacris error veterum deputavit, nostrae rei jubemus sociari. L. omnia 5 C. de Paganis,

Ende overmits de fundateurs in het erigieren van de voors. beneficien ten minste eenighsints hebben gesien op eenighen geestelyken dienst,

Hoewel de voors. beneficien niet *proprie* souden te nemen syn *pro rebus sacris*,

Soo is nochtans in deselve *quid spirituale annexum*,

Gelyck is aff te nemen uyt de conformatien in plaetse van canonycque institutien, die op de gedacne collatien moeten volgen. *Garc. in tract. part. 1 cap. 2 n. 53. 54. et part 8 cap. 1 n. 75.*

Ende spreeckt mitsdien de saeck selfs dat het voorn. derde van de vruchten geen beter applicatie heeft connen vinden dan omme mede te stroeken tot betalinge van de voors. Predicanten,

Qui in hisce Provinciis ministeria sacra private administrant.

Werdende daerdoor oock tot sooverre niet te buyten gegaen de intentie van de fundateurs,

Gelyck mede dengenen, die sy recht van de collatie hebben vergunt, daervan geensints werden geprivcert,

Ende sulcx oock hare naercomelingen daerinne niet vereort,

Maer het recht van collatie in wesen blyvende, gelyck het volgens de fundatie is geconstitueert et *eatenus* als goed van de familie,

Wert alleenlyck in plaetse van de diensten, waermede de Vicarissen waren belast, gesurrogeert de erogatie van een derde van de vruchten *ad usus licitos*,

Soo dat oock ten dien respecte niet can worden geseht, dat door de wtkeeringe van het voors. derde de voors. Vicariagoederen meeder souden werden beswact,

Dan andere t'sy Leen of Allodiale Goederen in dese Landen gelegen,

Dewyl nogh de Leenen nogh de Allodiale Goederen een soodanige diensten ofte yet diergelyks syn geaffecteert gewceest,

Ende sulcx oock niet vrent is, dat deselve ten dien regarde met de wtkeeringe van het voors. derde niet syn gegraveert,

Als dewelcke alleen reflecteert op de voorschr. geestelyke diensten, *vel quasi*

Hebbende mede den Patroonen en veelmin den Vicarissen oyt soodanige macht gecompeteert,

Als yemant competeert voor syn Leen ofte Allodiaal goet,

Ende sulcx oock hetzelve niet mogen vervreemden by vercoep en anders gelyck te sien is *in cap. de jure 16 est. de jure patron. et decret. consilii Trident. Sess. 25 c. 9 de reform.*

Alwaer wel waer is. dat mede gestatueert wort, *quod ejusmodi beneficia tanquam libera a suis collatoribus conferantur,*

Ac provisionis ejusmodi plenum effectum consequantur,

Dogh dient hetselve alhier mede niet ten Propooste.

In consideratie, dat door de voors. Placcaeten de executie van het voors. Recht van collatie geensints wort verhindert,

Waerop alleenlyck reflecteert het voors. decreet van het voorschr. concilie van Trente,

Maer hebben de collatien by de Patroonen gedaen naer voer gaende behoorycke confermatie volcomen effect,

Genieten oock de Vicarissen de Vruchten van de goederen tot de geeconfereerde Vicarien behoorende,

Dogh in plaetse, dat de Vicarissen volgens het voors. concilie werden belast met de prestatie van de voors. diensten,

Soo werden deselve nu van die diensten gedechargeert,
Ende in plaets van dien ten behouwe van dengene, *qui licita ministeria loco eorum, quae vetita sunt, praestant* met den voors. erogatie van den derde belast,

Ende t'welck sulcx oock effective geen belastinge is,

Noch oock vernietiginge of vercoringe van de wille ende intentie van de fundateurs,

Als die naer rechten soodanigh moet werden geduydet, dat cesserende *per leges* soodanigh gebruyck, waartoe de goederen eerst waren gestedineert,

Het genot van deselve moet worden geemployeert *ad usus, qui in eodem seu simili genere sunt liciti*,

Ende niet tot voordeel van de Patroonen ofte Vicarissen l. 16. 17. *ff. de usu et usufructu legat.*

Soo dat oock op het subjecte cas niet wel te passe kan worden gebracht, *quod princeps non posset contractus privatorum legitime factos dissolvere*,

Nec jus ex iis vel ex testamentis aut alio quocunque actu alteri auferre,

Dewyl by de voors. Placcaten als geseyt is, het recht van collatie is gelaten aan de oprechte patronen,

Nochte deselve in dien deele yetwes in het alderminste benomen,

Ende uyt wiens hoofde mitsdien op het voors. pretext met onrecht wert geklaecht,

Alsoo de patronen *de jure canonico* noch part noch deel in de vruchten van de vicariegoederen connen hebben, soo gestatueert is;

Geschied mede de vicarissen geen ongelyck, als sy $\frac{2}{3}$ parten van vruchten suyver behouden,

Nochte wort het resterende derde part haar als een *jus quacsitum* ontrocken,

Gemerckt sy daertegens aen geene de minste diensten syn geattacheert,

Ende niet redelycke is dan dat diegene, *qui sacra Ministeria in genere licito hodie administrant*,

Ten deele werden gesustenteerd wt de vruchten van die penningen,

Deweleke *ad usus hodie illicitos* voor desen syn geschiet geweest;

Gelyck by de voors. placcaten is gedaen,

Werdende met onrecht voorgegeven, dat in het voors. placcaet van den 12 December 1658 souden resideren een notoir erreur,

Daerinne dat daerby soude worden geseyt, dat volgens de fundatiebrieven $\frac{1}{3}$ soude syn voor de Predicanten,

Alsoo sulcx in het geheele Placcaet niet te vinden en is,

Maer wert daerby dat alleenlyck geseyt, dat twee deelen van de vruchten van de voorschr. goederen souden staan ter dispositie van degene,

Die daertoe volgens de brieven van fundatie gerechtight syn.

Ende dat het verdere ofte overige derde part van de voorschr. incompten soude comen tot behoef ende onderhoudt van de Predicanten der waere Gereformeerde Religie,

Soo als de letter van het voors. placcaet *ad oculum* uitwyst,

Ende tweck oversulcx oock in dat deel niet en berust op eenigh erreur;

Op alle hetwelcke beoorlyck regard genomen synde, soo comt daeruyt niet alleen te ontstaen die consequentie,

Dat de dispositie van de voorschr. placcaten in den grondt niet en devieert van 't geen in rechten en reden is gefondeert,

Maer dat oock erroneus is het tweede middel tot stuitinge ofte debath van de voorschr. resolutie by het 30 en volgende articulen van de voorschr. deductie van de Heeren van de Ridderschap voorgewent,

Namentlyck, dat op de oppositie gevallen tegens de voorschr. resolutie van den 5 September 1578 deselve soude wesen gebleven buyten executie,

Dewyl de oppositien niet alleen niet en hebben connen veranderen de meriten van de saeck selfs,

Maer omdat oock deselve by Haer Ed. Gr. Mo. noyt voor gefondeert syn aangenomen,

Ende ter contrarie (vermits men sagh, dat onder deeksel van dien het effect van de voors. resolutie van den Jare 1578 vruchtloos maeckte) en by het voors. Placcaat van den 12 December 1658 is gestatueert,

Dat niettegenstaende het voorschr. geresolveerde de a^o 1578 syn executie ten volle niet en hadde ghadt eghter het selve Placcaet punctuelyck sonde worden geexecuteert. Ende welck Placcaet sulcx in effecte niet anders is dan een declaratoir van Hoogh. gedachte HH. Staten,

Dat alle de voors. oppositien sonder reden ofte fundament syn gemoveert geweest,

Op alle, hetwelcke, UEd. Mog. gelieven sal soodanigen regard te nemen, als in Justitie behooren sal.

(get.) W. VAN STRYEN.

D.

**BRIEVEN VAN CONFIRMATIE VAN DE COLLATIEN VAN
DE VICARYEN NA DE OUDE ORDRE.**

Die Gecommitteerde Raden van den Staten van Hollandt ende West Friesland hebben geconfirmeert en geapproveert, confirmeren ende approbereren by desen de brieven van Collatie van de vicarye in desen geroert, welverstaende¹⁾, dat t

¹⁾ In eene andere dergelijke akte van 25 Januarij 1613 was nog bijgevoegd „dat „N N ter schole gehouden en in de Gereformeerde religie sal opgetrokken worden.”

gerechte derde part van de Incompsten van dien by den Ontfanger Cornelis van Coolwyck van wegen tgemein Landt ontfangen, gevolgt en gegeven sal worden tot behouff ende onderhoudt van de Predikanten, agtervolgende voorgaende resolutionen van dese Staten daertoe de suppliant alhier gehouden sal wesen binnen drye eerstcommende weken pertinenten staat ende verclaringe over te leveren in handen van den Ontfanger Coolwyck voorn., omme by desen daervan aanteekeningen gedaan te mogen worden. Al op poene ende insonderheyt, indyen het voorzeide derde part ten behouwe als vooren niet en wordt gelaeten van te verliesen het effect van desen, onvermindert ons ende een yegelyke syn gercechtigheit. Gegeven den 28 October 1601.

BRIEVEN VAN CONFIRMATIE VAN DE COLLATIEN VAN
DE VICARYEN NA DE NIEUWE ORDRE ENDE RESO-
LUTIE. (12 DECEMBER 1658).

De Ridderschap, Edelen ende Steden van Hollandt ende Westfrieslant representerende de Staten van deselve Landt. Doen te weten, dat wy op t oitmoedigh vertooch ons gedaen by Frans Camerlinek van dat by overgifte van Corstiaan Cornelisz Stemling aen hem als outste manshoofd gecomen is de ghifte van eene vicarye gefundiert op Stevens altaer in de nieuwe kerk tot Delft by Claes Jansz., hy deselve vicarye gegundt ende gegeven heeft aen Gerrit Michielsz. synen neeff, opdat hy des te bequamer syne studien ter eeren Gods soude mogen vervolgen, mits dat hy daervan behoorlyke Investituur van ons soude verkrygen, als bleeck by deselve gifte neffens t voors. betoog ons overgelevert, in dato den 24 November lestleden, versouckende tot dien eynde brieven daertoe dienende. Soe ist, dat wy tot vorderinge van Godes eere ende voortplantinge van syn heylich woort behoudens ons en een

iegelyk syn recht houdende die voors. giften voor aengenaem, deselve belieft ende bevestiget hebben, believen en bevestigen by desen, hebben oversulex geoorlooft ende geaccordeert, oorloven ende accorderen by desen, dat de voorschr. Gerrit Michielsz die goederen en incompsten tot de voorschr. Vicarye behoorende, sal mogen aenvaerden ende ten oirbaer regieren, gebruicken ende die Vruchten ende incompsten van dien ontfangen, sulex als men van gelycke goederen gewoonlyck is te doen, mits dat de voorn. Gerrit Michielsz. ter schole gehouden en in de gereformeerde Christelycke religie opgetoogen sal worden *ende dat hy binnen ses weecken eerstcommende* aen den Ontfanger generaal van de Incompsten ende goederen, gedestineert tot onderhoud van den Kerckendienaers, Mr. Adriaan van Coolwyck sal overleveren oprechten ende pertinenten staet van de landen, renten ende andere goederen ende incompsten tot de voorschr. Vicarye behoorende, ende voorts aen denselven Ontfanger volgende dic generale resolutie laten volgen een derde deel van het incomen van dien en van desen onsen brieven copy aucthentycque, omme by hem Ontfanger neffens den voorschr. staet geregistreert te worden, alles op poene ende sonderlinge, indien hij in gebreecke blyft dien voorschr. staet ende copie als voorschr. over te leveren binnen den voorschr. tyt van ses weecken van te verliesen het effect van desen, naer tselve alsoo gedaen wordende. Lasten wy allen ende een yegelyck, die desen aengaen mach, den voorschr. Gerret Michielsz den inhoudende van desen te laten genieten sonder tegenscggem alles ter tyt ende wyle toe, dat by ons in t generacl in gelycke saken anders sal worden geordonneert. Des te oirconde enz.

E.

ACCORD¹⁾ VAN WEGEN DIE GEMEYN ZAKE OP DE
DIFFERENTIALE POINTEN, NOPENDE D'ADMINISTRATIE
VAN DE GEESTELICKE GOEDEREN VAN SUYTBEVE-
LANDT TUSSCHEN DIE VAN DE GECOMMITTEERDE
RAEDE VAN DE STATEN S'LANDTS ENDE GRAEFFE-
LICHEYT VAN ZEELANDT, MET DIE VAN DER GOES EN
DIE AMBOCHTSHEEREN VAN SUYTBEVELANDT VOORN.

Art. 1. 2. 3.

Handelen over andere geestelijke goederen.

Art. 4.

Nopende die Capelrie ende Canonisie goederen, is bewillicht,
dat die ambochtsheeren hebbende jus patronatus gehouden
zyn over te leveren onder den Raet pertinenten Inventaris van
de goederen daertoe specterende, geverifieert by die van der
Goes ende die Weth. van der plaetssen, daer die goederen
ghelegen zyn, ten cynde geen van zulcke goederen in toecom-
mende tyden verduystert ofte op anderen naem gestelt ende
vervrempt en zouden moghen wordden, welcken Inventaris zal
dienen tot verificatie van de rekeninge van den voors. Ont-
fangher ende bewaert wordden by den voorsz. Raede ende
die van der Goes voorn. als vooren. Ende zullen oock de
voors. Ambochtsheeren schuldich zyn als vooren te thoonen
van hunnen tytel juris patronatus binnen Majo naastcommende

¹⁾ Een afschrift van dit stuk uit het Provinciaal Archief van Zeeland is mij met de meeste bereidvaardigheid door den heer Archivarius J. P. van Visvliet gegeven, wien voor die goedheid mijn innige dank zij toegebracht.

van den loopenden Jaere eenentachtich mits docerende ten minsten van de possessie van de collatie van dyen van twintich jaeren ofte daerover, ofte by anderen deuchdelicken tytel. Ende zoo langhe die collateurs van zulcke beneficien nyet gedooceert en zullen hebben van den tytel van hun recht sal die voors. Ontfanger in den vollen ontfanck blyven van dyen. Dan van den voorschr. titel ghedooceert zynde, zal die voors. Ontfanger assistant doen van de twee derde deelen van dyen tot behouff van de ghene, wyen de voors. beneficien by den collateurs geconfereert zullen zyn, welke oock den Ontfanck daarvan zullen hebben, ende worden gehouden daaraff te impetreren als boven, confirmatie van den voors. Raede op pene, dat den geheelen ontfanck sal blyven by die voors. Ontfangher. Ende 't lesten derden deel sal die voors. Ontfangher zelven innen, daer 't eerste zyn derden deel verschynen sal in den jaere XVe ende tachtentich te weten van die ghene daeraff binnen Majo naestcommende van den titel gebleken sal syn. Ende die verpachtinge van sulcke goederen sal jaerlick gedaen worden by de Collateurs van dyen metten voors. Ontfangher.

Art. 5.

T' recht juris patronatus in desen competerende eenighe persoonen contrarie partie draghende sal staen ter dispositie van den Raede voorn.

Art. 6.

Alle capelrien ende Canonisiengoederen zulex geconfereert zynde worden verstaen te vaceren oock by huywielike, die se beseten heeft oft als die tot eenich ampt, staat van mechanicq werck oft Coopmanschap gecomen sal syn, om als dan een andere daermede te moghen versien.

Art. 7 — art. 17.

Handelen evenzoo over de andere geestelijke goederen.

Aldus gedaen onder de handteekenen van wegen die Gecommitteerde Raeden voors. ende die gedepute van die van der Goes en de ambochtsheeren voorn. volcommelick hiertoe gemachticht. In 't hoff van Zeel^t tot Middelb. den 12 April 1581.

Van weghen die Gecommitteerde Raeden van de generale Staten s' lands, ende graef-felickheyt van Zeelant. Van weghen die Burgm^s en Regierders der Stede van der Goes.

By my (get.) C. ROELS.

By my

(get.) HUGUES ADR. HUYSEN.

Van wegen die Ambochtsheeren

(get.) GUILLE DE CATS.

F.

ORDONNANTIE VAN DE STADHOUDER ENDE HOOFDMANNEN VAN DE STAD EN OMLANDEN VAN GRONINGEN TOT DE OVERGAVE VAN HET JUS PATRONATUS DER PASTORYEN, VICARYEN, ENZ. AAN DE GEDEPUTEERDE STATEN VAN 26 DECEMBER 1595.¹⁾

Wy statholder und hoeftmannen der stat end ommelanden

¹⁾ Bovenstaande ordonnantie en protest zijn mij medegedeeld uit het Provinciaal Archief van Groningen door den heer Mr. H. O. Feith, aan wien ik mij voor die welwillende medewerking en hulpvaardigheid zeer verplicht gevoel.

van groeningen ghebeden Jw. ondergeser. van wegens hoeger
oeverheyt by pena vyff golt gl. vth versueck der heren gedeput-
terde Staeten van stat en ommelanden voerg. nu voerdan nae nye
jars dach naestcoemende, soedaene pastorien, vicarien, prebende
ende coesterielanden als ghy sus lange int gebruyck edder
huyre ghehadt hebben ongebruycket, unghetreden ende un-
beslaegen laeten: oik voer ludgeri naestvolgende, opruymen,
verlaetenn ende in handen van den heere Doede van Amsweer
medeghedepueterde als specialick dar thoe gherequireert oever-
gieven, oeff wy doen jw die voergen. pena mit den scherp-
sten aff the doen ende sulecks voer gewalt thoe straffen.
Wort ons voerges. landen gerechtelicken voer behorlicken tijdt
nae landtrecht hier myt opgesecht, sie sullen omme gheene
ignorantie tho koenen pretenderen, oeffs hebben ghy hier re-
den een tegens moegen ghy nacsten donderdach na Pontiani
tho acht uren voer ons brengen. Den boede geevet den breff
weder by pena voerges. Ghegeven onder onssen des stathol-
ders zegell provisionaliter dar tho gerequireert den 26 dag
decembris anno 1595.

G.

PROTEST VAN BURGEMESTEREN EN RAAD VAN
GRONINGEN TEGEN BOVENVERMELDE ORDONNANTIE
OP HET JUS PATRONATUS.

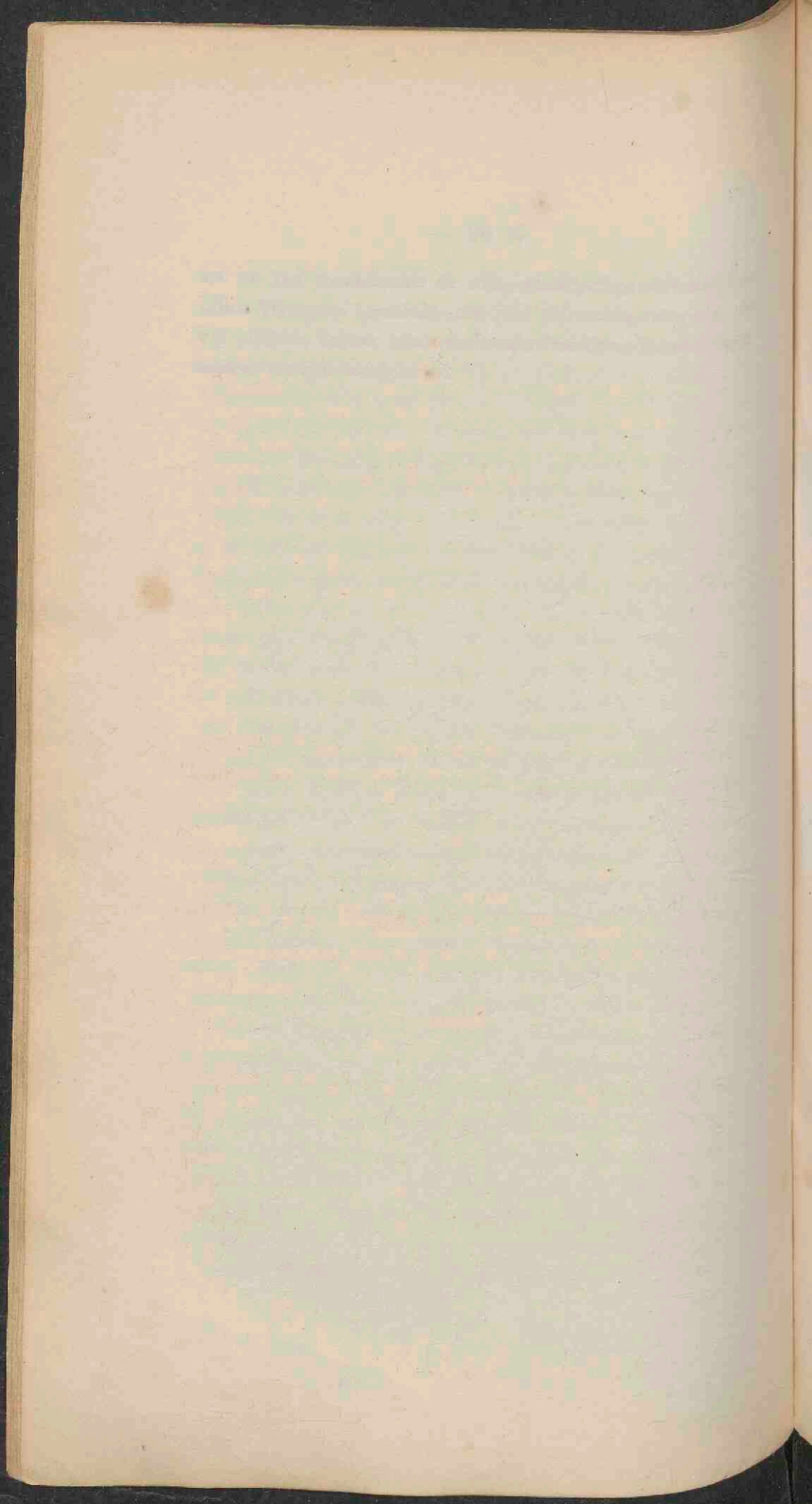
Wolgeborner Graff Genediger Herr.

Alhoewel Borgermrn. ende Raedt deser Stadt Groeningen
tot U Gen. ein underdanich vertrouwent droegen, dat dieselve

met goede wetentheit niemants in zyn hebbende recht sal begeren te prejudicieren. Seende nochtans, dat sommige van de Omlanden sick understacn onder die autoriteyt van U Gen. voele nieuwicheden up die baene te brengen ende daer up sick neet en schaemen deselve actus possessorios inden itzigen processe mede toe allegeren, soe worden se wtt dragende ampte gedrongen, tegens alsulcke attentaten allenthalve het ooge int velt toe hebben. Ende also dan nu tot hunnen kentenisse gecomen isz, dat onder U Gen. hant und seegell. seecker bevelch van dato den xx december allenthalven in den Omlanden umgedraegen zolde syn noepende d'opsegginge van de landen tot den pastorien ende vicarien gehoirende, oeck mede, dat die ieniche, so enich jus patronatus zouden moechen hebben tot vrye praebenden ofte vicarien hun fundatiebrieven ofte die copien van dien zouden overleveren an handen van den Erentfest. Johan van Starckenborch etc. Demnach hebben sie niet en konnen underlaeten U. Gen. onderdanich an tho melden dat sulcks tenderen wolde neet allene tot prejuditie van de cacmer ende vande lantrechten, maar oeck int particulier tot naedeel vant corpus deser stadt ende derselver borgeren ende ondergehorygen, dewelcke allenthalve inde Omlanden op diversche plaetzen so woll tot sommige pastorien als tot enige vicarien ende prebende hare jus patronatus ende collatien respectie sinnen hebbende, in dewelcke se ungeerne zouden seen, dat haer enich prejudicie, letzel ofte hindernisse gescheen ofte toegefuecht zoude worden. Te meer dewylen sie geneicht zyn, die guede handt te helpen houden, ten eynde allent daer mede geschiede in conformiteyt van de kerckenordnunge dewelcke nae vermelt van den tractate in deesze stadt ende Landen angenommen ende ingestelt isz. Om dan alle prejudicie in tydts voer to koemen worden sie eedtshalve veroersaeckt hun goede recht ende possessie dien angaende met behoirlycke protestatic te bewaeren. Wie sie dan op t zeerlichste daervan mits desen protesteren

dat sie neet tegenstaende de vorn. wtschryvinge selfs rechtens willen blyven in haer hebbende jure patronatus, woe oder op wat plaetzen tselven voors. stadt ende deszelfs ondergehoerigen zouden moegen competeren.

TUESDAY

THESES.

I.

Legendum est in lege 5 Dig. de nautico foenere:
„ex quibus conditiones nascuntur” „non conditiones.”

II.

Qui iudicis sententia absolutus per errorem solvit,
potest repetere.

III.

Lectio non inutiliter in l. 57 D. mandati. servanda.

IV.

Minor apud tutorem, non apud matrem, domicilium habet.

—

V.

Si pater vel mater novum matrimonium incuentes inventarium patrimonii liberorum suorum non traderunt tutori subrogato, a tutela removendi sunt.

VI.

Heredes uxoris separationem bonorum petere non possunt, nisi illa actionem jam incepit.

VII.

Vicariae, quae dicuntur, non continentur art. 1690 C. C.

VIII.

Vectores, qui nolunt expectare navis reparationem, debent tamen totum naulum solvere.

IX.

Divisio agrorum compasorum (markengronden) non est repetenda ex jure domini, quod membra illorum corporum in illis agris habere videantur, sed est tantum species alienationis, qua bona ex dominio illorum corporum in singulorum dominium transeunt.

X.

Lubrica et incerta est politicorum, quae vocantur delictorum distinctio.

XI.

Sine legis laesione rei utique possunt in inquisitione praevia criminum carcere solitario includi.

XII.

Delictum desertae militiae, utpote continuum, praescribi nequit.

XIII.

Dominium bonorum ecclesiasticorum non pertinet ad ecclesiam, quam dicunt universalem, verum ad illam, cui haec bona speciatim assignata sunt pro dote.

XIV.

Nulla jure bona vicariarum fisco adjudicantur.

XV.

Onjuist is het gezegde van Sismondi *Traité d'Economie politique*. „En règle générale, toutes les fois,

—

que la demande pour la consommation surpasse les moyens, qu'on a de produire, toute découverte nouvelle dans les mécaniques ou dans les arts est un bienfait pour la société, parce qu'elle donne le moyen de satisfaire les besoins existants. Toutes les fois au contraire que la production suffit pleinement à la consommation, toute découverte semblable est une calamité, puis qu'elle n'ajoute aux jouissances des consommateurs, que de les satisfaire à meilleur marché; tandis qu'elle supprime la vie elle même des producteurs.

Il serait odieux de peser l'avantage du bon marché contre celui de l'existence.

XVI.

Hoewel eenige beperking in het beheer van de goederen der minderjarigen moet gemaakt worden, is de bepaling van art. 25 van de Wet van 31 Mei 1824, Stbl. 36, in verband met art. 449 Burg. Wetb. als al te streng af te keuren.

XVII.

Het ware te wenschen, dat de bepaling van art. 649 Burg. Wetb. omtrent het inpolderen en droogmaken van verdrinkene landen door den Wetgever ook werd toepasselijk verklaard op andere landen, die daartoe geschikt waren.